Eindrapport

Segregatie en Leefbaarheid in Oss

Onderzoeksinstituut OTB

14 september 2009

Eindrapport

Dit onderzoek is uitgevoerd in opdracht van:

Gemeente Oss
BrabantWonen

Auteurs:

Wenda Doff
Eva Bosch
Marco van der Land

14 september 2009

Onderzoeksinstituut OTB
Technische Universiteit Delft
Jaffalaan 9, 2628 BX Delft
Tel. (015) 278 30 05
Fax (015) 278 44 22
E-mail mailbox@otb.tudelft.nl
http://www.otb.tudelft.nl

© Copyright 2009 by Onderzoeksinstituut OTB
No part of this report may be reproduced in any form by print, photo print, microfilm or any other means, without written permission from the copyright holder.

Inhoudsopgave

1 Aanleiding onderzoek en onderzoeksvragen 2
1.1 Leeswijzer rapport 3

2 De invloed van de buurt 4
2.1 Buurteffecten 5
2.2 Leefbaarheid 7
2.3 Spreidingsbeleid 8
2.4 Handvatten voor het empirische onderzoek 11

3 Onderzoeksopzet 13
3.1 Het onderzoek onder bewoners 13
3.2 Het onderzoek onder professionals 17

4 Beleidsstrategieën voor minder leefbare buurten 19
4.1 Het beleid in vergelijkbare steden 19
4.2 Het beleid in Oss 23
4.3 Conclusie 28

5 De onderzoekswijken onder de loep 29
5.1 Inleiding 29
5.2 Schadewijk 32
5.3 Ruwaard 37
5.4 Conclusie 42

6 Leefbaarheid volgens bewoners 43
6.1 De focusgesprekken 43
6.2 De interviews 44
6.2 Conclusie 50

7 Toekomstscenario's 51
7.1 Inleiding 51
7.2 Bevolking 51
7.3 Woningmarkt 54
7.4 Naar vier scenario's en bijpassende beleidsrecepten 55

8 Conclusies 62

1 Aanleiding onderzoek en onderzoeksvragen

In Nederland wordt met zekere zorg gekeken naar de leefbaarheidssituatie in zogenoemde concentratiewijken. In de regel gaat het hier om wijken waar meer dan een gemiddeld aandeel van de huishoudens van een laag inkomen moet rondkomen, en/of een niet-westerse achtergrond heeft. Rekening wordt gehouden met de mogelijkheid dat deze vormen van ruimtelijke concentratie negatieve gevolgen hebben; niet alleen voor de bewoners zelf, maar vooral voor de buurt als geheel.

De gemeente Oss en woningcorporatie BrabantWonen maken zich in dit verband vooral zorgen over de ontwikkelingen in de wijken Ruwaard en Schadewijk. In het collegebesluit van 17 juni 2008 (bekrachtigd door het raadsbesluit van 25 september dat opdracht gaf voor dit onderzoek), komt de vraag naar voren of de door bewoners ervaren leefbaarheidsproblemen, samenhangen met kenmerken van de bevolkingssamenstelling. Vervolgens zou de vraag zijn of (in)directe vormen van spreiding van bewoners (in preventieve zin) kunnen bijdragen aan een vermindering van problemen op het gebied van leefbaarheid, of dat andere beleidsmaatregelen beter in staat zijn mogelijke negatieve effecten van concentratie tegen te gaan.

Samenvattend luidt de vraagstelling van dit onderzoek:

> *Op welke wijze kunnen concentraties van kansarmoede en etnische categorieën in Schadewijk en Ruwaard leiden tot een verslechtering van de leefbaarheid, en welke beleidsinterventies zijn vervolgens mogelijk?*

Daarbij zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. In welke mate en op welk schaalniveau zijn er binnen Ruwaard en Schadewijk concentraties van kansarmoede, concentraties van allochtone huishoudens en leefbaarheidsproblemen te identificeren?
2. Wat zijn mogelijke (toekomstige) gevolgen van segregatie naar inkomen en etniciteit op de leefbaarheid van wijken?
3. In hoeverre kunnen directe of indirecte vormen van spreiding van bewoners (in preventieve zin) bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid?
4. Welke andere beleidsstrategieën zijn mogelijk om eventuele negatieve effecten van segregatie op de leefbaarheid te voorkomen?

De zorg voor het bestaan van concentratiewijken beperkt zich niet tot de grote stad. Immers, 'grootstedelijke' problemen zoals segregatie doen zich in toenemende mate ook voor in de middelgrote steden, vooral in steden die in de jaren '60 en '70 migranten hebben aangetrokken voor laaggeschoolde arbeid in de industrie. Bovendien heeft de zorg om segregatie en de daaraan verbonden beleidsinspanningen, niet altijd een directe relatie met de intensiteit van segregatie. Volgens Ireland (2008) is de mate waarin segregatie wordt geproblematiseerd vooral het gevolg van hoe beleidsmakers en politici tegen verschillen tussen mensen aankijken en wat hun visie is op het participatie- en integratievraagstuk. Zo kan worden verklaard waarom landen zoals Nederland en Zweden veel inspanningen verrichten om ruimtelijke segregatie tegen te gaan, terwijl ten opzichte van de Anglo-Amerikaanse context de ruimtelijke uitsortering van inkomensgroepen en allochtonen niet heel erg scherp is en bijgevolg de mate van segregatie gering.

Oss behoort met 76.000 inwoners tot de 50 grootste gemeenten van Nederland. En hoewel de stad niet onder het grotestedenbeleid valt, streeft de stad eenzelfde doelstelling na, namelijk een 'ongedeeld' Oss, bestaande uit 'gemengde' wijken waar het prettig wonen is. In haar integratienota Kleurrijk Oss geeft de gemeente aan dat ze, samen met BrabantWonen, ook specifiek de etnische segregatie in de stedelijke ruimte wil tegengaan: "De gemeente wil voorkomen dat er zwarte buurten en wijken ontstaan. En nastreven dat er zoveel mogelijk gevarieerde wijken zijn" (Gemeente Oss, 2006, p. 16). Of spreiding een zinvolle strategie is om leefbaarheidsproblemen te verminderen of te voorkomen, is de achterliggende vraag van dit onderzoek.

1.1 Leeswijzer rapport

In het volgende hoofdstuk (hoofdstuk 2) wordt de literatuur verkend over de gevolgen van segregatie. Veel van deze theorie is in eerste instantie ontwikkeld in de Amerikaanse context waar de ruimtelijke segregatie naar inkomen en etniciteit vrij extreem is. Het zal duidelijk zijn dat het Amerikaanse 'getto' moeilijk te vergelijken valt met een Nederlandse wijk in een middelgrote stad. Dit wil niet zeggen dat elementen uit de theorievorming met betrekking tot de gevolgen van segregatie, in ons geval vooral ten aanzien van de leefbaarheid van buurten, *niet* spelen. De literatuurverkenning geeft ons handvatten voor het empirische onderzoek onder bewoners en professionals, het hart van het onderzoek. In hoofdstuk 3 komt de opzet voor de verschillende delen van het onderzoek aan bod en bespreken we de gehanteerde onderzoeksmethoden. Hoofdstuk 4 analyseert beleidsstrategieën in Oss en vergelijkbare steden om invloed uit te oefenen op segregatie en eventuele gevolgen ervan. Ter vergelijking bespreken we eerst de beleidspraktijk in een viertal wijken in vergelijkbare steden, om vervolgens in te gaan op de interviews met professionals uit Oss. Hoofdstuk 5 geeft een beschrijving van de huidige omvang van segregatie en leefbaarheidsproblemen in Ruwaard en Schadewijk, alsook van andere relevante kenmerken van de bevolking en woningvoorraad. Zo ontstaat een preciezer beeld van concentraties van kansarmoede, etnische concentratie en leefbaarheidsproblemen op een lager schaalniveau, op basis waarvan de onderzoeksbuurten zijn geselecteerd (per wijk zijn twee buurten uitgekozen). Hoofdstuk 6 bespreekt de resultaten van het onderzoek onder bewoners. Aan de hand van gesprekken met bewoners zijn we nagegaan of de in de literatuur genoemde mechanismen en processen, ook van betekenis zijn voor het dagelijks leven van bewoners in Ruwaard en Schadewijk. Tot slot hebben we een viertal toekomstscenario's van de wijken opgesteld (hoofdstuk 7). Per scenario bespreken we vervolgens de wenselijkheid van (in)directe spreiding en andere beleidsmaatregelen. In het laatste hoofdstuk beantwoorden we de centrale onderzoeksvraag, namelijk of spreiding zou kunnen bijdragen aan het verminderen of het voorkomen van leefbaarheidsproblemen.

2 De invloed van de buurt

Ruimtelijke concentratie van lage inkomensgroepen en/of van allochtonen doet zich in vrijwel iedere Nederlandse stad voor. De mate waarin dat gebeurt en de vorm verschillen echter aanzienlijk. Vooral in de grote steden zijn wijken of buurten ontstaan waar de overgrote meerderheid van de bevolking van allochtone afkomst is. Daarnaast neemt ook de segregatie naar inkomen sinds een aantal jaren toe, vooral in de randen van de grote steden (De Vries, 2005).

Volgens de literatuur kunnen beide vormen van concentratie gevolgen hebben voor zowel de positieverwerving van bewoners, als voor de leefbaarheid van buurt. De gevolgen voor de individuele positie wordt door onderzoekers ook wel aangeduid met 'buurteffecten'. Een veronderstelling is bijvoorbeeld dat het bij elkaar wonen van allochtonen de integratie in de Nederlandse samenleving belemmert. Door het verminderde contact met autochtonen zou er minder aanleiding en kans zijn voor het leren van de Nederlandse taal. Volgens sommigen zou dit ook gelden voor het opdoen van 'Nederlandse' normen en waarden, hoewel onduidelijk is wat deze dan precies zijn. Ten aanzien van de concentratie van armoede is een klassieke veronderstelling dat deze kan leiden tot een 'armoedecultuur'. Als iedereen in je omgeving werkloos is, zo is de gedachte, dan ga je dat normaal vinden en ben je minder geneigd te werken. In achterstandswijken zijn er minder 'rolmodellen' voor de opgroeiende jeugd en overige buurtbewoners. Daarnaast hebben zij minder toegang tot 'goede' sociale netwerken, waardoor hun kansen om vooruit te komen in het leven aanzienlijk worden verkleind. Kortom, het wonen in buurten met een bepaalde bevolkingssamenstelling heeft een zelfstandige invloed op iemands levenskansen en reproduceert daarmee de sociale ongelijkheid die in elke samenleving bestaat.

Etnische en armoedeconcentratie hebben vermoedelijk ook op een hoger schaalniveau gevolgen, namelijk op de leefbaarheid van de buurt. Wat leefbaarheid precies is, dat is overigens helemaal niet zo duidelijk. Leefbaarheid is een zogenoemd containerbegrip, waaronder eigenlijk alles valt wat maar met de kwaliteit van de buurt te maken heeft. Vaak wordt een fysieke en sociale dimensie onderscheiden. Leefbaarheid is dan de optelsom van sociale en fysieke kenmerken van de wijk. In dit onderzoek beschouwen wij leefbaarheid echter anders: niet als meetbare 'objectieve' kenmerken van de buurt, maar als het proces dat daaraan voorafgaat. We willen inzicht krijgen in de weerbaarheid van een buurt. Zeer relevant daarbij is de mate waarin bewoners in staat zijn, wanneer dat nodig is, het hoofd te bieden aan problemen in hun buurt - de zogenoemde collectieve daadkracht van een buurt. Deze daadkracht hangt af van een complex aan *sociale processen binnen de buurt* die uiteindelijk de mate van overlast, verloedering en criminaliteit in de buurt bepalen, de 'leefbaarheid' dus. Wanneer bewoners bijvoorbeeld geen vertrouwen in elkaar hebben, zijn zij wellicht minder bereid zich in te zetten voor de buurt. Hierbij wordt 'inzetten' breed opgevat, dus van formele participatie in buurtorganisaties tot elkaar aanspreken in geval van ongewenst gedrag in de openbare ruimte.

In onze redenering is het niet zo dat armoede- of etnische concentratie de *oorzaak* is van leefbaarheidproblemen. Wel kan een bepaalde samenstelling van de bevolking, of veranderingen daarin, de weerbaarheid van een buurt verminderen. Een verdere ver-

kenning van de literatuur zal laten zien welke processen dat zijn, en hoe zij verband houden met (veranderingen in) de bevolkingssamenstelling van een buurt. Eerst bespreken we in paragraaf 2.1 nog kort de uitkomsten van Nederlands onderzoek naar de effecten van concentratie op de individuele positie of 'integratie'. In paragraaf 2.2 gaan we uitgebreid in op de effecten op de weerbaarheid ofwel leefbaarheid van de buurt. We sluiten af met conclusies en handvatten voor het empirische deel van het onderzoek (paragraaf 2.3).

2.1 Buurteffecten

Het idee dat de buurt een zelfstandige invloed heeft op iemand levenskansen, heeft sinds W.J. Wilson's studie The Truly Disadvantaged (1987) naar de sociale effecten van het wonen in een getto, hoezeer ook bekritiseerd, sterk postgevat in de wetenschappelijke wereld. Wilson stelde dat de combinatie van een achtergestelde sociale positie en een zwakke woonomgeving extra negatief uitpakt voor de kansen die bewoners hebben, en sprak van 'concentratie-effecten' ofwel 'buurteffecten'. In de VS is door tal van onderzoeken aangetoond dat waar iemand woont inderdaad de levenskansen beïnvloedt, bijvoorbeeld of men werk heeft of niet, het inkomen waarover mensen beschikken en iemands gezondheid (zie b.v. Dietz, 2002; Galster, 2005).

In Nederland is de aandacht voor de gevolgen van armoede- en etnische concentratie in de laatste tien jaar in een versnelling geraakt. De uitkomsten van onderzoek spreken elkaar soms tegen, maar over het algemeen lijkt er consensus te bestaan dat de buurt ertoe doet, maar dat individuele factoren veel belangrijker zijn. We gaan hier kort in op de uitkomsten van twee studies over de invloed van etnische concentratie. In 'De buurt als belemmering?' (Van der Laan Bouma-Doff, 2005) zijn buurteffecten onderzocht op verschillende dimensies van integratie (zie figuur 1 voor een samenvatting van de gevonden effecten). Het onderzoek is verricht in opdracht van het ministerie van VROM met als achterliggende doelstelling te bekijken of spreidingsbeleid een gedegen instrument zou kunnen zijn om de integratie van allochtonen te bevorderen.

Figuur 1: Vastgestelde buurteffecten op contact, taal, werk en culturele oriëntatie

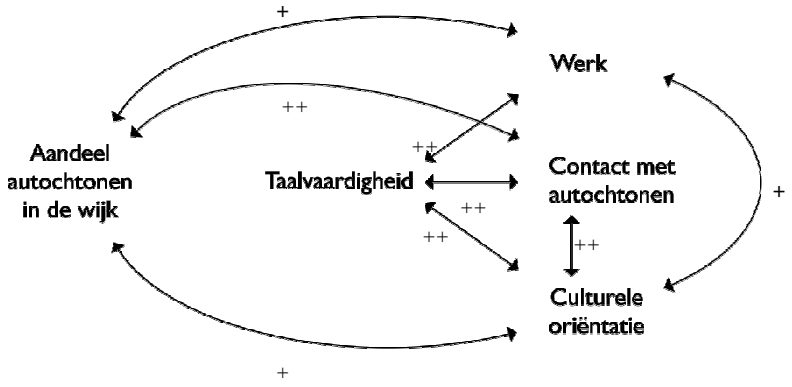

Bron: Van der Laan Bouma-Doff (2005)

De etnische concentratie van de woonbuurt blijkt vooral samen te hangen met het contact dat allochtonen onderhouden met autochtonen. Ook gaat er een direct significant effect uit van de buurt op de positie op de arbeidsmarkt (arbeidsmarktparticipatie en werkloosheid) en de culturele oriëntatie van bewoners, maar in beide geval-

len is de bijdrage ervan klein. De beheersing van de Nederlandse taal en de culturele oriëntatie worden wel indirect door de buurt beïnvloed, namelijk via het contact met autochtonen, dat in zekere mate belemmerd wordt door de etnische concentratie van de buurt. Er is dus sprake van een buurteffect, zij het dat dit niet overschat moet worden. In 'Uit elkaars buurt' (SCP, 2005) is daarnaast gekeken naar de invloed van (veranderingen in) het aandeel allochtonen in de wijk op wederzijdse beeldvorming. Voor allochtonen heeft de aanwezigheid van allochtonen in de buurt een negatief effect op het interetnisch contact. Een snelle toename van het aandeel allochtonen heeft daarentegen geen invloed. Voor autochtonen zien we dat een zekere aanwezigheid van allochtonen hun interetnisch contact vergroot, maar dat een snelle toename een negatief effect heeft. Interetnisch contact heeft vervolgens, zowel voor autochtonen als allochtonen, een positief effect op de wederzijdse beeldvorming (in de zin dat stereotiepe opvattingen kleiner zijn).

Veel belangstelling gaat ook uit naar de problematiek van 'zwarte' scholen. Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat kinderen niet veel minder goed presteren, omdat ze op een zwarte school zitten (zie SCP, 2005; Gramberg en Ledoux, 2005). Bovendien zouden de negatieve schooleffecten de afgelopen jaren zijn afgenomen (Gijsberts, 2004). Anderen stellen echter dat ook naar de invloed van segregatie op andere vlakken dan taal en rekenen alleen moet worden gekeken, en dat de Citoscore bovendien als uitkomstvariabele niet altijd even betrouwbaar en valide is (Scheffer, 2004). Gijsberts laat in dit verband zien dat schoolsegregatie, net als woonsegregatie, leidt tot minder interetnische contacten. Vanuit het oogpunt van burgerschapsvorming lijkt een gemengde school daarom meer mogelijkheden te bieden dan een school met een eenzijdig samengestelde leerlingenpopulatie: "Want als je niet op school al leert met elkaar te leven, samen te werken en samen een bijdrage te leveren aan de samenleving, wanneer leer je het daarna dan nog wel?" (Gramberg & Ledoux, 2005).

Tot nu toe zijn vooral negatieve gevolgen van concentratie aan bod gekomen. Er bestaat echter ook een meer optimistische visie ten aanzien van concentratie, die de 'springplank'-functie van wijken en van de stad benadrukt (zie voor de Nederlandse situatie onder andere Snel en Burgers, 2000; Reijndorp en Van der Zwaard, 2004). De gedachte is dat sommige buurten in de stad ruimte bieden voor starters, zowel in sociale zin als in geografische zin. Starters met een laag inkomen en recente migranten worden aangetrokken tot die delen van de stad waar huisvesting betaalbaar is. Veel van hen werken zich vervolgens omhoog op de sociale ladder, soms met behulp van aanwezige netwerken in de buurt, en stromen vervolgens door naar andere wijken om een zelfde stijging op de woonladder te realiseren. Zij maken daarbij plaats voor nieuwe bewoners. De achterstandpositie van bewoners wordt dus niet gereproduceerd, maar 'overgedragen' aan de volgende bewoner die onderaan de maatschappelijke ladder begint. Het onderzoek in Nederland staat wat betreft deze kwestie nog in de kinderschoenen. Er is nog weinig toegang tot longitudinale gegevens om tegelijkertijd de wooncarrière en de sociale stijging van huishoudens te volgen. Wel is aangetoond dat etnische concentratiebuurten - die vaak, maar niet altijd, ook arme buurten zijn - belangrijke sociale steun bieden (Pinkster, 2008).

2.2 Leefbaarheid

In het maatschappelijke debat over armoedewijken of concentratiewijken, krijgt vooral het aspect van de woonbeleving de aandacht. De tevredenheid over de buurt hangt volgens onderzoekers sterk samen met de bevolkingssamenstelling. Dat geldt vooral voor de etnische samenstelling, maar ook de sociaaleconomische samenstelling is van invloed (Dekker & Bolt, 2005; RIGO, 2004). De vraag is echter waarom bewoners, zowel allochtone als autochtone, negatiever oordelen over de leefbaarheid wanneer er veel lage inkomens en allochtonen in de buurt wonen.

Een eerste verklaring hiervoor is gelegen in de dichtheid aan individuele overlastgevende problemen in dit soort wijken. We kunnen verwachten dat bewoners die geconfronteerd worden met langdurige armoede, soms andere zorgen aan hun hoofd hebben dan de leefbaarheid in de straat. Dit geldt mogelijk ook voor huishoudens die nog maar net in Nederland zijn. Bovendien zijn de huizen in deze wijken vaak klein en gehorig, en is er minder private en openbare buitenruimte. Men zit met zijn eigen persoonlijke problemen en de gevolgen daarvan (ruzie, achterstallig onderhoud door geldgebrek, illegale bijverdiensten, opstapelend afval) al snel in de ruimte van de buren.

Zoals we eerder aan de orde stelde, ligt een deel van het antwoord op deze vraag ook in elkaar versterkende sociale processen in de buurt. Het onderlinge contact kan het gedrag van buurtbewoners zowel positief als negatief beïnvloeden. Dit hoeft niet altijd direct contact te zijn, in de zin dat je met iemand moet praten om contact te hebben. Bewoners beïnvloeden elkaar ook aan de hand van minder opvallende vormen van sociale interactie, zoals het elkaar observeren, het uitwisselen van korte knikjes et cetera. Het zou voor de leefbaarheid van de buurt negatief kunnen uitpakken als een deel van de buurtbewoners het normaal vindt chipszakken op de grond te gooien in plaats van in de prullenbak. Andere bewoners zouden deze norm kunnen overnemen, zodat zij ook hun afval niet meer in de vuilnisbak deponeren. Het zou positief kunnen zijn als een deel de norm uitdraagt dat je je tuin netjes bijhoudt wat anderen stimuleert om ook de tuin aan te harken en plantjes te planten. Blokland (2008) laat zien dat contacten en ontmoeten er ook op een andere wijze toe doen. In een situatie waarin men elkaar niet kent en weinig van elkaar weet, waarin 'publieke familiariteit' ontbreekt, wordt niet bijgedragen aan het thuisgevoel en vertrouwen tussen bewoners. Men krijgt dan sneller het gevoel in een onleefbare en onveilige omgeving te wonen. Bewoners oefenen dan ook minder snel sociale controle uit op elkaar, omdat zij niets durven te zeggen, of omdat het hen minder kan schelen. Tot slot is ook aangetoond dat het van belang is hoe bewoners denken dat anderen over hun buurt denken. De reputatie van de buurt weegt namelijk mee in de keuze zich al dan niet in te zetten voor de buurt (opnieuw in de breedste zin van het woord) (Permentier, 2009). Processen zoals sociale interactie, sociale controle, vertrouwen en thuisvoelen zijn nauw verbonden met het begrip *collectieve daadkracht* (collectieve efficacy[1]) dat in de literatuur over verval van buurten veel aandacht krijgt (Sampson e.a., 1997), en door ons als centraal element van leefbaarheid, ofwel de weerbaarheid van de buurt, gezien. Onder bepaalde omstandigheden zijn bewoners beter in staat om problemen in de buurt het hoofd te bieden dan in andere. Collectieve daadkracht betreft het

[1] Sampson e.a.(1997) onderzochten collective efficacy door te vragen naar zowel het sociale klimaat in de wijk en in welke mate zij op hun buurtgenoten dachten te kunnen rekenen bij bijvoorbeeld graffiti, brutale of spijbelende kinderen en gevechten.

proces waarbij bewoners er op durven vertrouwen dat (voldoende van) hun buurtgenoten dezelfde waarden en normen aangaande de publieke ruimte handhaven, en dat het dus zin heeft anderen daar op aan te spreken, of op andere wijze controle uit te oefenen.

De literatuur samenvattend, gaat het om de volgende kernconcepten die, in hun onderlinge samenhang, de leefbaarheid van de wijk bepalen:

1) Sociale interacties en onderlinge verstandhouding tussen bewoners
2) (On)gedeelde normen en waarden
3) Informele sociale controle
4) Thuisvoelen
5) Reputatie

Deze processen hebben op hun beurt weer alles te maken met de bevolkingssamenstelling van de buurt, zoals de concentratie van armoede, etnische concentratie en etnische diversiteit. Het is bekend dat hoe meer buren sociaaleconomisch op elkaar lijken, des te meer vriendschappen en warme contacten er tussen hen zijn (Fischer, 1982). Ontmoetingskaders (winkels, verenigingen, hobby's, de hond uitlaten, etc.) kunnen die contacten verder bevorderen (Blokland, 2006; Völker & Flap, 2004). Wanneer er regelmatige informele contacten bestaan tussen buren, kan er consensus ontstaan over te handhaven normen in de publieke ruimte. Ook etniciteit kan een factor zijn bij het aangaan van contacten. Pinkster laat bijvoorbeeld zien dat in een arme buurt in Den Haag sociale netwerken vooral bestaan tussen mensen met dezelfde etnische en culturele achtergrond (Pinkster, 2007, p. 2006). Taal- en cultuurverschillen maken het contact moeilijker, maar wanneer de verwachtingen over informele sociale controle dezelfde zijn, hoeft dat geen probleem te zijn. De controle wordt dan uniform uitgeoefend. Deze kwesties moeten echter onderzocht worden.

Behalve dat concentratie tot een grotere 'belasting' van overlastgevende problemen van individuele bewoners leidt, en van invloed is op sociale processen binnen de buurt, zijn er ook factoren die indirect bijdragen aan de leefbaarheid van de buurt. We doelen daarbij vooral op factoren die selectieve uit- en instromen in de wijk bepalen, en daarmee de bevolkingssamenstelling (die weer van invloed is op de leefbaarheid). Factoren zoals regionale economische groei, de vraag naar werkgelegenheid, immigratie en de omvang en kwaliteit van de nieuwbouw zijn medebepalend voor de positie van wijken. Lokale beleidsmakers hebben op deze factoren echter nauwelijks invloed. Meer invloed, maar ook nog beperkt, hebben zij op de in- en uitstroom van bevolkingscategorieën in relatie tot hun eigen wijken, bijvoorbeeld via het beleidsinstrument van de woonruimteverdeling.

2.3 Spreidingsbeleid

Gijsberts en Dagevos (2007) noemen drie vormen van spreiding:

1. Het bevorderen van de instroom van kansrijke bewoners in kansarme gebieden.
2. Het bevorderen van de instroom van kansarme bewoners in kansrijke gebieden.
3. Het belemmeren van de instroom van kansarme bewoners in kansarme gebieden.

In de praktijk worden tal van beleidsinterventies uitgevoerd die deze drie wijzen van spreiding stimuleren.

Bevorderen instroom van kansrijke bewoners in kansarme gebieden
Het meest ingrijpende voorbeeld van deze vorm van spreiden is herstructurering. Het betreft een proces waarbij sloop van goedkope huurwoningen wordt gecombineerd met het terugbouwen van duurdere woningen, vaak koop. In de regel is het de bedoeling om hogere inkomens aan te trekken of sociale stijgers voor de wijk te behouden (om wooncarrière in de eigen buurt mogelijk te maken). Een ingrijpend gevolg is dat huurders van de te slopen woningen geherhuisvest moeten worden. Het leven van mensen wordt behoorlijk opgeschud. Vooral bij bewoners die er al heel lang wonen, en een sterke binding hebben met de woning (en buurt), zal sloop tot hevige commotie leiden. In een krappe woningmarkt is het zoeken naar een nieuwe huurwoning bovendien moeilijk, ook omdat herstructurering het aanbod van betaalbare woningen verkleint. De vrees is dat de markt door grote aantallen woningzoekenden verder verstopt, wat ten koste gaat van de slaagkansen van gewone woningzoekenden. Er is bovendien een grote kans dat het merendeel van de verplichte verhuizers in een zelfde type buurt terecht komt, zodat nieuwe concentraties ontstaan. Wel is het zo dat huishoudens die door sloop of renovatie moeten verhuizen op verschillende manieren worden gecompenseerd. Zij hebben recht op een vergelijkbare woning en krijgen hierbij voorrang op gewone woningzoekenden. Ook ontvangen ze onkostenvergoeding en krijgen indien nodig ondersteuning in het zoekproces.

Uit onderzoek van Kleinhans en Van der Laan Bouma-Doff (2008) naar geherhuisveste huurders in Den Haag blijkt dat een zeer groot deel vindt dat zij er qua woning op vooruit zijn gegaan (80 procent). Bovendien blijken de slaagkansen van gewone woningzoekenden niet heel erg beïnvloed te worden door de groeiende groep van te herhuisvesten huishoudens. In een vervolgonderzoek (Doff & Kleinhans, te verschijnen) is bekeken of mensen ook qua buurt erop voorruit gaan. Op dit vlak is de verbetering minder groot, maar nog altijd 60 procent van de gedwongen verhuizers zegt de huidige buurt beter te vinden dan de oude. Daarnaast verhuist bijna 40 procent naar een minder etnisch geconcentreerde buurt (in de studie is niet gekeken naar armoedeconcentratie). Voor beide indicatoren van verandering door herstructurering, bestaan er grote verschillen voor etnische categorieën. Autochtonen gaan er qua buurt vaker op vooruit, en dat verschil wordt voornamelijk verklaard doordat allochtone bewoners vaker opnieuw in een (andere) concentratiebuurt zijn komen wonen. Dat is ook een belangrijke reden dat zij minder vooruitgang qua buurt ervaren dan autochtone bewoners. En ondanks het feit dat allochtonen vaker de wens hadden om in dezelfde of aangrenzende buurt te blijven, verklaart dit niet de gevonden verschillen. Als de resultaten van de Haagse studie representatief zijn voor Nederland, dan kunnen er vraagtekens worden gezet bij de veronderstelling dat herstructurering tot menging van etnische categorieën leidt. Hoewel in de herstructureringsbuurten wel meer menging op inkomensniveau is te verwachten, zullen tegelijkertijd nieuwe concentraties in andere delen van de stad ontstaan.

Het bevorderen van instroom van kansrijke bewoners wordt ook nagestreefd door voorrang te verlenen aan hogere inkomens in kansarme wijken. Het gaat hier om experimenten in de woonruimteverdeling. Voorbeelden zijn Overvecht in Utrecht en Bos en Lommer in Amsterdam waar bij gelijke geschiktheid, de voorkeur wordt gegeven aan het huishouden met het hoogste inkomen. Veel van deze experimenten lopen te kort om effecten te kunnen meten, maar tot nu toe zijn de resultaten in elk geval niet positief te noemen. Het blijkt dat hogere inkomens niet staan te trappelen om zich in deze buurten te vestigen. De gewenste instroom is dus minimaal, en biedt zeker niet genoeg tegenwicht aan de concentraties van lage inkomens. Ook het loslaten van het toewijzingscriterium inkomen zou tot deze vorm van spreiding kunnen

leiden. Wanneer goedkope huurwoningen niet langer gelabeld (gereserveerd) worden voor de lage inkomensgroep, kunnen huishoudens met een hoger inkomen ook reageren op deze woningen. Dit wordt al lange tijd gedaan in de voormalige KAN-regio, maar onbekend is of het afschaffen van criteria tot meer menging heeft geleid. Wel blijken woningzoekenden ook zonder regels heel 'gepast' te reageren op woningen. Enige verdringing van lage inkomens was wel waarneembaar, maar waarschijnlijk niet in die mate dat grote veranderingen in de ruimtelijke verdeling van inkomens zijn te verwachten.

Bevorderen instroom van kansarme bewoners in kansrijke gebieden
De tweede vorm van spreiden krijgt veel minder de aandacht dan de eerste. Dat is eigenlijk best vreemd, als je bedenkt dat menging moeilijk te realiseren valt als slechts één kant van het verhaal wordt aangepakt, namelijk de concentratie van kansarmen. De concentratie van kansrijken wordt zelden geproblematiseerd, en bovendien heeft deze groep meer middelen zich te verzetten tegen eventuele pogingen om de concentratie te verminderen. Vaak speelt hier het NIMBY-principe: spreiden en mengen moet, maar niet in mijn achtertuin (Not In My Back Yard). Een voorbeeld van deze vorm van spreiding is het bouwen van goedkope huurwoningen buiten concentratiewijken, bijvoorbeeld in de regiogemeenten van steden. Veel grote steden maken met hun buurgemeenten daarover (prestatie)afspraken. Een deel van de nieuwbouw in uitleglocaties wordt dan gereserveerd voor lage inkomens.

Ook via de woonruimteverdeling kan voorrang aan lage inkomens in kansrijke wijken en buurten worden gegeven. Zo heeft de gemeente Nijmegen het plan om een fors deel van de vrijkomende huurwoningen met lokaal maatwerk met voorrang te verdelen aan lage inkomens om tot meer menging in de 'betere' buurten te komen. Een rekenvoorbeeld op basis van het daadwerkelijk aantal vrijkomende woningen in deze buurten, laat zien dat de praktijk waarin gemeenten en corporaties werken, weerbarstig is. Het aantal te vergeven woningen in kansrijke wijken weegt nauwelijks op tegen de bestaande segregatie. Het meest kenmerkende van de 'betere' buurten is immers dat er nauwelijks huurwoningen staan, en het slopen van goede woningen in kansrijke gebieden is ondenkbaar. Een ander voorbeeld van deze vorm van spreiding is het experiment Huur op Maat, waarin de subsidie niet woning-, maar persoonsgebonden wordt gemaakt. Het lijkt op het systeem van *housing vouchers*, zoals dat in Amerika bekend is. Het experiment is echter pas net gestart, zodat effecten nog niet bekend zijn.

Minder instroom kansarme bewoners in kansarme gebieden
De laatste vorm van spreiding is vooral bekend door de Rotterdamwet. Deze wet is in het leven geroepen om de toestroom van lage inkomens in bepaalde wijken een halt toe te roepen. Voor vier (grote) wijken in Rotterdam moeten woningzoekenden een vergunning aanvragen. Beschikt het huishouden niet over een bron van inkomen, dan wordt toegang tot de wijk geweigerd. Uit evaluaties blijkt inderdaad dat de instroom van lage inkomens daalt, maar bedoelde positieve effecten op de leefbaarheid zijn nog niet vastgesteld. Een onbedoeld bijeffect van de wet kan zijn dat bij een ruime woningmarkt leegstand ontstaat. In de Rotterdamse wijken worden de plekken nu vooral opgevuld door Polen. De gemeente ziet deze instroom als oorzaak van het nog niet kunnen vaststellen van verbeteringen in de leefbaarheid. In de nieuwe Huisvestingswet zijn soortgelijke sturingsmogelijkheden ingebouwd. Als onderbouwd kan worden dat in bepaalde gebieden de leefbaarheid onder druk staat, mogen partijen eisen stellen aan de instromende bevolking. Voorop staat echter het recht op vrije vestiging, en uitzonderingen op deze regel zijn slechts van tijdelijke aard.

Een laatste voorbeeld die iets minder goed binnen de drie vormen is in te delen, is de toepassing van leefstijlen in de woonruimteverdeling. Deze vorm van sturen lijkt aan populariteit te winnen. Het idee is dat als bewoners worden geselecteerd op basis van hun leefstijl, er een betere match plaatsvindt met zittende bewoners. Zodoende zijn minder spanningen en leefbaarheidproblemen te verwachten.

Tot slot

In 2006 concludeerde de Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling in zijn advies Eenheid, Verscheidenheid en Binding (RMO, 2005a) dat spreiding in veel gemeenten moeilijk te bereiken is, en zeker niet zomaar leidt tot integratie en minder leefbaarheidsproblemen. In het advies 'Niet langer met de ruggen naar elkaar' (RMO, 2005b) staat centraal hoe dan wel sociale menging tot stand kan komen. De raad stelt dat de overheid en andere betrokken partijen daar op drie manieren aan kunnen bijdragen. Ten eerste door in te zetten op de verbindingsvaardigheden van personen die onder meer worden verkregen door werk, onderwijs en taal. Een tweede aangrijpingspunt is het publieke domein. Van belang is ontmoetingsruimten te creëren om contact tussen mensen te stimuleren. Ten derde zouden projecten gesteund moeten worden die de kansen op het verbinden vergroten. Het moet daarbij gaan om structurele zaken die niet zozeer worden gekenmerkt als integratieproject, maar op een ander niveau (bijvoorbeeld sport). Het door de WRR (vertrouwen in de buurt) gehanteerde begrip sociale herovering van buurten sluit hierbij goeddeels op aan.

2.4 Handvatten voor het empirische onderzoek

We kunnen concluderen dat de literatuur voldoende aanwijzingen geeft om te stellen dat concentraties van kansarmoede en allochtonen van invloed zijn op de weerbaarheid ofwel leefbaarheid van buurten. Enerzijds zijn leefbaarheidproblemen een direct gevolg van overlastgevende problemen bij bewoners, anderzijds spelen er sociale processen die de collectieve daadkracht van de buurt bepalen (zie figuur 2, waarbij de moeilijk te beïnvloeden factoren rechts staan vermeld). In het empirisch deel van het onderzoek willen we achterhalen in hoeverre beide verklaringswijzen in de Osse praktijk hout snijden.

Figuur 2: Twee verklaringen voor de samenhang tussen segregatie en leefbaarheid

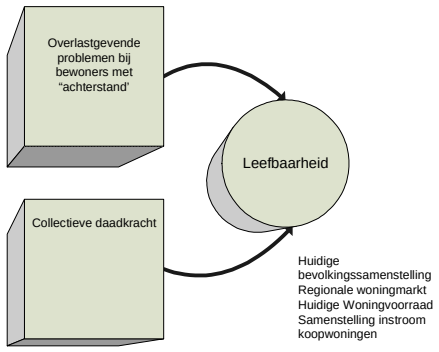

Inzicht in de druk van overlastgevende problemen van bewoners op de leefbaarheid zal vooral worden verkregen aan de hand van gesprekken met professionals. Voor

het in kaart brengen van het complex aan sociale processen binnen de buurt gebruiken we vooral de interviews met bewoners. We hanteren hierbij een op de literatuur gebaseerd conceptueel model (figuur 3), een verdere verfijning van figuur 2. Het model geeft de mechanismen van collectieve daadkracht weer, hun onderlinge samenhang en de relatie met andere factoren. In de figuur zijn ook mogelijke aangrijpingspunten voor beleid aangegeven (de gele blokjes). Hoofdstuk 4 gaat in op de door Oss en vergelijkbare steden gehanteerde beleidsstrategieën. In het volgende hoofdstuk bespreken we eerst de opzet van het empirisch onderzoek onder bewoners en professionals.

Figuur 3: Conceptueel model weerbaarheid ofwel leefbaarheid van de buurt

3 Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden, zijn verschillende onderzoeksmethoden gehanteerd. Ten eerste is *deskresearch* uitgevoerd voor het in kaart brengen van de omvang van segregatie en leefbaarheidsproblemen in de wijken Ruwaard en Schadewijk. Hierbij zijn verschillende statistische bronnen en rapporten geraadpleegd. Vervolgens heeft er veldonderzoek plaatsgevonden onder bewoners en professionals. Voor de interviews met bewoners zijn aan de hand van de beschrijvende analyse van Ruwaard en Schadewijk vier buurten geselecteerd. In de eerste plaats zijn twee *focusgesprekken met bewoners* georganiseerd om te achterhalen wat leefbaarheid voor bewoners inhoudt. Daarnaast zijn *diepte-interviews met bewoners* gehouden om inzichtelijk te maken hoe armoede- of etnische concentratie de leefbaarheid in de geselecteerde buurten beïnvloedt. Het doel van het veldwerk onder professionals was het in kaart brengen van beleidspercepties en -interventies ten aanzien van segregatie en leefbaarheid. Hiervoor zijn *interviews met professionals* gehouden, zowel uit Oss als uit vergelijkbare steden. Aan de orde kwam de vraag of segregatie een probleem is en waarom, welke maatregelen worden genomen om segregatie en/of leefbaarheid te beïnvloeden, en of (in)directe vormen van spreiding op basis van inkomen en etniciteit bijdragen aan de leefbaarheid van wijken, of dat andere vormen van beleid daar meer geschikt voor zijn. Tot slot zijn er *toekomstscenario's* voor de wijken uitgewerkt. Voor vier mogelijke combinaties van economische conjunctuur en migratieontwikkelingen, brengen we de verwachte gevolgen voor segregatie en leefbaarheid in beeld. Vervolgens wordt per scenario de wenselijkheid bekeken van verschillende beleidsmaatregelen ten behoeve van de leefbaarheid.

Deze combinatie van onderzoekmethoden helpt ons inzicht te geven in de betekenis van ruimtelijke concentratie van kansarme en allochtone bewoners voor de leefbaarheid van wijken, en te bepalen of spreiding een geschikte beleidsoptie is om de leefbaarheid te verbeteren. De belangrijkste informatiebron zijn de interviews met bewoners en professionals. Bewoners zijn het beste in staat te vertellen wat er gaande is in hun buurt, en welke (aan etnische of armoedeconcentratie gerelateerde) processen de leefbaarheid schaden of bevorderen. Professionals die in dergelijke wijken werkzaam zijn, zijn daarentegen beter op de hoogte van de belasting die individuele problemen hebben op de leefbaarheid van de buurt. Hieronder bespreken we de precieze aanpak van het empirische deel van het onderzoek.

3.1 Het onderzoek onder bewoners

Focusgesprekken

Om duidelijk te krijgen wat leefbaarheid betekent voor bewoners is de methode van het groeps- of wel focusgesprek toegepast. De deelnemers zijn geworven via contacten met professionals en andere buurtbewoners. In twee bijeenkomsten (één voor de onderzoeksbuurten in Ruwaard, één voor de onderzoeksbuurten in Schadewijk) zijn bewoners gevraagd om met behulp van afbeeldingen uit tijdschriften een collage te maken van de "leefbare buurt". In het midden werd hen gevraagd de zaken te verbeelden waarover men het eens met elkaar was, en aan de randen was plaats voor individuele voorkeuren en bijzonderheden (zie voor deze werkwijze ook SCP, 2008).

Vervolgens is in de bespreking van de collage aangegeven welke elementen wel of niet in de eigen buurt aanwezig zijn. Daarmee werd inzicht verkregen in de mechanismen die leefbaarheidsproblemen kunnen voortbrengen, zoals sociale controle en contacten, en hoe bewoners hun eigen rol zagen in het verbeteren van de leefbaarheid. De gesprekken duurden gemiddeld drie uur. Zij vonden 's avonds plaats, één in het buurtcentrum en één in de buurtschool. Van de collages alsook van de uitwerking ervan zijn foto's gemaakt die als het analysemateriaal dienen. De discussies die naar aanleiding van de collages ontstonden, zijn op tape opgenomen en ook zijn ter plekke aantekeningen gemaakt. De bewoners hebben allen een klein presentje voor hun deelname gekregen, en hen is beloofd hun klachten terug te koppelen naar gemeente en corporatie.

Respondenten aan de slag met de collages

Hieronder is een overzicht gegeven van de deelnemers aan de groepsgesprekken:

Tabel 3.1 : Deelnemers groepsgesprekken, naar straat

Groepsgesprek Ruwaard	Groepsgesprek Schadewijk
3 bewoners Staringstraat	4 bewoners Goudplevier
2 bewoners Wagenaarstraat	2 bewoner Grutto
7 bewoners Gezellenhof	1 bewoner Kievit
2 bewoners Da Costastraat	3 bewoners Adelaarstraat
1 bewoner Potgieterstraat	1 bewoner Valkstraat
	1 bewoner Condorstraat
	1 bewoner Landweerstraat

Voorbeeldcollage I

Voorbeeldcollage II

Een belangrijke meerwaarde van het groepsgesprek is de interactie tussen de deelnemers. Men wordt geprikkeld om met elkaar in discussie te gaan. Zo kunnen zaken scherper worden neergezet. Een bezwaar van de methode van het groepsgesprek is dat deelnemers in de groep niet zo snel heel andere geluiden laten horen. Ook is het soms lastig om op bepaalde specifieke punten door te vragen. Daarom hebben wij ook interviews met bewoners gehouden.

Diepte-interviews

De respondenten voor de diepte-interviews zijn via de huis-aan-huis-methode geworven: de onderzoekers hebben in de buurten rondgelopen en willekeurig bij mensen aangebeld om te vragen of zij hen mochten interviewen. In de individuele gesprekken met bewoners is een vaste itemlijst gehanteerd (zie bijlage I). Om een beeld te krijgen van mogelijke selectieve instroom in de buurt zijn er vragen gesteld over de vestiging in de buurt. Waarom koos men voor deze buurt? Was het een positieve of negatieve keuze? Vervolgens zijn we ingegaan op de betekenis van de buurt. Wat is iemands binding met de buurt? Voelt men zich thuis in de buurt, of voelt men zich een vreemde? Ook zijn vragen gesteld over hoe zij andere buurtbewoners inschatten. Denken ze dat de buren ingrijpen als er iets gebeurt? En doen zij dat zelf ook? Verder vroegen we hen naar het oordeel over de buurt. Vindt men dat de buurt vooruit of achteruit is gegaan, en waarom? Hier kwam ook de reputatie van de buurt aan de orde. De gesprekken zijn met goedkeuring op tape opgenomen of als men dat niet wilde, is ter plekke meegeschreven (in een aantal gevallen was dit minder gemakkelijk aangezien het gesprek aan de deur plaatsvond). De interviews duurden gemiddeld een uur. De interviews zijn (uit kostenoverwegingen) niet woord voor woord uitgewerkt; alleen de stukken die direct raakten aan de thematiek van het onderzoek zijn uitgeschreven. De verslagen zijn in het softwareprogramma Atlas.ti ingevoerd en vervolgens zijn delen van teksten gecodeerd naar de onderwerpen uit het conceptueel model, zoals thuisvoelen, sociale contacten, sociale controle en reputatie. De uitdraai van deze codes is het analysemateriaal op basis waarvan de mogelijke betekenis van armoede- en/of etnische concentratie voor leefbaarheid is onderzocht.

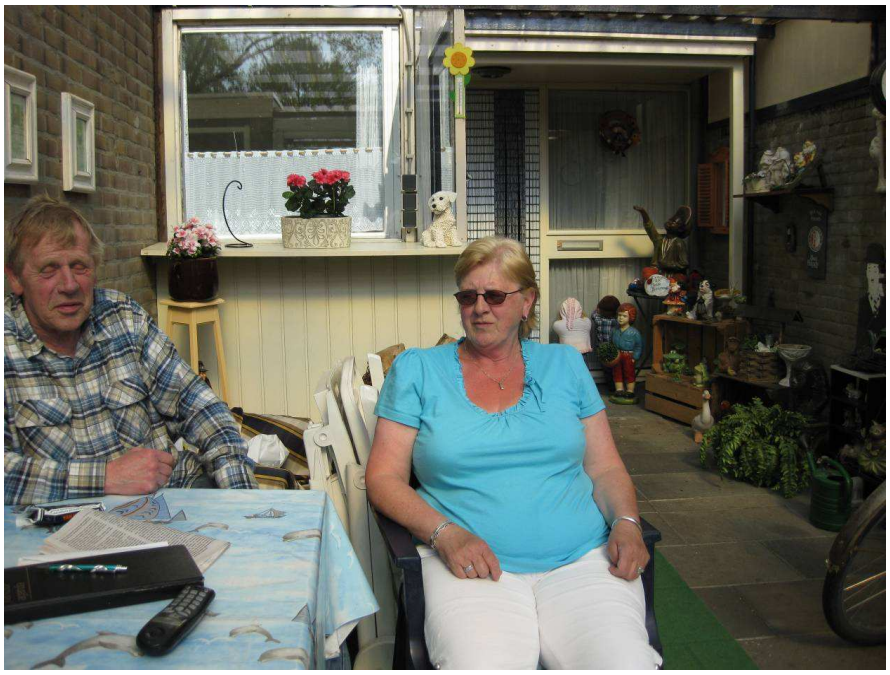

Bewoners van de Ruwaard

Hieronder is een overzicht gegeven van de bewoners waarmee we hebben gesproken:

Tabel 3.2: Geïnterviewde bewoners diepte-interviews

Straat	CBS categorie	woonduur
Wagenaarstraat	autochtoon	13 jaar
Wagenaarstraat	allochtoon	21 jaar
Staringstraat	allochtoon	3 jaar, daarvoor 7 jaar Dichtersbuurt
Vivaldistraat	allochtoon	10 jaar
Vivaldistraat	allochtoon	4 jaar
Staringstraat	autochtoon	7 jaar
Da Costastraat	autochtoon	5 jaar
Potgieterstraat	autochtoon	15 jaar
Verdistraat	allochtoon	1,5 jaar, daarvoor 27 jaar in andere woning Verdistraat
Staringstraat	autochtoon	36 jaar
Staringstraat	autochtoon	10 jaar
Goudplevier	autochtoon	18aar
Sperwerstraat	autochtoon	20 jaar
Condorstraat	allochtoon	3 jaar
Buizerdstraat	autochtoon	4 jaar
Kievitstraat	autochtoon	6 jaar
Kievitstraat	autochtoon	16 jaar
Goudplevier	allochtoon	18 jaar

3.2 Het onderzoek onder professionals

Voor een beter en preciezer begrip van (mogelijke) problemen door concentraties van armoede en allochtone huishoudens, is niet alleen de kennis van bewoners, maar ook die van professionals, nodig. Interviews met professionals buiten Oss hadden vooral een informatief karakter, en geven een beeld van de beleidstrategieën van vergelijkbare steden. We hebben onder meer gesproken met projectleiders wijkvernieuwing bij de gemeente en/of corporaties uit vier vergelijkingssteden.

Daarnaast is uitgebreid met sleutelpersonen binnen de onderzoekswijken gesproken. Deze personen zijn via bestaande contacten met professionals geworven (o.a. via de leden van begeleidingscommissie), en door werknemers van instanties en andere partijen in de buurt te benaderen. Bij het interviewen van de professionals werd een vaste itemlijst gevolgd, zodat de antwoorden onderling goed konden worden vergeleken (zie bijlage II). In de gesprekken is gevraagd naar het bestaan van leefbaarheidsproblemen, en of concentratie een probleem is, en zo ja, waarom. Specifiek is gevraagd of er een verband is met de leefbaarheid in de buurt. Ook het huidige beleid aangaande concentratie en leefbaarheid, was onderwerp van gesprek. In totaal zijn er in Oss tien interviews met professionals gehouden. Geïnterviewd zijn de projectleiders van de wijkplannen, een medewerker van Vivaan (centrum voor participatie), de wijkcoördinatoren bij de gemeente, een wijkagent, de manager Woondiensten, en de teamleider Sociaal Beheer bij BrabantWonen, een basisschooldirecteur en de teamcoördinator wijkzaken bij de gemeente (tot 2007 opbouwwerker in Oss). De interviews duurden gemiddeld een half uur. Hiervan zijn verslagen gemaakt die als analysemateriaal hebben gediend.

Hieronder is een overzicht gegeven van geïnterviewde sleutelpersonen:

Tabel 3.3 : Geïnterviewde professionals in Oss en vergelijkingssteden

Stad	Functie
Oss	beleidsmedewerker gemeente, projectleider wijkplan Ruwaard
	beleidsmedewerker gemeente projectleider wijkplan Schadewijk
	senior consulent Vivaan
	Politiecorps Maasland, buurtcoördinator Schadewijk
	BrabantWonen, manager Woondiensten
	Brabant Wonen, Teamleider Sociaal Beheer
	gemeente, wijkcoordinator Ruwaard
	gemeente, wijkcoordinator Schadewijk
	basisschool directeur
	gemeente, teamcoordinator wijkzaken
Bergen op Zoom	ambtenaar Ruimtelijke Ordening
Deventer	corporatie Rentré, projectleider wijkvernieuwing Rivierenwijk
Oosterhout	gemeente, projectmanager Slotjes-Midden
Helmond	Gemeente, buurtadviseur
Helmond	Gemeente, teammanager wonen

In het volgende hoofdstuk schetsen we aan de hand van deze gesprekken en beschikbare rapporten, beleidstrategieën voor wijken waar leefbaarheidsproblemen bestaan, en welke rol spreiding daarin speelt.

4 Beleidsstrategieën voor minder leefbare buurten

In Nederland, vooral in de Randstad, is veel aandacht voor wijken waar een hoger dan gemiddeld aandeel van de huishoudens een laag inkomen of etnische achtergrond heeft. De angst is dat buurten waar dit aandeel een bepaalde grenswaarde overschrijdt, verworden tot 'onleefbare' buurten. De zorg voor negatieve gevolgen van segregatie op de leefbaarheid beperkt zich echter niet tot de grote stad, zo bewijst dit onderzoek. Maar in hoeverre is Oss, als middelgrote stad, een uitzondering in de problematisering van de ruimtelijke uitsortering van bepaalde bevolkingscategorieën? Het is interessant na te gaan hoe vergelijkbare steden tegen segregatie aankijken, welke beleidsstrategieën zij ontwikkelen voor hun eigen 'probleem'wijken en of spreiding daarin een rol speelt. In dit hoofdstuk beschrijven we daarom de beleidspraktijk van een aantal vergelijkbare steden, om vervolgens op het beleid in Schadewijk en Ruwaard in te gaan.

4.1 Het beleid in vergelijkbare steden

Een inventarisatie van de zogeheten MOP's (meerjarige ontwikkelingsprogramma's) van de steden die vallen onder het grotestedenbeleid, toont dat de overgrote meerderheid van deze gemeenten concentratie als probleem naar voren schuift (Bolt & Van Kempen, 2009). Sommige steden problematiseren specifiek de mate van etnische concentratie, zoals Helmond (ibid., p.19), maar in de meeste gevallen wordt niet expliciet gemaakt welke vorm van segregatie problematisch is. Het streven naar menging is vaak zo vanzelfsprekend dat nadere onderbouwing nogal eens achterwege blijft, concluderen Bolt en Van Kempen.

Voor het vergelijken van problemen en interventies zijn steden uitgekozen van vergelijkbare omvang en waar een of meer wijken door de gemeente als problematisch worden aangemerkt, die bovendien een hoger dan gemiddeld aandeel allochtonen en mensen met een langdurig laag inkomen laten zien. Op basis hiervan werden de volgende vier wijken gekozen:

Tabel 4.1: geselecteerde wijken

Stad	Te onderzoeken wijk	Aandeel niet-westerse allochtonen	Aandeel langdurig lage inkomens
Bergen op Zoom (65.597 inw.)	Gageldonk-West (5.210 inw.)*	23% (t.o.v. 13% in heel Bergen op Zoom)	4,3%
Oosterhout (54.243 inw.)	Slotjes-Midden* (4.000 inw.)	25% (t.o.v. 9% in heel Oosterhout)	3,0%
Helmond (87.700 inw.)	Helmond-West (4.500 inw.)	23% (t.o.v 11 % in heel Helmond)	6,2%
Deventer (97.698 inw.)	Rivierenwijk (4.300 inw.)	46% (t.o.v. 12 % in heel Deventer)	9,1%

* Slotjes-Midden en Gageldonk-west zijn volgens de CBS indeling geen wijken maar buurten

De gekozen wijken hebben rond de 4.000 inwoners. Dat is in Oss te vergelijken met het oostelijk deel van Schadewijk (Vogelbuurt, Roofvogelbuurt, Schadewijk Noord-

Oost en Verzetsheldenbuurt II samen zijn bijv. 4.500 inwoners) of een deel van Ruwaard (Vondellaan-Zuid en Wagenaarstraat e.o. hebben bijv. 4.300 inwoners). In die twee gebieden in Oss is het aandeel niet-westerse allochtonen 20 en 25 procent en het aandeel inwoners met een langdurig laag inkomen is 6,8 en 3,0 procent. Deze gebieden in Oss lijken dus behoorlijk op de geselecteerde wijken, met uitzondering van de Rivierenwijk, waar de concentratie van allochtone bewoners en huishoudens met een langdurig laag inkomen veel hoger is.

De vraag is hoe de geselecteerde steden tegen hun 'probleem'wijken aankijken. Definiëren ze de ruimtelijke concentratie van kansarmoede en allochtonen in de wijk als een probleem, en zo ja, waarom? Zien zij gevolgen voor de leefbaarheid? En met welke problemen kampen zij eigenlijk? Deze vragen zijn we nagegaan aan de hand van de wijkplannen en interviews met professionals. We beginnen met de leefbaarheidsproblemen die in deze wijken worden geconstateerd.

Leefbaarheidsproblemen

In Gageldonk-West blijft het gemiddeld rapportcijfer met een 6,5 flink achter bij het stadsgemiddelde van Bergen op Zoom (7,3), zo laat de leefbaarheidsmonitor zien. Het wijkveiligheidsplan stelt dat de woningen in slechte staat zijn, en dat de buurt geplaagd wordt door problemen als gevolg van drugshandel en overlast van hangjeugd. Er zijn veel burenruzies en er wonen veel geregistreerde probleemjongeren. De projectleider wijkvernieuwing die we hebben geïnterviewd, noemt de vervuiling op straat en de maatschappelijke onverschilligheid als belangrijke leefbaarheidsproblemen. In Helmond-West zijn er volgens de wijkvisie, vooral problemen in het centrale deel van de wijk, Oud West. Dit deel wordt door bewoners als onveilig ervaren, jongeren worden er vaker opgepakt door de politie en ook zijn zij onverschilliger ten aanzien van criminaliteit dan in andere buurten van Helmond. Ook de leefbaarheid van de wijk Slotjes-midden staat onder druk, zo is te lezen in het Stedebouwkundig Ontwikkelingsplan. Het wordt echter niet duidelijk wat er precies aan scheelt. Volgens de projectleider bij de gemeente spelen er nu nog geen echte problemen, maar is men vooral bezorgd over de toekomst. Wel is op dit moment het rapportcijfer voor de buurt met een 6,5 lager dan het gemiddelde van Oosterhout (inclusief dorpen) van maar liefst een 8,5. In de Rivierenwijk in Deventer zijn er vooral problemen op het gebied van zwerfafval, burenoverlast en geweld, zegt het wijkplan. Verder wordt genoemd het beperkte contact tussen culturen, uiteenlopende leefstijlen en anonimiteit.

Kortom, de specifieke leefbaarheidsproblemen blijken per stad verschillend te zijn. Bergen op Zoom en Helmond wijzen vaker op problemen met jongeren, terwijl alleen in Deventer problemen als gevolg van cultuurverschillen worden genoemd. Ook kan de zorg voor toekomstige ontwikkelingen, zoals in Oosterhout, tot extra beleidsaandacht leiden.

Concentratie en gevolgen

Gerelateerd aan het constateren van leefbaarheidsproblemen, uiten gemeenten hun bezorgdheid over de bevolkingssamenstelling van bepaalde wijken. In hun wijkvisies en -plannen noemen gemeenten het problematisch dat veel bewoners met een laag inkomen moeten rondkomen (Gageldonk-West, Slotjes-Midden, Rivierenwijk) of dat er veel werkloosheid is (Helmond-West, Slotjes-Midden, Rivierenwijk). Welk effect kansarmoede heeft op de leefbaarheid wordt in geen van de plannen uitgewerkt. In een telefonisch interview ging de projectleider wijkvernieuwing Rivierenwijk daar wel op in. Hij stelt dat de Rivierenwijk een oude volksbuurt is in Deventer, van oudsher een fabriekstad. De achterstandspositie van de bewoners is vaak van generatie op ge-

neratie doorgegeven. Er wonen ook veel voormalige (gast)arbeiders, voornamelijk Turken die al dertig tot veertig jaar in de wijk wonen. Zij zijn vaak onopgeleid, en onder de tweede generatie is dat niet veel anders. Mede door de hoge werkloosheid, is er in de wijk een grijze economie ontstaan, en is de openbare ruimte verloederd. Volgens het wijkactieplan vormt de sociaaleconomische positie van de bewoners de dominante problematiek in Rivierenwijk.

Over hoe etnische concentratie moet worden beoordeeld, zijn de gemeenten meer verdeeld. Het bovengemiddelde aandeel allochtonen wordt in alle wijkvisies wel genoemd, maar de aandacht ervoor verschilt. In het wijkplan van Gageldonk-West (Bergen op Zoom) wordt de etnische samenstelling van de wijk (impliciet) als nadelig beschouwd. Het wordt genoemd in een opsomming van probleemgroepen ("mensen van allochtone komaf, gebroken gezinnen en psychosociaal zwakke mensen"), die bijdragen aan "een enorme druk op de leefbaarheid en de sociale cohesie" (Beleidsvisie Gageldonk-West, p.9). Hoe en waarom etnische concentratie en leefbaarheid samenhangen, wordt niet uitgebreid beschreven. Wel geeft de beleidsvisie aan hoe de veelheid aan culturen in de wijk van invloed is op de sociale samenhang in de wijk:

> "Uit verschillende analyses, rapporten en gesprekken komt naar voren dat in de wijk wel nog steeds een bepaalde mate van sociale cohesie aanwezig is, maar dat die zich slechts op "straatniveau" manifesteert. Mogelijk komt dit voort uit de diversiteit aan etnische achtergronden en culturen in de wijk, waardoor sprake is van meerdere subgroepen die onderling weinig sociale binding hebben" (p. 21).

Het nadeel van een buurt met meer allochtonen is volgens het plan en de projectleider die we interviewde, dat mensen minder begrip en sociale binding hebben met hun buurtgenoten van een andere etnische groep. Maar de projectleider benadrukt anderzijds de kansen van etnische concentratie voor de kleinschalige wijkeconomie. In het wijkplan voor Helmond-West komt integratieproblematiek of culturele afstand tussen groepen niet aan de orde. Er wordt juist gesteld dat de allochtone zelfstandige ondernemers in de wijk een belangrijke positieve bijdrage leveren aan de sociale samenhang, werkgelegenheid, en levendigheid in de wijk. Het ontwikkelingsplan Slotjes-Midden beschrijft niet hoe etnische concentratie en leefbaarheid elkaar beïnvloeden, en ook de gesprekken met professionals leveren hierover geen informatie op. In het wijkplan voor Rivierenwijk wordt gesproken over ontbrekende sociale samenhang tussen culturen: "Binnen bepaalde culturen en leefstijlen is de samenhang groot. Tussen de verschillende culturen is het contact over het algemeen beperkt en is sprake van een zekere anonimiteit"(p. 41). De projectleider legt daarnaast uit dat etnische concentratie de uitwisseling van sociaal kapitaal kan verminderen. Hij geeft als voorbeeld zijn eigen buren die wel eens met formulieren bij hem thuis komen die ze zelf niet begrijpen. De buren nemen weer postpakketjes voor hem aan als hij er niet is. Het mengen van autochtonen en allochtonen zou in dat kader beter zijn dan de huidige situatie. Maar dat kan niet op de schaal van de stad, denkt hij: "Als we de bewoners van de Rivierenwijk zouden willen spreiden over de rest van Deventer, dan hebben we tien wijken nodig, en die zijn er niet. Bovendien: verdunning hoeft niet tot de bedoelde resultaten te leiden. In Kanaleneiland in Utrecht zijn enkele blokken gesloopt voor duurdere koopwoningen, maar de interactie tussen de bewoners is minimaal".

Uit het voorgaande blijkt dat ook in met Oss vergelijkbare middelgrote steden, negatieve effecten worden verbonden aan de concentratie van kansarmoede en allochtonen huishoudens. In Helmond-West worden juist de positieve effecten benadrukt. Minder vaak wordt er een directe relatie gelegd met leefbaarheid, maar toch worden

zaken als overlast, verloedering, sociale samenhang en contact in een adem met de bevolkingssamenstelling genoemd. De gemeenten en corporaties kiezen ook verschillende aanpakken voor hun wijken, die samen te vatten zijn onder de noemers fysieke herstructurering, spreiding door middel van de woonruimteverdeling, bewonersparticipatie en sociale stijging.

Fysieke herstructurering

Het veranderen van de woningvoorraad lijkt vaste prik te zijn in de wijkaanpak. In alle geselecteerde wijken is fysieke herstructurering aan de orde:

Tabel 4.2: Fysieke herstructurering in de wijken

	aantal woningen vóór herstructurering	koop/huur vóór herstructurering	Sloop	koop/huur na herstructurering
Gageldonk-West	2.455	37/63	nog niet gedefinieerd	nog niet gedefinieerd
Helmond West	2.090	30/70	200 woningen	40/60
Slotjes-Midden	1.900	40/60	620 woningen	60/40
Rivierenwijk	1.890	25/75	500 woningen	nog niet gedefinieerd

Opvallend is dat de wijk waar de fysieke ingreep het grootst is, de problemen juist het minst geconcretiseerd zijn (Slotjes-Midden). Er wordt maar liefst een derde van de woningen gesloopt, zodat het nieuwe percentage koopwoningen na herstructurering zestig procent zal zijn. De andere wijken lijken meer in te zetten op behoud van de huidige bewoners. In de Rivierenwijk is het doel om tenminste de helft van de bewoners van sloopwoningen terug te laten keren (bewoners krijgen een terugkeergarantie). De projectleider van Gageldonk-West vertelt dat het de bedoeling is te bouwen voor de huidige bewoners, zodat zij een wooncarrière in de wijk kunnen maken.

Spreiding via de woonruimteverdeling

Hoewel dit onderwerp niet aan de orde komt in de wijkplannen, is er bij de gemeenten wel enige interesse in de sturingsmogelijkheden van de woonruimteverdeling. Zo is de gemeente Bergen op Zoom met de corporaties in gesprek over spreiding via de woonruimteverdeling. De standpunten en darmee de uitkomst van het gesprek zijn echter nog niet duidelijk. In Helmond worden passendheidscriteria ten aanzien van huishoudensgrootte en inkomen gehanteerd. Volgens de Teammanager Wonen gebeurt dat om het scheefwonen en overlast door overbewoning te voorkomen, niet om te sturen op de bewonerssamenstelling van wijken. Het gebruik van passendheidscriteria staat echter wel onder druk. De vertegenwoordiger van multicultureel steunpunt Palet liet daarop in een evaluatie van de Helmondse woonruimteverdeling optekenen dat zij vóór het handhaven van de passendheidscriteria zijn, juist om concentratie en segregatie tegen te gaan. De gemeente stuurt zelf liever 'aan de voorkant', dat wil zeggen via differentiatie van de woningvoorraad in herstructurerings- en uitbreidingsgebieden. Tegelijkertijd ziet de teammanager minder mogelijkheden dat middel in de toekomst toe te passen aangezien het aantal locaties daarvoor afneemt. De gemeente zal zich daarom misschien moeten bedienen van de mogelijkheden in de nieuwe huisvestingswet. Het is dan denkbaar dat in bepaalde gevallen geen huisvestingsvergunningen wordt verleend aan woningzoekenden in de Binnenstad of Helmond-West. Ook is het idee dat gewenste bewoners kunnen worden 'verleid' zich in bepaalde wijken te vestigen. In de Rivierenwijk zal in de toekomst worden geprobeerd vitale ouderen en gezinnen aan te trekken en te behouden, wellicht door in het aanbod leefstijlprofielen te hanteren. Ouderen en gezinnen zouden bijvoorbeeld een sterkere buurtbinding hebben en om deze reden dus gewenst. Studenten die nu al in

de buurt wonen (de Saxion hogeschool ligt vlak bij) worden gestimuleerd om in de wijk te blijven wonen. Een ander sturingsmiddel dat de gemeente gebruikt, is het huisvesten van probleemhuishoudens in speciale woningen aan de rand van de stad. In de andere gemeenten worden spreidingsmogelijkheden via de woonruimteverdeling niet genoemd.

Bewonersparticipatie en ontmoeting
Vooral in Gageldonk-West wordt geprobeerd bewoners meer bij hun wijk en bij elkaar te betrekken. Er is een wijkraad (wijktafel) die een zogenoemd leefbaarheidsbudget te besteden heeft, een buurtpreventieteam, een schoonmaakproject (Witte Tornado), een buurtwebsite en het project 'Participatie in en voor de wijk'. In Helmond wordt Vogelaargeld ingezet als buurtbudget, te besteden door bewoners. De buurtadviseur van de gemeente constateert dat bewoners het vooral bij kleine dichtbij-huis projecten houden, zoals buurtbarbecues en bankjes in de straat. Daarnaast heeft Helmond een Netwerk Sociale Cohesie, ondersteund door FORUM Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling. Het netwerk bestaat uit sleutelfiguren binnen de verschillende bevolkingsgroepen, die actief zijn in welzijns- en opbouwwerk en/of een grote kennissenkring binnen de eigen etnische groep hebben. Zij letten vooral op ouderen in isolement en schooluitval onder de jongeren. In Slotjes-midden zijn er buurtoverleggen: vaste overleggen van de wijkteams met georganiseerde bewoners van Oosterhoutse buurten. Deventer zet relatief weinig in op bewonersparticipatie, de aandacht ligt hier vooral op de sociale stijging van de bewoners. Mensen zullen namelijk niet aan het versterken van de band met hun buren toekomen als werkloosheid of psychische problemen hun eerste zorg zijn, denkt de projectleider. Wel wordt (interetnische) ontmoeting gefaciliteerd via sport (zo worden bijvoorbeeld studenten van de sportopleiding in de wijk ingezet).

Sociale stijging
Vooral in Deventer staat sociale stijging centraal in de wijkvernieuwing. Veel projecten zijn gericht op structurele achterstanden bij bewoners. Een voorbeeld is de oprichting van een nieuwe, brede basisschool. Deze verzorgt opvang tussen acht uur 's ochtends en zes uur 's avonds. In die tijd wordt ook extra taalonderwijs gegeven, vertelt de projectleider. Ook noemt hij het PAK project in Rivierenwijk, dat draait om het activeren van het persoonlijk talent. Bewoners worden dan begeleid bij het realiseren van hun talent. Sommige bewoners zijn door deze activering van hun hobby of talent al actief in een nagelstudio of bakkerij. Het wijkactieplan presenteert daarnaast huiswerkbegeleiding, schoolkeuzebegeleiding, activering van vrouwen, leerwerkplaatsen in de bouw en een Ondernemershuis. In de andere wijken staat sociale stijging minder centraal, hoewel ook hier projecten voor sociale stijging lopen, zoals schakelklassen en ondersteuning van kleine bedrijven (Gageldonk-West), het versterken van de opvoedingsondersteuning (Helmond West) en het bouwen van een brede school (Slotjes-Midden).

4.2 Het beleid in Oss

In deze paragraaf gaan we na hoe professionals uit Oss tegen hun wijken aankijken. Ook hier is de vraag of zij de ruimtelijke verdeling van kansarmoede en allochtonen in de wijk als een probleem zien, en zo ja, waarom. Welke gevolgen zijn er volgens hen voor de leefbaarheid? En allereerst: welke problemen spelen er eigenlijk?

Leefbaarheidsproblemen
Als wordt gevraagd naar leefbaarheidsproblemen in de wijk, noemen professionals uit Oss zowel aspecten van de sociale als de fysieke staat van de wijk. In Schadewijk wordt wat betreft de sociale verhoudingen in de wijk vooral gewezen op burenruzies en geluidsoverlast, die vooral voorkomen in de Vogelbuurt en de Roofvogelbuurt. In deze buurten staan kleine en gehorige woningen, wat voor veel irritaties tussen buren leidt. Volgens de professionals missen deze bewoners soms ook de sociale vaardigheden om geschillen zelf op te lossen, zodat vaak de politie wordt gebeld. Een ander probleem is dat veel kinderen tot laat op straat rondlopen. De grotere kinderen vertonen hanggedrag, en vooral de Turkse jongens laten zich moeilijk corrigeren. De sociale problemen in Ruwaard lijken van andere aard te zijn. Volgens de geïnterviewde professionals is het probleem dat mensen elkaar in sommige buurten niet goed kennen. Vooral in de Dichtersbuurt is dit een veelgehoord probleem. Er is daardoor minder sociale samenhang en bewoners missen een buurtgevoel, zo is de inschatting van de professionals.

Fysieke leefbaarheidsproblemen worden ook vastgesteld. Een professional spreekt zelfs van verloedering in delen van de Vogel- en Roofvogelbuurt (Schadewijk). Sommige straten worden gekenmerkt door verwilderde voortuinen, en tuinen en gangetjes worden als opslagplaats voor rommel en bouwmateriaal gebruikt. In de Ruwaard zijn bewoners vaak ontevreden over het parkeren. Dat komt enerzijds omdat de wijk niet berekend is op de sterke toename van het aantal auto's per huishouden, en anderzijds omdat bewoners graag dicht bij hun huis willen parkeren. Sommige bewoners gaan er dan toe over hun auto in de eigen voortuin te parkeren. Daar klagen de buren dan weer over, zij zien dat als verloedering. Verloedering komt ook door overlast van hondenpoep, grafitti, rommel op straat en vernieling van speeltoestellen. Ook vinden verschillende professionals vinden het een probleem dat er in Ruwaard weinig ontmoetingsgelegenheid is in de buitenruimte of activiteitencentrum. Sommigen hebben het daarbij specifiek over voorzieningen voor ouderen: de winkels zijn voor hen te ver weg en een bank wordt node gemist. Ook de stedenbouwkundige opzet van Ruwaard krijgt commentaar. Sommige straten zijn erg stenig en anoniem. Dit komt onder andere door de bergingen die los van de woningen aan het trottoir staan. Tot slot wordt in beide wijken de overlast door illegale wietteelt genoemd. Volgens professionals vinden andere bewoners dit gevaarlijk of intimiderend.

Ondanks deze problemen is er onder professionals geen overeenstemming dat Ruwaard en Schadewijk wijken zijn met meer problemen dan de rest van Oss. Een uitzondering is het beeld over de Vogelbuurt en Roofvogelbuurt, hier zouden de problemen wel iets groter zijn.

Concentratie en gevolgen
In Schadewijk en Ruwaard wonen meer allochtonen dan gemiddeld in Oss, en meer huishoudens moeten langdurig van een laag inkomen rondkomen. Vinden professionals echter dat er sprake is van problematische concentraties?

Professionals gaan er vanuit dat armoedeconcentratie niet zozeer op wijkniveau plaatsvindt. Er zijn meerdere gebiedjes verspreid over Oss, waar goedkope huurwoningen staan, zoals de Vogelbuurt en de Roofvogelbuurt. Hier komt meer armoede voor. Zo bepaalt bijvoorbeeld ook het postcodegebied waarin een school ligt of er veel leerlingen met achterstanden op zitten. Sommige wijken zijn door het ministerie voor OCW als impulsgebied geselecteerd. De school krijgt dan extra geld in het ka-

der van de onderwijsachterstandenbestrijding. Op basis van het RIO en de Armoedemonitor van het SCP stelde het ministerie in februari 2009 bijna 1,000 'probleemcumulatie- en armoedecumulatiegebieden' vast. In Oss zijn dat de postcodes 5343, 5344, 5348 en 5349. Toch vinden de meeste professionals dat Oss een homogene stad is wat betreft de inkomensverdeling.

De professionals bevestigen dat in Ruwaard en Schadewijk meer allochtonen wonen dan in andere wijken van Oss, in het bijzonder Turken. De dure delen van Oss zijn bijna exclusief 'wit', want er is maar een heel kleine allochtone elite in de stad. Als verklaring voor de concentratie in Schadewijk en Ruwaard wordt aangevoerd dat veel allochtonen sinds 1993 een huurwoning hebben gekocht. De aanwezigheid van familie vormt een extra reden om te blijven, want men wil in de buurt van de (klein)kinderen blijven. Professionals hebben het daarbij over mono-etnische concentratiegebiedjes, zoals in sommige straten van Wagenaarstraat e.o. en Vondellaan-Zuid waar veel Turken wonen. Kleinschalige concentraties zijn er ook van ex-woonwagenbewoners en Polen. Mede als gevolg van de woonsegregatie is de leerlingenpopulatie ook enigszins gesegregeerd naar inkomen en vooral etniciteit. Wel is volgens onze sleutelpersoon moeilijk vast te stellen wat allochtone leerlingen zijn en wat niet. Zijn kinderen van de tweede of derdegeneratie allochtoon? En wat zegt het onderscheid tussen westers en niet-westers, als de school te maken heeft met een instroom van leerlingen uit Polen of Rusland?

De meeste professionals zien desgevraagd geen duidelijke positieve of negatieve effecten van concentratie naar inkomen en etniciteit. Wel denken sommigen dat autochtone bewoners zich minder thuis voelen in buurten waar veel bewoners met een Turkse achtergrond wonen. Maar zoals een van hen stelt, concentratie-effecten in Oss zijn 'niet dramatisch', en er zijn in hun ogen geen 'Turkse enclaves' waarin bewoners totaal geïsoleerd zijn. Op de school ziet men wel problemen ontstaan door zowel armoede als etnische concentratie. De eerste legt een zware druk op de leerkrachten en etnische concentratie is niet goed voor het integratieproces, aldus de geïnterviewde sleutelpersoon (directeur van de school). De docenten stoppen nu veel energie in het oplossen van problemen (een voogd die niet komt opdagen, kinderen die niet ontbeten hebben, ruzies etc.) en in projecten over sociaal emotionele ontwikkeling of gezondheidsprojecten (opgezet door GGD, GGZ). Ook zou een gemengde school kinderen andere voorbeelden kunnen laten zien (rolmodellen) en meer mogelijkheden bieden om vriendjes te worden met kinderen met een andere achtergrond (belangrijk voor de netwerken van kinderen en ouders). De directeur verwacht echter niet dat de problemen in de toekomst sterk zullen toenemen.

De professionals noemen zelden etnische concentratie als oorzaak van leefbaarheidsproblemen. Sommigen constateren wel dat sommige allochtone bewoners minder zorg hebben voor de openbare ruimte, en ook de rol van allochtone hangjongeren komt ter sprake. De wijkagent stelt daarentegen dat bij de problemen in zijn wijk vooral autochtonen betrokken zijn, "van de allochtonen hebben we haast geen last" stelt hij. Volgens een andere professional gaat het bij leefbaarheidsbeleving niet zozeer om de etnische samenstelling van de wijk, maar om de samenstelling qua leefstijlen. Die leefstijlen zijn weer vrij sterk gebonden aan leeftijd. Ouderen hebben soms een lagere drempel voor overlast en leggen ten onrechte verbanden tussen overlast en etnische achtergrond van bewoners. Het zijn vooral generatieverschillen die in sommige buurten tot verschillen in leefbaarheidsbeleving leiden.

De professionals uit Schadewijk die wezen op problemen in de Vogelbuurt en Roofvogelbuurt-west, leggen vaak een verband met de armoede die hier voorkomt. Er zijn daardoor veel problemen achter de voordeur, maar zij denken niet dat de concentratie de problemen versterkt. De schooldirecteur vult aan dat het niet zozeer de armoede in buurt, als wel armoede thuis ervoor zorgt dat kinderen minder gestimuleerd worden, en zij later mogelijk minder kansen krijgen.

Het huidige beleid

Voordat we toekomstige interventies kunnen overwegen, inventariseren eerst welk beleid er nu wordt gevoerd in Oss om de problematiek van concentratie en leefbaarheidsproblemen tegen te gaan. Uit de interviews met de professionals wordt duidelijk dat ruimtelijke concentratie in Oss thans uitsluitend wordt tegengegaan door fysieke ingrepen. Er zijn nu al herstructureringsoperaties afgerond, zoals de projecten Schaepmanlaan en de Zeeliedenbuurt, en ook op de lange termijn streven de corporatie en gemeente naar gemengde wijken. Nieuwbouw- en herstructureringsplannen zijn dan ook zo opgezet dat zij hieraan bijdragen. Om de verhouding tussen eigenaarbewoners en huurders evenwichtiger te maken, heeft de corporatie sinds 1993 bovendien een groot aantal van haar woningen verkocht. Zij durven echter niet te zeggen of hierdoor de etnische en armoedeconcentratie is beïnvloed.

De professionals noemen een divers pakket aan leefbaarheidsprogramma's in Oss, uitgevoerd door verschillende partijen. Aan bod kwamen:

- *Keten in de Buurt* onder leiding van BrabantWonen en Vivaan, waaronder de projecten:
    - *De wijkbezoeken met de Keet*
    - *Koken bij de Buren*
    - *Opruimacties*
    - *Iftar maaltijd*
- *Wijkbudgetten* via de gemeente Oss
- *Oss Ontmoet* van de gemeente Oss
- *Maatschappelijk Aanbesteden Dichtersbuurt* onder leiding van Brabant Wonen, waaronder de projecten

Lange termijn:	*Ontmoeting- en activiteitencentrum*
	Podium voor theater en muziek
	Kleine ontmoetingsplekken
	Maatschappelijk vastgoed
	Sport
	Kunst in de buurt
	Kruidentuin
	Groen
Korte termijn:	*Buurtregisseur en Rayonteam Ruwaard*
	Jeugdteam
	Samenwerken GGZ en speeltuin Elkerlyc
	Film door bewoners over de buurt
	Midzomer Festival

Andere programma's zijn in de eerste plaats gericht op het individueel welzijn van de bewoners van Oss, maar kunnen ook effect hebben op de leefbaarheid:

- *Horizonsport* door de gemeente Oss
- *Gezondheidsproject Schadewijk en Ruwaard* door de GGD
- *Consulent scholing en arbeid voor (ex-)woonwagenbewoner*, door Vivaan

- *PRIMA-plan*, door de gemeente Oss
- *Inburgeren Andersom*, door Vivaan
- *Ik doe lekker gezond,* gezonde voedingproject op basisschool

Daarnaast heeft het reguliere, niet projectmatige beleid van de gemeente en Brabant Wonen invloed op de leefbaarheid in Schadewijk en Ruwaard. Genoemd worden de wijkraden en het Integraal UitvoeringsPlan Beheer (dat zich nu onder andere richt op het verbeteren van de parkeersituatie in Ruwaard), het armoedebeleid en arbeidsreintegratiebeleid. Nieuw in Oss zijn de Horizonscholen, waar jeugdzorg en -activiteiten onder één dak zijn gebracht met voorschoolse en naschoolse opvang. Ook wordt geprobeerd de ouders 'de school in te halen'. De professionals noemden verder het tuinen- en schotelbeleid van BrabantWonen.

Over het algemeen staat men achter de programma's. Bij de bewonersbudgetten en Oss Ontmoet worden echter kanttekeningen geplaatst. De wijkbudgetten zouden onvoldoende gebruikt worden, en vaak alleen door bepaalde partijen, die ze inzetten voor kleine fysieke projecten (straatmeubilair, feesttent e.d.). De gemeente zou graag zien dat ook projecten worden opgezet waarbij andere buurtbewoners worden bereikt, gericht op het versterken van de sociale samenhang. Ook Oss Ontmoet wordt te weinig gebruikt en heeft volgens een professional vooral een symbolisch karakter. Sommige van de activiteiten op de basisschool slagen er (met veel moeite) wel in om ouders naar de school te krijgen, en andere niet. De kookcursussen voor ouders en de 10-minuten gesprekken bleken daarin geslaagd, maar bij andere initiatieven is het lastig mensen te bereiken, zo bleek bijvoorbeeld ook uit de lage opkomst voor speciale ouderavonden bij het taalachterstandenprogramma (daar kwamen slechts twee ouders op af). Of dit nou komt door een lage belangstelling of om een ineffectieve wijze van benaderen, is niet bekend.

Tot slot vertelt de basisschooldirecteur over het huidige beleid om de scholen in Oss meer gemengd te maken. Na eerst een witte en later een zwarte vlucht werden sommige scholen in Ruwaard en Schadewijk geconfronteerd met teruglopende leerlingenaantallen. Besloten werd om in de wijk voorlichtingsavonden te organiseren zodat jonge ouders zich beter kunnen informeren. Dit had echter weinig effect. Ouders laten zich vooral leiden door de afstand tussen huis en school, en het beeld van de school dat ze in hun hoofd hebben. De omvorming van sommige scholen tot horizonscholen heeft dit beeld verbeterd, en zou er voor kunnen zorgen dat de school weer een afspiegeling van de wijk wordt. Omdat het oosten van de Schadewijk echter een hoge armoedeconcentratie kent, hoopt de directeur dat corporatie en gemeente iets doen aan de bevolkingssamenstelling. Naast veranderingen in het woningtoewijzingssysteem, zou de gemeente een gemengd scholenbeleid kunnen formuleren. Daar willen de koepelbesturen van basisscholen echter niet aan.

Toekomst

Aan het einde van de gesprekken met professionals, hebben we de vraag voorgelegd wat hun eerste actie voor de wijk zou zijn, mocht hij of zij morgen burgemeester van Oss worden en een flink budget ter beschikking hebben. Verschillende professionals kiezen ervoor om een wijkaccommodatie te realiseren. In Ruwaard gaat het dan om de een accommodatie in het park in de Dichtersbuurt. De plek heeft volgens hen veel aantrekkingskracht door het nabijgelegen park, de kinderboerderij en speeltuin. Door bewoners wordt het park nu al echt als 'ons park' ervaren, zo merken de professionals. Het zal volgens hen uitnodiging bieden tot ontmoeten. In Schadewijk

denkt men aan betere speelvoorzieningen, herinrichting van het park en een activiteitencentrum. Ook wordt gepleit voor een achter-de-voordeur-project in sommige buurten in Ruwaard en Schadewijk, maar ook in andere wijken. Er is te weinig kennis van wat er bij mensen thuis speelt, bijvoorbeeld in de buurten met een hoog aandeel langdurig lage inkomens. Daarnaast zou men als burgemeester toe zien op een betere communicatie over de veiligheid in Oss. Het is in Oss namelijk niet onveilig en het is er ook niet onveiliger op geworden. Bewoners denken soms dat de stad achteruit gaat, terwijl dat volgens professionals eigenlijk wel mee valt. Een andere professional zou als burgemeester proberen de gemeente en corporatie een stapje terug te laten doen in de regierol. Bewoners zijn meer geholpen met faciliteiten in plaats van nog meer geleide activiteiten. De basisschooldirecteur zou als burgemeester graag aan een meer gemengde schoolpopulatie werken, op basis van een meer gemengde wijk of een leerlingverdelingsysteem.

4.3 Conclusie

Resumerend zijn de professionals van Oss van mening dat zich binnen Schadewijk en Ruwaard geen problematische concentraties qua inkomen en etniciteit voordoen. Wat betreft de gevolgen van etnische concentratie zijn professionals het unaniem eens dat zich nauwelijks problemen voordoen en dat het bij elkaar wonen van allochtonen vooral een gevolg is van de woningvoorraad. Zaken die wel werden genoemd, zijn minder thuisgevoel bij autochtone bewoners in wijken waar veel allochtonen wonen, minder contactkansen op school, en minder zorg voor de openbare ruimte. Alleen het laatste punt is direct te relateren aan het vóórkomen van leefbaarheidsproblemen. Professionals zien meer negatieve gevolgen van de concentratie van armoede, waarbij het dan vooral gaat om de belasting voor de wijk van problemen achter de voordeur, en de gevolgen van armoede voor ontwikkelingskansen voor kinderen. Spreiding zou de problemen ruimtelijk gezien verdunnen, maar de professionals wijzen er op dat daarmee de problemen niet oplossen, en dus additioneel beleid noodzakelijk zou blijven.

In hoofdstuk 7, waar we de beleidsopties voor Schadewijk en Ruwaard bespreken, gaat het niet om de mening van professionals, maar werken we op basis van economische en migratieontwikkelingen vier scenario's uit. Per scenario worden mogelijke effecten van deze ontwikkelingen op concentratie en leefbaarheid bekeken, en bespreken we de wenselijkheid van beschikbare beleidstrategieën. Allereerst verdiepen wij ons echter in de huidige situatie van Schadewijk en Ruwaard zoals die blijkt uit statische bronnen en gesprekken die we met bewoners hebben gehouden.

5 De onderzoekswijken onder de loep

5.1 Inleiding

Voordat we ingaan op de relatie tussen segregatie en leefbaarheid zoals ervaren door bewoners, schetsen we allereerst de huidige situatie aan de hand van cijfers. We richten ons daarbij op de ruimtelijke concentratie van kansarmoede, etnische concentratie en leefbaarheidsproblemen. Een bijkomend doel is om onze onderzoeksbuurten te selecteren.

Kansarmoede is meer dan de hoogte van het inkomen op één moment. Het betreft *langdurige* armoede, veroorzaakt door structurele achterstanden. Het CBS heeft in 2005 een ranglijst samengesteld van alle wijken (meer dan 2000) van Nederland op basis van het aandeel huishoudens dat gedurende de vier voorliggende jaren met een laag inkomen[2] rond moest komen.

Figuur 5.1: Aandeel huishoudens met een laag en met een langdurig laag inkomen per Osse wijk

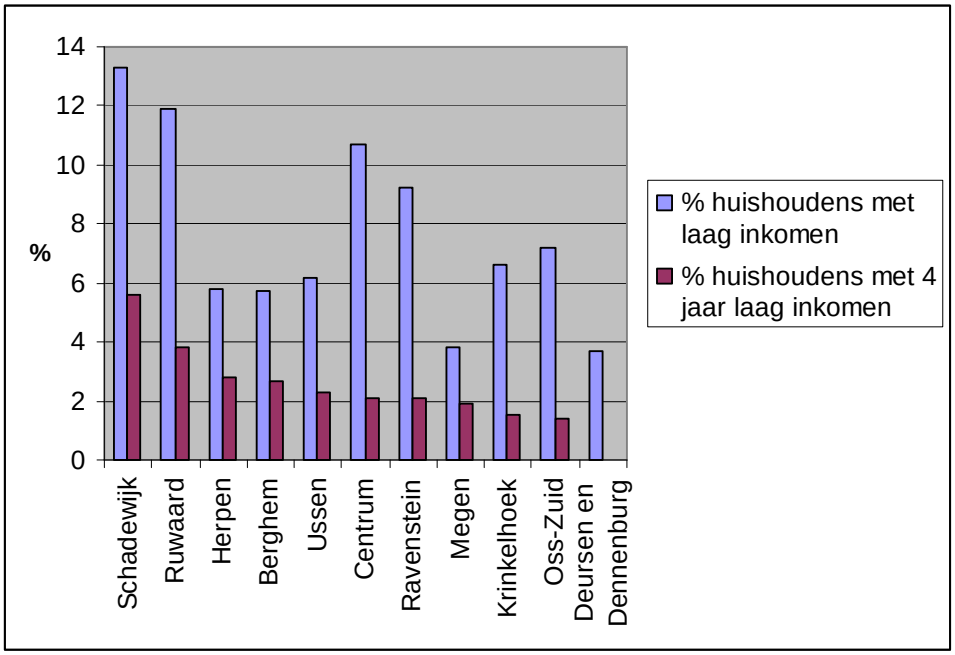

Bron: CBS, Regionaal Inkomensonderzoek 2005

Binnen Oss hebben de wijken Schadewijk en Ruwaard niet alleen het hoogste aandeel huishoudens met een laag inkomen, maar ook wonen hier relatief veel huishoudens met een *langdurig* laag inkomen. De kansarmoede percentages zijn echter maar weinig hoger dan die van de andere wijken, namelijk 2 tot 4 procent meer huishou-

[2] Om lage inkomens tussen huishoudens en tussen jaren vergelijkbaar te maken, corrigeert het CBS voor huishoudensgrootte en voor de ontwikkeling van de consumentenprijzen. De lage-inkomensgrens is vastgesteld op 9.249 euro voor een eenpersoonshuishouden in prijzen van het jaar 2000.

dens met een langdurig laag inkomen. Ook valt op dat er meer wijken zijn met hoge aandelen huishoudens met een laag inkomen, met name Centrum en Ravenstein, maar dat het hierbij dan in veel mindere mate om langdurige armoede gaat. Waarschijnlijk functioneren deze wijken meer dan Schadewijk en Ruwaard als doorstroomwijk, waar starters met een laag inkomen hun wooncarrière beginnen om vervolgens naar een andere wijk of stad te verhuizen (waaronder mogelijk ook studenten). In de volgende plot van alle percentages voor alle wijken in Nederland is af te lezen waar Schadewijk en Ruwaard ongeveer staan. In de paarse cirkel valt Ruwaard, de gele cirkel geeft aan waar Schadewijk ligt als alle Nederlandse wijken op volgorde gelegd worden.

Figuur 5.2 Aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen in alle Nederlandse wijken

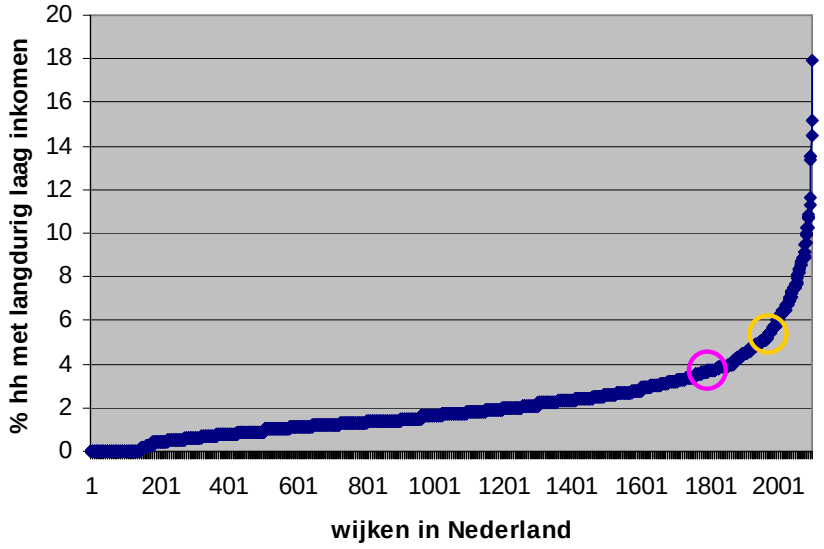

Bron: CBS 2005 Regionaal Inkomensonderzoek 2005

Hoewel Ruwaard en Schadewijk dus qua rangnummer hoog scoren, betekent dat nog steeds maar twee of drie procent meer huishoudens met een langdurig laag inkomen dan het gemiddelde in Nederland (2,2 procent). Sommige wijken in de grote steden of juist op het platteland van Groningen en Friesland, hebben tot zes keer zoveel langdurig lage inkomens als het Nederlands gemiddelde. De wijk met de meeste langdurig lage inkomens is Heechterp in Leeuwarden (18 procent), maar ook wijken in Den Haag als Schilderswijk en Transvaalkwartier scoren hoog (respectievelijk 15 en 13 procent).

Het aandeel niet-westerse allochtonen in Oss (9 procent) ligt iets onder het gemiddelde van Nederland (11 procent) (CBS, 2007). Voor een middelgrote stad is dat een klein aandeel. De Atlas voor Gemeenten 2008, waarin de vijftig grootste gemeenten worden vergeleken, geeft aan dat slechts acht van deze vijftig steden een kleiner aandeel niet-westerse allochtone inwoners heeft. Er zijn binnen Oss echter wel duidelijke verschillen tussen de wijken en buurten. In Schadewijk is 16 procent van de bevolking van niet-westerse komaf en in Ruwaard is dit 19 procent. Ten opzicht van andere buurten in Nederland zijn dit echter geen extreme percentages. Er zijn een tiental buurten in Nederland met 80 procent of meer van de bewoners niet-westerse allochtonen, en ongeveer 400 buurten met meer dan 30 procent (CBS). In alle geval-

len gaat het dan altijd nog wel om zeer gemengde buurten qua herkomstgroep, en betreft het multi-etnische wijken. Ondanks dat het absolute aandeel niet-westerse allochtonen niet hoog is, kunnen relatieve verschillen binnen een stad hoog zijn. Een maat die men hiervoor vaak gebruikt, is de segregatie-index. Het betreft een getal tussen de 0 en de 100, dat kan worden geïnterpreteerd als het aandeel van een bepaalde bevolkingsgroep dat zou moeten verhuizen om een gelijkmatige spreiding over de stad te bewerkstelligen. De segregatie-index van niet-westerse allochtonen is voor Oss 31,7 (VROM, Cijfers over wonen, 2008). Dat betekent dat meer dan dertig procent van hen binnen de gemeente zou moeten verhuizen om een gelijkmatig ruimtelijke spreiding te realiseren. De grote steden in Nederland hebben niet zoveel hogere indices (Amsterdam: 36,7, Den Haag: 46,1, Rotterdam: 36,3 en Utrecht: 36,5), maar tegelijkertijd zijn er middelgrote steden met indices van 40 of hoger, zoals Emmen (44,6), Roermond (43,0) en Ede (41,1). Er zijn 382 Nederlandse gemeenten met een lagere index dan Oss en 60 gemeenten met een hogere index; zo bezien is de segregatie in Oss relatief hoog. Samenvattend kunnen we zeggen dat Oss een stad is met relatief weinig niet-westerse allochtonen, die enigszins gesegregeerd wonen. De wijze waarop kansarmoede en etniciteit over een stad is verdeeld, hangt sterk samen met de verdeling van de woningvoorraad. In Oss is 61 procent van alle woningen een koopwoning. Die verhouding verschilt tussen de stadswijken. In Oss Zuid, Krinkelhoef en Ussen zijn wat minder huurwoningen (respectievelijk 34, 29 en 32 procent) terwijl het aandeel in Schadewijk, Ruwaard en Centrum hoger is (47, 50 en 58 procent).

Tot slot een overzicht van verschillen tussen wijken in leefbaarheid. In 2006 hield de gemeente het laatste inwonersonderzoek Leefbaarheid & Veiligheid Oss, en vroeg inwoners een rapportcijfer te geven voor de leefbaarheid in hun buurt. Geordend naar wijk zijn dit de gemiddelde rapportcijfers:

Tabel 5.1: Rapportcijfer voor leefbaarheid

Wijk	cijfer
Schadewijk	6,9
Ruwaard	7,1
Oss Zuid	7,3
Mettegeupel / Krinkelhoek / Centrum	7,3
Noord-West	7,5
Berghem	7,5
Ravenstein	7,7
Herpen	7,8
Megen/Macharen/ Haren	7,8
Oss gemiddeld	7,3

Bron: Monitor inwonersonderzoek Leefbaarheid & Veiligheid Gemeente Oss 2006

Ook hier hebben Schadewijk en Ruwaard een kleine achterstand ten opzichte van de andere wijken van Oss. In de volgende paragrafen nemen we Schadewijk en Ruwaard onder de loep en kijken we hoe cijfers over bevolkingsopbouw, woningvoorraad en leefbaarheid op een lager ruimtelijk schaalniveau variëren.

5.2 Schadewijk

In Schadewijk, gelegen ten oosten van het centrum van Oss, woonden op 1 januari 2008 8.370 mensen. Dat is 11 procent van de inwoners van de gemeente Oss. De wijk valt uiteen in zeven (CBS)buurten. Een van die buurten is de Horzak. Dit is een kleine, duurdere stadsuitbreiding uit de jaren tachtig, die los ligt van de kern Oss. De buurt heeft 310 inwoners, die allemaal autochtoon zijn. Omdat de Horzak ook sociaal-economisch en qua bebouwing heel anders is dan de rest van Schadewijk, wordt de buurt niet in dit onderzoek meegenomen. De zes Schadewijkse buurten waarop dit onderzoek zich wel richt zijn gebouwd na de Tweede Wereldoorlog. De jongste twee buurten liggen aan de oostkant van de wijk en stammen (voor het grootste deel) uit de jaren zeventig. De andere buurten bestaan bijna geheel uit vroeg-naoorlogse woningen. Een hof van (dure) nieuwbouwwoningen is te vinden in de buurt Berghemseweg-Zuid. In die buurt worden op dit moment ook nieuwe woningen gebouwd. De meest voorkomende bebouwing in Schadewijk bestaat uit eengezinswoningen in rijtjes. Dat is te zien in een luchtfoto van de wijk.

Figuur 5.3: Luchtfoto Schadewijk.

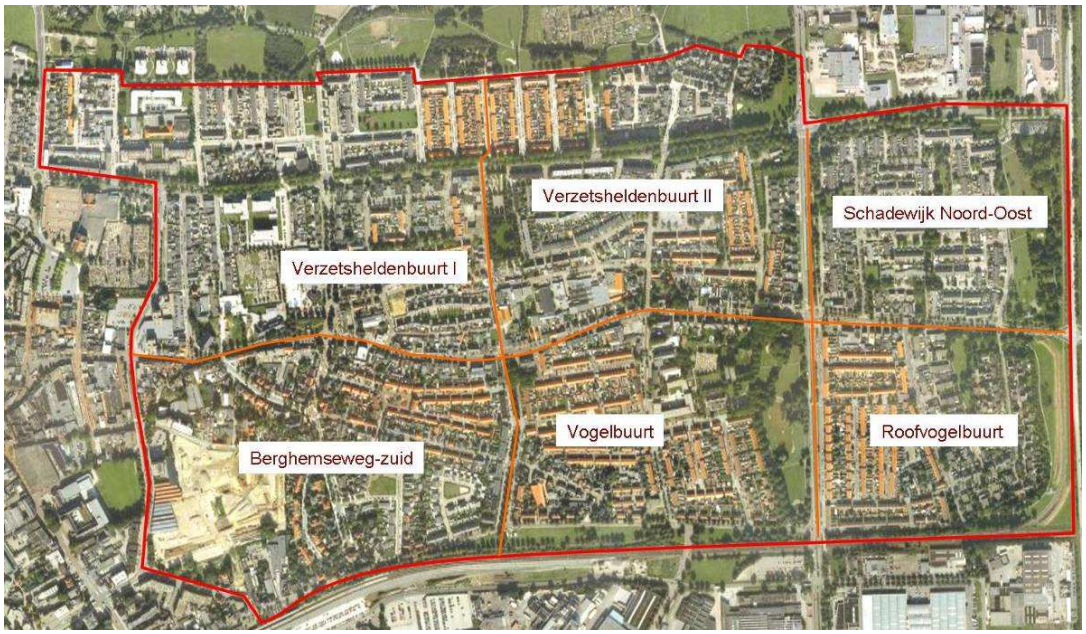

Bron: Google Earth, bewerkt door auteurs

Leefbaarheid

Allereerst gaan we de cijfers uit de leefbaarheidsmonitor preciezer en op buurtniveau bekijken (zie tabel 5.3). Uit de tabel komt naar voren dat de leefbaarheid in Schadewijk ook op buurniveau steeds als voldoende tot ruim voldoende wordt gewaardeerd (tussen 6,1 en 7,5). Vier van de zes buurten lijken wat betreft het 'eindcijfer' maar ook voor de hier gepresenteerde deelaspecten heel behoorlijk op Oss als geheel, namelijk de buurten Verzetsheldenbuurt I en II, Schadewijk Noord-Oost en Berghemseweg-Zuid. Zij hebben steeds net zo goede of bijna net zo goede scores als Oss als geheel. Schadewijk Noord-Oost scoort iets minder wat betreft de sociale samenhang die wordt ervaren (een 5,4). De scores voor sociale samenhang zijn samengesteld uit antwoorden op verschillende stellingen (*De mensen kennen elkaar in deze buurt nauwelijks; In deze buurt gaat men op een prettige manier met elkaar om; Ik woon in een gezellige buurt met veel saamhorigheid; Ik voel mij thuis bij de mensen in deze buurt).* Het gemiddelde dient niet als rapportcijfer te worden geïnterpreteerd waarbij een cijfer onder de zes dan een

onvoldoende zou zijn. Een 5,0 betekent dat bewoners het middelste antwoord 'niet eens en ook niet oneens' hebben gekozen. De bewoners van Schadewijk Noord-Oost hebben dus vooral vaker neutraal geantwoord dan in heel Oss. De buurt Berghemseweg-Zuid scoort minder goed op de beleving van dreiging en vermogensdelicten. Een hogere score voor dreiging betekent dat bewoners vinden dat geweldsdelicten, drugsoverlast, zakkenroof en dronken mensen op straat in hun buurt vaker voorkomen. Vermogensdelicten gaan over fietsendiefstal, inbraak in huis of diefstal van of uit auto's. Opvallend is echter dat de bewoners van deze Berghemseweg-Zuid toch een ruime voldoende geven voor de veiligheid in de buurt. Voor de Vogelbuurt en de Roofvogelbuurt ligt het verhaal anders. Er zijn daar meer leefbaarheidsscores die afwijken van het gemiddelde in Oss. Mensen uit de Roofvogelbuurt rapporteren meer verloedering en minder goede voorzieningen. In de Vogelbuurt beleeft men meer dreiging en ook meer overlast en minder sociale samenhang. Ook heeft men er het gevoel dat er meer vermogensdelicten in de wijk plaatsvinden.

Tabel 5.3: Overzicht leefbaarheidsmonitor Oss 2006 (eigen arcering)

	Verzetsheldenbuurt I	Berghemseweg-Zuid	Verzetsheldenbuurt II	Vogelbuurt	Roofvogelbuurt	Schadewijk Noord-Oost	Schadewijk totaal	Oss totaal
rapportcijfer leefbaarheid	7,5	6,8	6,9	6,1	6,3	7,1	6,9	7,3
sociale samenhang*	6,3	5,6	6	5,5	6,3	5,4	5,9	6,5
overlast*	3,5	4,2	3,8	5,1	4,1	3,4	3,9	3,1
verloedering*	3,8	4,1	3,7	4,1	5,1	3,9	4	3,8
beleving van dreiging*	1,2	2,7	1,4	2,1	0,6	0,8	1,5	0,9
beleving vermogensdelicten*	3,8	5,0	3,4	4,6	3,5	3,5	3,9	3,6
rapportcijfer veiligheid in de buurt	7,6	7,4	7,4	7	6,9	7,2	7,3	7,7
rapportcijfer buurtvoorziening	7,4	7,3	6,3	6	5,2	6,2	6,2	6,6

* samengesteld cijfer op schaal 0-10, hoe hoger de score, hoe meer dit wordt ervaren

Bron: Monitor inwonersonderzoek Leefbaarheid & Veiligheid Gemeente Oss 2006

Mensen kunnen een (iets) minder goed gevoel hebben over het risico op criminaliteit in hun buurt, maar dit hoeft niet samen te hangen met hun eigen (negatieve) ervaringen in de buurt. In het inwonersonderzoek is gevraagd of respondenten zelf slachtoffer zijn geweest van een vermogensdelict of geweld, wat wil zeggen of iemand dat jaar te maken heeft gehad met fietsendiefstal, autodiefstal, auto-inbraak, autovernieling, andere diefstal en/of lichamelijk geweld. In Schadewijk zijn de cijfers voor

slachtofferschap van de verschillende delicten steeds hetzelfde als in heel Oss of slechts enkele procenten hoger.

Bewonerssamenstelling en woningvoorraad

In deze paragraaf bekijken we hoe Schadewijk is samengesteld wat betreft bewoners en woningvoorraad. Hiervoor zijn cijfers van het CBS en uit de Gemeentelijke basisadministratie geraadpleegd.

Tabel 5.4: Belangrijke kenmerken woningvoorraad Schadewijk

	Verzetsheldenbuurt I	Bergehmseweg zuid	Verzetsheldenbuurt II	Vogelbuurt	Roofvogelbuurt	Schadewijk Noord-Oost	Schadewijk totaal	Oss totaal
Gemiddelde WOZ waarde (CBS 2007)	177	232	185	153	174	180	189	229
Percentage koopwoningen (CBS 2005)	55	57	64	31	47	76	52	61
Gemiddelde woonduur (GBA 2008)	13.7	12.8	17.0	14.0	16.7	13.3	14.5	12.1

Bron: CBS en GBA gemeente Oss

Tabel 5.4: Belangrijke kenmerken bewoners Schadewijk

	Verzetsheldenbuurt I	Bergehmseweg zuid	Verzetsheldenbuurt II	Vogelbuurt	Roofvogelbuurt	Schadewijk Noord-Oost	Schadewijk totaal	Oss totaal
Percentage 65+ers (CBS 2008)	19	16	15	14	12	8	15	15
Percentage kinderen en jongeren tot 25 (CBS 2008)	24	29	30	27	27	32	28	30
Gem gest. huishoudinkomen x 1000 € (RIO 2005)	18,3	20,0	18,5	16,9	16,9	19,3	18,7	20,9
Percentage niet-westerse allochtonen (CBS 2008)	12	12	16	20	17	28	16	9

Bron: CBS en RIO

Tabel 5.4 maakt duidelijk dat ondanks dat het percentage koopwoningen in Schadewijk redelijk vergelijkbaar is met het stadsgemiddelde, de woningen er wel gemiddeld goedkoper zijn. Verder valt op dat de woonduur er iets langer is. Op buurtniveau zijn er vervolgens nog grote verschillen. De buurt Berghemseweg-Zuid valt op door de hogere WOZ-waarde van woningen en een hoger gemiddeld inkomen. In de Vogelbuurt staan juist veel goedkopere woningen en huurwoningen. Het hangt waarschijnlijk met de goedkopere woningvoorraad in Schadewijk samen, dat de (gestandaardiseerde) huishoudensinkomens in Schadewijke gemiddeld 11 procent lager liggen, en dat er relatief veel huishoudens wonen met een niet-westerse achtergrond. Dat geldt vooral voor de Vogelbuurt (waar de woningen het goedkoopst zijn). Twintig procent van de bewoners is er niet-westers allochtoon en de huishoudinkomens liggen twintig procent lager dan in Oss als geheel. Maar Schadewijk Noord-Oost kent het hoogste aandeel allochtonen, en tevens het hoogste aandeel koopwoningen.

Omdat we op zoek zijn naar concentraties van kansarmoede wordt naast gemiddeld huishoudeninkomen ook gekeken naar het aandeel huishoudens met een *langdurig* laag inkomen.

Figuur 5.4: Aandeel huishoudens met vier jaar lang laag inkomen

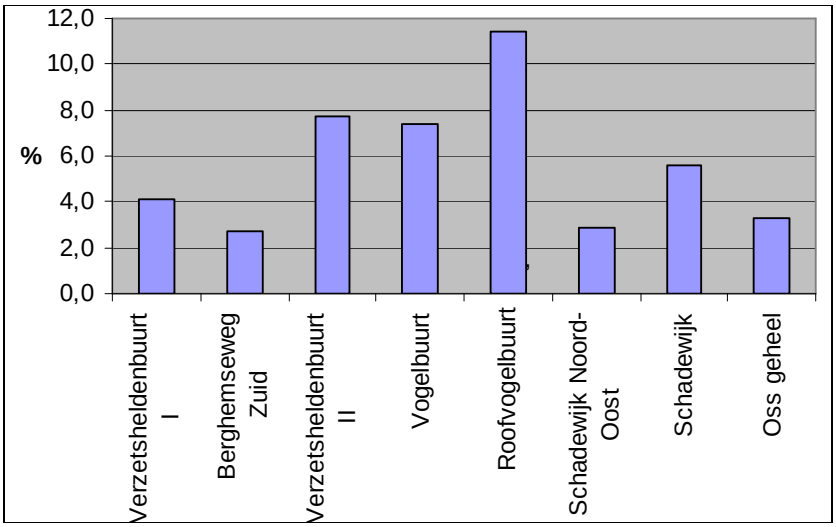

Bron: CBS, Regionaal Inkomensonderzoek 2005

Terwijl het gemiddeld inkomen voor alle huishoudens in Schadewijk maar 11 procent lager dan het stadsgemiddelde ligt, komt er bijna twee keer zoveel langdurige armoede voor. In de Roofvogelbuurt vinden we de hoogste concentratie van langdurige armoede. Dat is maar liefst vier keer zo veel langdurige armoede dan in Oss gemiddeld.

Tot nu toe is weergegeven hoe kansarmoede en niet-westerse allochtonen zijn verdeeld over buurten. Voor wat betreft het laatste, kunnen we met behulp van GBA-gegevens en een GIS-applicatie ook de verdeling op 6-cijferig postcode (straat-) niveau bekijken. Voor kansarmoede is dat helaas niet mogelijk.

Figuur 5.5: Aandeel niet-westerse allochtone huishoudens per 6-positie postcode gebied

Bron: Gemeentelijke Basisadministratie Oss 2008

In het zuidwesten van Berghemseweg-Zuid, dat vooral bestaat uit dure twee-onder-een-kap woningen, blijken weinig niet-westerse allochtonen te wonen. Hetzelfde geldt voor het oosten van de Roofvogelbuurt, waar ruimere rijwoningen en twee-onder-een-kap woningen staan. In de oude woningen langs de Berghemseweg (woningen in het oude lint naar Berghem) wonen eveneens weinig allochtonen, net als in de zuidelijke helft van Verzetsheldenbuurt I. De rest van Schadewijk, waar wel allochtonen wonen, bestaat voor het overgrote deel uit door corporaties gebouwde rijwoningen uit de jaren '40 tot '80. In twee van de 207 Schadewijkse postcode gebiedjes is meer dan de helft van de huishoudens niet-westers allochtoon.

We hebben nu de Schadewijkse buurten onderzocht op leefbaarheidsscores, etnische en kansarmoede concentratie. Qua leefbaarheid werd duidelijk dat de Roofvogelbuurt en de Vogelbuurt minder goede cijfers hebben, maar dat die onderling wel verschillend zijn opgebouwd. De Roofvogelbuurt scoort vooral minder op voorzieningen en verloedering. In de Vogelbuurt beleven mensen minder veiligheid, sociale samenhang en meer dreiging en vermogensdelicten. De andere buurten doen het niet wezenlijk minder goed dan de rest van Oss. De Roofvogelbuurt kent de meeste kansarmoede zoals door ons gedefinieerd. In 2005 had de buurt het hoogste aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen van Schadewijk (en overigens ook van heel Oss). De vestiging van niet-westerse allochtonen tenslotte, blijkt in Schadewijk vrij direct samen te hangen met woningtypologieën. In de kleine rijwoningen die ge-

bouwd zijn als sociale huurwoningen, zijn zij oververtegenwoordigd. Ook in de grotere rijwoningen in Schadewijk Noord-Oost wonen relatief veel niet-westerse allochtonen.

Voor het veldwerk selecteren we twee buurten. We kiezen daarbij buurten waar duidelijke concentraties van kansarmoede en/of allochtonen zijn, maar die variëren op leefbaarheidscores, namelijk een waar deze hoger zijn dan gemiddeld (**Schadewijk Noord-Oost**) en een waar deze lager zijn (**Roofvogelbuurt**).

5.3 Ruwaard

In de zuidwesthoek van Oss, onder het spoor, ligt de grote wijk Ruwaard, waar 18 procent van de Ossenaren woont. Dat zijn 5.980 huishoudens, samen 13.580 inwoners. Tot de CBS-wijk Ruwaard wordt ook het bedrijventerrein Euterpelaan-Noord gerekend (paars in de kaart) en de villabuurt Witte Hoef (rood). Daarnaast liggen er nog 30 huizen in het buitengebied. Deze gebieden hebben we niet in het onderzoek betrokken, omdat ze wat betreft bebouwing en bewonerssamenstelling te veel afwijken van de rest van de wijk.

Figuur 5.6: Luchtfoto Ruwaard.

Bron: Google Earth, bewerkt door auteurs

Onze onderzoekswijk is hierboven aangegeven. De wijk is gebouwd in de jaren zestig en zeventig en is bloksgewijs verdeeld in zeven woonbuurten. In het midden ligt de Dichtersbuurt, het hart van de wijk, met daarin een winkelcentrum, een winkelstrip en een park. In de Dichtersbuurt zijn ook wijkvoorzieningen te vinden op het gebied van zorg en educatie, en er staan hoogbouwcomplexen, waaronder zorgappartementen voor senioren. Een deel van de buurt (het gebied Schaepmanlaan) is recent geherstructureerd. De overige buurten zijn Componistenbuurt, Wagenaarstraat e.o., Vondellaan-Zuid, Het Woud, Van Hogendorplaan-West en de Staatsliedenbuurt. Deze bestaan praktisch geheel uit de genoemde laagbouw uit de jaren zestig en ze-

ventig, met hier en daar een basisschool en bedrijvigheid aan huis. Elke buurt is, volgens de stedenbouwkundige principes uit die periode, een groep stempels van rijwoningen (de stempels vormen doorlopende straten, behalve in Vondellaan-Zuid waar in hofjes is gebouwd). Uitzondering hierop is het buurtje van vrijstaande woningen in het zuiden van Het Woud. De Componistenbuurt is een duurdere buurt, die bestaat uit geschakelde woningen. Hier staat ook nog een eenzame flat. Naast de complexen in de Dichtersbuurt is dit de enige hoogbouw in Ruwaard. Op de grens van de Componistenbuurt en de Wagenaarstraat e.o. tenslotte, ligt een strip van onderwijsinstellingen. De wijk Ruwaard is minder stenig dan Schadewijk, er zijn verschillende kleinere parken in de woonbuurten. In overeenstemming met de stedenbouwkundige voorkeuren uit de bouwperiode, zijn de straten ruimer en groener. Er zijn daarin wel verschillen binnen de wijk. De zuidelijke buurten (Wagenaarstraat e.o., Vondellaan-Zuid en Het Woud) zijn breed van opzet, maar veel minder groen. De straten in deze drie buurten maken daardoor vaak een kale indruk.

Leefbaarheid

De leefbaarheidscijfers uit de monitor van 2006 laten voor Ruwaard het volgende beeld zien.

Tabel 5.6: Overzicht Leefbaarheidsmonitor Oss 2006 (eigen arcering)

	Componistenbuurt	Van Hogendorplaan-West	Vondellaan-Zuid	Het Woud	Wagenaarstraat e.o.	Dichtersbuurt	Staatsliedenbuurt	Ruwaard totaal	Oss totaal
rapportcijfer leefbaarheid	7,9	7,3	7,3	7,0	6,8	6,6	6,6	7,1	7,3
sociale samenhang	6,6	6,9	6,5	5,1	5,6	5,8	6,3	6,1	6,5
overlast*	3,2	3,5	3,3	3,5	4,3	5,1	4,9	4,0	3,1
verloedering*	4,0	3,9	4,8	5,3	6,4	5,2	5,8	5,0	3,8
beleving van dreiging*	1,3	0,5	1,1	2,1	1,8	1,8	2,6	1,5	0,9
beleving vermogensdelicten*	4,8	4,4	4,2	5,3	4,7	6,2	4,8	4,9	3,6
rapportcijfer veiligheid buurt	7,7	7,5	7,4	7,1	7,5	6,9	6,6	7,2	7,7
rapportcijfer buurtvoorzieningen	8,2	7,3	7,1	6,8	6,9	7,5	7,0	7,2	6,6

* samengesteld cijfer op schaal 0-10, hoe hoger de score, hoe meer dit wordt ervaren

Bron: Monitor inwonersonderzoek Leefbaarheid & Veiligheid Gemeente Oss 2006

In de tabel is te zien dat ook de bewoners van Ruwaard hun buurten een positief rapportcijfer voor leefbaarheid geven, zelfs nog iets hoger dan in Schadewijk. Voor de buurten Componistenbuurt en Van Hogendorplaan-West geldt dat zij heel veel op Oss als geheel lijken volgens de leefbaarheidsmonitor. In de andere buurten geven

bewoners wel aan meer verloedering en dreiging te ervaren dan in Oss als geheel. Het gaat bij verloedering en dreiging om waardes die zijn samengesteld uit de antwoorden op meerdere vragen. De 5,0 die Ruwaard scoort op verloedering betekent dat bewoners gemiddeld hebben aangegeven dat graffitti, rommel, vandalisme en hondenpoep bij hun in de buurt 'soms' voorkomt. De 5,0 is dus geen zware onvoldoende. In de Wagenaarstraat en Staatsliedenbuurt is de gemiddelde opinie echter dat deze zaken 'soms' tot 'vaak' voorkomen. De Dichtersbuurt scoort ook hoger wat betreft de beleving van vermogensdelicten. Dertig van de tachtig respondenten uit deze wijk geven aan dat fietsendiefstal en beschadiging aan auto in de buurt vaak voorkomt. Auto-inbraak en inbraak in de woning komt volgens veel minder respondenten vaak voor (resp 18 en 13 respondenten) De cijfers voor zelf ervaren criminaliteit (fietsendiefstal, diefstal van of uit auto, inbraak, geweld) in Dichtersbuurt en ook in Ruwaard als geheel zijn echter nauwelijks hoger dan in heel Oss. Wanneer Ruwaard hierin boven het Osse gemiddelde uitgaat, is dat slechts met enkele procenten. Als het gaat om sociale samenhang, valt op dat Het Woud, de Dichtersbuurt en de Wagenaarstraat een lager cijfer hebben.

Bewonerssamenstelling en woningvoorraad

Als we kijken naar woningvoorraad lijkt Ruwaard op Schadewijk, maar ligt de gemiddelde woningwaarde dichter bij die in van Oss gemiddeld. De buurten Componistenbuurt en Van Hogendorplaan-West vallen op omdat er duurdere woningen staan. De Dichtersbuurt en Wagenaarstraat hebben (heel) veel huurwoningen.

Tabel 5.7: Belangrijke kenmerken woningvoorraad Ruwaard

	Componistenbuurt	Van Hogendorplaan-West	Vondellaan-Zuid	Het Woud	Wagenaarstraat e.o.	Dichtersbuurt	Staatsliedenbuurt	Ruwaard totaal	Oss totaal
Gemiddelde WOZ waarde (CBS 2007)	234	210	182	197	155	170	184	200	229
Percentage koopwoningen (CBS 2005)	75	64	74	64	32	9	50	50	61
Gemiddelde woonduur (GBA 2008)	14,2	17,9	15,2	13,7	14,5	10,8	16,4	14,6	12,1

Bron: CBS en GBA gemeente Oss

De kenmerken van de bewoners van Ruwaard verschillen per buurt behoorlijk. Opnieuw vallen de Componistenbuurt en Van Hogendorplaan-West op, omdat er weinig niet-westerse allochtonen wonen. De gestandaardiseerde huishoudensinkomens zijn, ook voor Osse begrippen, hoog. In de overige buurten wonen tussen de 20 en 30 procent niet-westerse allochtonen en dat is twee tot drie keer zoveel als in Oss als geheel. De inkomens liggen er lager. De meeste allochtonen wonen in de Wagenaarstraat (30 procent) en hier staan als gezegd relatief veel huurwoningen. In de Dichterswijk , die bijna helemaal uit huurwoningen bestaat, zien we kortere woonduren en veel ouderen. In het Woud wonen juist weinig ouderen, en staan meer koopwoningen.

Tabel 5.8: Belangrijke kenmerken bewoners Ruwaard

	Componistenbuurt	Van Hogendor-plaan-West	Vondellaan-Zuid	Het Woud	Wagenaarstraat e.o.	Dichtersbuurt	Staatsliedenbuurt	Ruwaard totaal	Oss totaal
Percentage 65+ers (CBS 2008)	24	21	12	7	17	33	19	19	15
Percentage kinderen en jongeren tot 25 (CBS 2008)	25	27	32	32	32	20	33	28	30
Gem gest. huishoudinkomen x 1000 € (RIO 2005)	25,5	22,5	19,5	19,4	18,7	16,8	18,0	20,0	20,9
Percentage niet-westerse allochtonen (CBS 2008)	2	9	21	24	30	24	21	19	9

Bron: CBS en RIO

Een lager gemiddeld inkomen is nog geen (direct) teken van kansarmoede. Aan de hand van de CBS gegevens uit 2005 wordt hiervoor opnieuw gekeken naar het percentage huishoudens met een langdurig laag inkomen per buurt.

Figuur 5.7: aandeel huishoudens met vier jaar lang laag inkomen in Ruwaard

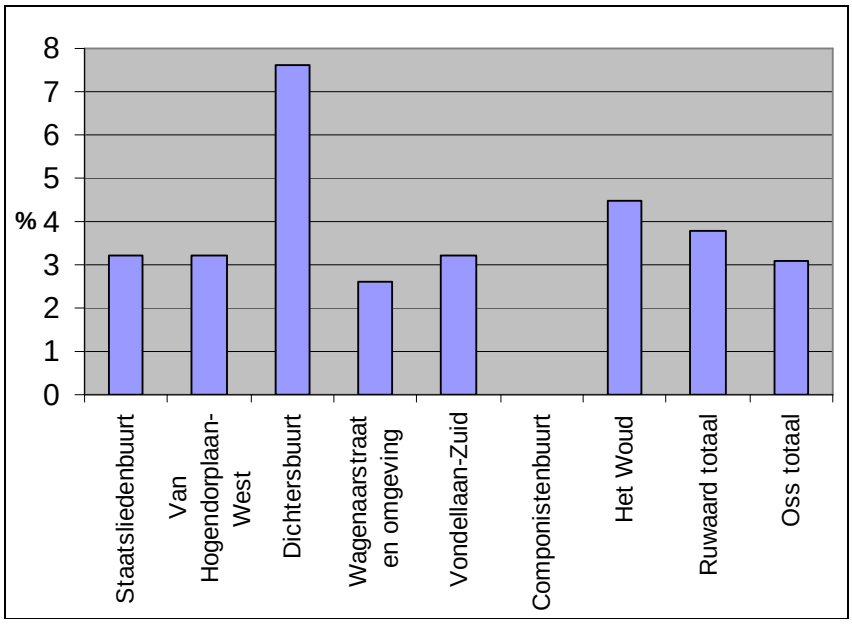

Bron: CBS, Regionaal Inkomensonderzoek 2005

Uit de figuur valt op te maken dat langdurig laag inkomen alleen in Dichtersbuurt aanzienlijk vaker voorkomt dan in Oss als geheel. Er is waarschijnlijk een verband met het grote aandeel huurwoningen (91 procent) in de buurt.

Op basis van het GBA kunnen we vervolgens weer de etnische concentraties in beeld brengen, nu voor Ruwaard.

Figuur 5.8: Aandeel niet-westerse allochtone huishoudens per 6-positie postcode gebied

Bron: Gemeentelijke Basisadministratie Oss 2008

De kaart van Ruwaard laat duidelijkere verschillen zien dan die van Schadewijk, waarschijnlijk omdat het aandeel niet westerse allochtonen hier sterker samenhangt met ruimtelijke grenzen en de ruimtelijke spreiding van woningtypen. In Wagenaarstraat, Staatsliedenbuurt, de laagbouw in de Dichtersbuurt, het westen van Vondellaan-Zuid, en het noorden van Het Woud is meer dan één op de zes huishoudens van niet-westerse afkomst, terwijl de rest van de wijk weinig allochtone bewoners heeft.

In deze paragraaf is de leefbaarheid, de kansarmoede en etnische concentratie in Ruwaard onderzocht. Daarbij werd duidelijk dat de buurten in Ruwaard net zoals in Schadewijk behoorlijk van elkaar verschillen. Wel is het zo dat alle buurten zichzelf een voldoende geven voor leefbaarheid en dat die rapportcijfers maar een paar tienden onder het Osse gemiddelde liggen. Wanneer we leefbaarheidsprofielen en overige buurtkenmerken vergelijken komt het volgende naar voren. In de Componistenbuurt en Van Hogendorplaan-West zijn de leefbaarheidscores gelijk aan heel Oss. Hier staan de duurdere woningen, er wonen heel weinig niet-westerse allochtonen en de huishoudensinkomens zijn voor Osse begrippen hoog. In Vondellaan-Zuid en Het Woud wonen twee keer zoveel niet-westerse allochtonen als in Oss, en de leefbaarheid is er vergelijkbaar met Oss, zij het dat er wel meer verloedering wordt ervaren. De Wagenaarstraat, Dichtersbuurt en Staatsliedenbuurt scoren minder gunstig. Het aandeel allochtonen is vergelijkbaar met Het Woud en de Vondellaan-Zuid.

Opnieuw selecteren op basis van beschreven kenmerken en argumenten van professionals twee buurten voor het veldwerk. Voor Ruwaard worden dit **Wagenaarstraat e.o.** en **Vondellaan-Zuid**.

5.4 Conclusie

Uit de beschrijving komt naar voren dat er goed scorende buurten zijn met minder allochtone bewoners dan gemiddeld, maar ook met meer allochtone bewoners. Er zijn echter geen buurten met een laag aandeel allochtonen en een lage score op leefbaarheid. Die combinatie komt niet voor. In Oss is het zo dat lagere leefbaarheidsscores vaak grote samenhang vertoont met woningtypologieën, en lager gemiddelhuishoudensinkomen in de buurt. Het zoeken naar mechanismen die de (iets) slechtere leefbaarheidssituatie veroorzaken zou dus ook bij deze kenmerken kunnen beginnen. Een kwantitatieve analyse kan echter niet verhelderen waarom deze correlaties worden gevonden. Daarvoor zijn kwalitatieve inzichten nodig, die in het volgende hoofdstuk aan bod komen.

6 Leefbaarheid volgens bewoners

In dit hoofdstuk bespreken we de resultaten van het onderzoek onder bewoners. Paragraaf 6.1 gaat in op de gehouden focusgesprekken met bewoners van de vier onderzoeksbuurten en paragraaf 6.2 analyseert de diepte-interviews.

6.1 De focusgesprekken

Wanneer bewoners wordt gevraagd naar leefbaarheid, komen als eerste de problemen rondom hondenpoep en andere klachten over de openbare ruimte aan de orde. Vervolgens raakt men dieper in gesprek over sociale cohesie, vertrouwen, respect, thuisvoelen en er voor elkaar zijn. Ondanks de vele verschillen tussen buurten, en daarbinnen tussen mensen, lijkt er een collectief beeld te bestaan van wat nu een leefbare buurt is. Terugkerende thema's waren:

- sociale steun onder buurtbewoners
- thuis voelen
- samenleven
- menging en contact
- gezelligheid
- een veilige en schone leefomgeving

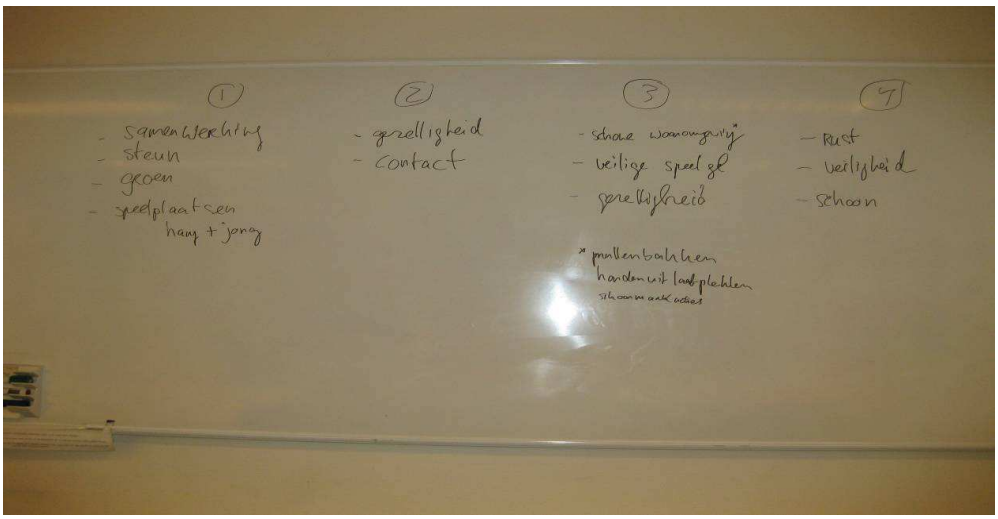

Uitwerking collages Ruwaard

De bevolkingssamenstelling van de buurt wordt in relatie tot leefbaarheid wel genoemd, maar niet zo vaak als men wellicht zou denken. Feitelijk zijn bewoners van Ruwaard en Schadewijk in de regel positief over het samenleven van allochtonen en autochtonen in hun buurt. Desondanks zien bewoners ook nadelige aspecten, waarbij vooral het moeilijk in contact komen vanwege de taalbarrière wordt genoemd. Hierdoor is het in de ogen van bewoners lastiger samen dingen te organiseren. Dit frustreert vooral de actieve bewoners van Schadewijk en Ruwaard die graag samen willen werken aan een fijne buurt. Ook zouden allochtone bewoners in de ogen van autochtone bewoners soms andere normen hanteren ten opzichte van het gebruik van de

openbare ruimte. Ook is er overlast van jongeren, maar daarbij gaat het zeker niet alleen om allochtone jongeren. Vooral de wat oudere bewoners uit de Gezellenhof ervaren overlast van brommers, hangen op bankjes en de brutaliteit van jongeren. Respect voor elkaar is een woord dat vaak valt. "We moeten het met elkaar doen" is de algemene opvatting, dus "laten we dan ook normaal tegen elkaar doen". Onder de bewoners lijkt er veel bereidheid te zijn iets aan de 'problemen' te doen. Er worden nu al allerlei initiatieven ondernomen, zoals straatspeeldagen en opruimacties. Bewoners lijken er van doordrongen te zijn dat wil dat effectief zijn, zij het *samen* moeten doen, dus ook met allochtone bewoners. Kortom, er lijkt veel potentiële collectieve daadkracht in de wijken aanwezig te zijn.

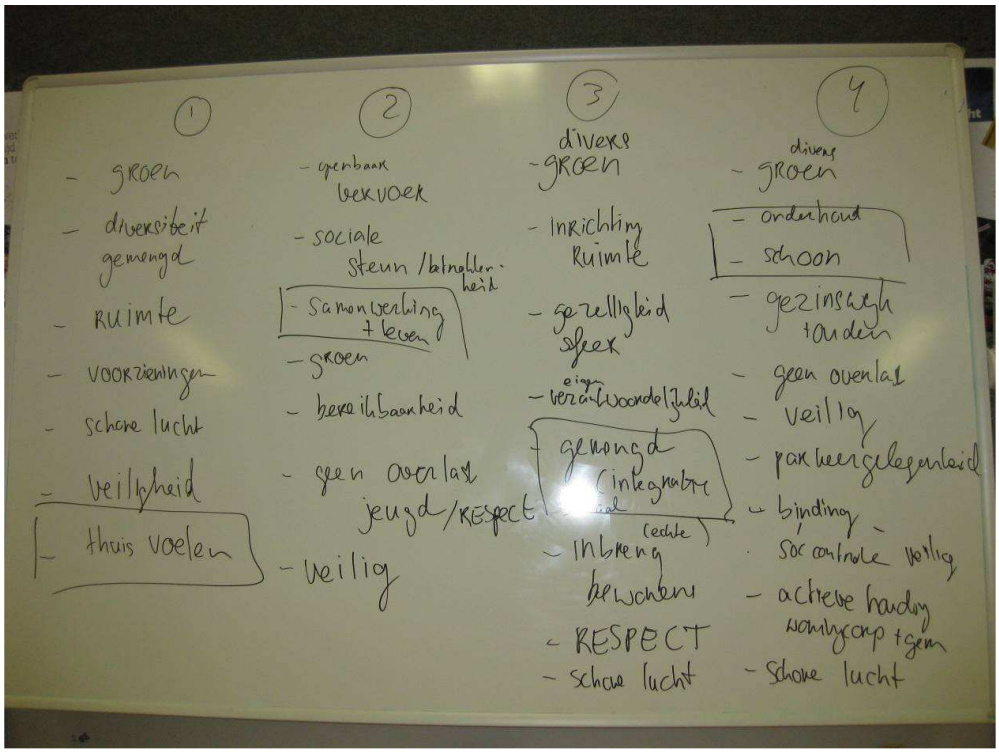

Uitwerking collages Schadewijk

Een deel van de bewoners heeft kritiek op de houding van instanties, zoals de gemeente, woningcorporatie en politie. Het idee leeft bij hen dat je als bewoner wel kan klagen, maar dat "er toch niets gebeurt". Bewoners van de genoemde Gezellenhof zijn bijvoorbeeld lange tijd lastig gevallen door een groepje jeugdige overlastgevers. Zij hebben het gevoel hier niets tegen te kunnen doen, en dat ook de politie hen niet kon of wilde helpen. Ook zagen veel bewoners de focusgesprekken als teken dat er veel gepraat wordt, maar dat de gemeente en woningcorporatie onvoldoende actie ondernemen. "We hebben ook al Keten in de Buurt gehad, we hebben onze klachten doorgegeven, maar wanneer gebeurt er nu iets?", was een veelgehoorde reactie.

6.2 De interviews

In de interviews met bewoners werd niet alleen naar hun perceptie van leefbaarheidsproblemen gevraagd, maar kwamen alle thema's uit het conceptueel model aan bod (zie paragraaf 2.4):

1) Sociale interacties en onderlinge verstandhouding tussen bewoners
2) (On)gedeelde normen en waarden
3) Informele sociale controle

4) Thuisvoelen
5) Reputatie

De interviews (18 in totaal) bieden inzicht in *hoe* de relaties uit het conceptueel model functioneren, dat wil zeggen op welke manier ze vorm krijgen in het dagelijks leven van bewoners in Ruwaard en Schadewijk.

Allereerst bekijken we de **woonkeuze** van onze respondenten, omdat uit eerder onderzoek is gebleken dat de redenen waarom men voor de buurt of woning heeft gekozen, van invloed zijn op de waardering van de buurt nu. Een negatieve keuze kan bewoners minder positief stemmen over de buurt. Zij zijn dan in de regel minder geneigd zich in te zetten voor de buurt. Opvallend is dat de respondenten bijna allemaal vanwege de prijs/kwaliteit verhouding voor hun woning hebben gekozen. Dat vertelt bijvoorbeeld deze bewoner uit de Roofvogelbuurt:

> R: Nou wij wilden eigenlijk Uden niet uit. Maar ik moest gewoon thuis het huis uit want dat ging niet langer meer. Ik zat met mijn vrouw, toen was het nog vriendin, zaten wij bij ons thuis, en dat ging gewoon niet meer. Ja, toen gingen wij eens kijken. Eerst ergens anders gekeken, want ik wou dus absoluut niet naar Oss. Daar wou ik nog niet dood gevonden worden. Echt dat mag je van mij gerust weten. Ik wou nog niet dood gevonden worden in Oss. Maar (…) in Uden kon ik het gewoon niet betalen. (…). En toen zijn we hier gaan kijken. (…) Dit was het derde huis en dat hebben we gekocht. (…) Ik had een X bedrag ter beschikking, en daar konden we het van kopen.

Deze bewoner kwam dus uiteindelijk in een stad te wonen waar hij niet wilde wonen, maar waar de woningen wel betaalbaar waren. Bijna alle respondenten vertelden dat ze op hun budget moesten letten bij hun woonkeuze, en vaak gaf de grootte van het huis de doorslag. Ook vertelden twee bewoonsters, beiden in de vijftig, dat zij in Oss kwamen wonen vanwege het werk van hun man. Zij kregen van het bedrijf een woning toegewezen.

Allochtone bewoners uit de Ruwaard lijken vaker dan autochtone bewoners een positieve woonkeuze te maken. Zo zegt een Turkse bewoonster uit de Staringstraat:

> I: Had u het gevoel dat u iets te kiezen had?
> R: Ja, want mijn moeder had gewoon mogelijkheden uit drie huizen dat ze kon kiezen, maar ze had echt voor deze woning gekozen. Ze had wel gewoon mogelijkheden genoeg eigenlijk.

Allochtone huishoudens lijken ook vaker een wooncarrière binnen de buurt te maken. Ook de volgende Turkse jonge man uit de Verdistraat geeft aan dat hij een positieve keuze voor zijn buurt in de Ruwaard maakte, terwijl hij ook voor een andere buurt had kunnen kiezen:

> I: Hoe ging dat, hoe ben je tot de keuze gekomen om een woning te kopen in de straat?
> R: Was ook een beetje het budget dat we hadden. We hadden ongeveer twee ton wat we konden uitgeven. En dan konden we een heel mooi huis kopen maar we wilden er toch heel wat in veranderen. En dan heb je weinig mogelijkheden om te veranderen. En hier konden we het huis wat goedkoper kopen zodat we heel veel kunnen verbouwen. (…)

> I: had je het gevoel dat je iets te kiezen had toen je deze woning kocht?
> R: Ik heb altijd in de Verdistraat gewoond dus zo erg vond ik het niet.

Contact en samenhang

In de interviews geven de meeste respondenten aan hun buren en buurtbewoners oppervlakkig te kennen. De sociale contacten zijn over het algemeen dus vluchtig, maar uit onderzoek weten we dat juist deze vormen zo belangrijk zijn voor publieke familiariteit.

> "(I)k houd me daar niet echt mee bezig. Vaak ben ik thuis, en dan ben ik eventjes thuis, of ik ben aan het werk, of weg, ik blijf niet echt in de buurt eigenlijk. Maar mensen die je heel vaak ziet, oké, zijn wel uiteindelijk bekende gezichten."

Veel bewoners weten hun buurtbewoners te plaatsen, en vaak speelt etniciteit daarin een belangrijke rol. In elk geval noemen bewoners uit zichzelf al snel de etniciteit van de mensen om zich heen.

> R: De meeste gezichten ken ik wel, van naam ken ik ze niet allemaal.
> I: De buren ken je die ook van naam.
> R: (lacht) Ja… dat is een Turk en dat is een Hollander, maar hoe dat die heten weet ik allemaal niet. Ja hij heeft het wel gezegd, (…) Mohammed of zoiets, ik weet het niet.

Verdergaand contact, zoals praatjes maken en bij elkaar op bezoek komen, gebeurt ook, vooral in de meer volkse wijken:

> "Ja, als ik hier naar buiten loop, en er staat iemand toevallig, en we raken aan de praat dan kan het goed wel een half uur duren".

Net als in de focusgesprekken, kwam in de interviews met autochtone bewoners ter sprake dat het contact met de allochtone buurtbewoners door de taalbarrière niet altijd even soepel loopt. Het contact met allochtone buurtbewoners lijkt voor hen veel minder vanzelfsprekend te zijn dan met buurtbewoners met dezelfde etnische achtergrond. Autochtone respondenten verklaren het minder frequente contact ook uit hun eigen distantie. Hoewel dat niet zo geëxpliciteerd wordt, lijkt het er op dat zij mensen uit de eigen etnische groep meer vertrouwen. Dat heeft consequenties voor (potentiële) contacten en uitwisseling van steun tussen buren. Zo laat een van de respondenten weten dat als de buren weg zouden gaan, zij toch blij zou zijn als er Nederlanders voor terugkomen. Ze legt uit waarom:

> "Als je met elkaar kunt praten, dan kan je elkaar ook aanspreken op dingen. Je begrijpt elkaar beter. Als je autochtone buren hebt, dan loop je ook sneller naar binnen. Of je geeft sneller de sleutel als je op vakantie gaat".

Voor een deel van de allochtone respondenten, geldt ook dat hun contact met bewoners uit de eigen etnische groep meer vanzelfsprekend is. Het gaat dan met name om vrouwen van de eerste generatie. Zij zijn de Nederlandse taal niet goed machtig en hebben intensieve contacten met familieleden of kennissen die in de buurt wonen. Zij koken samen, gaan bij elkaar op bezoek en ontmoeten elkaar in de publieke ruimte, bijvoorbeeld op een speelpleintje in de buurt.

Veelvuldig buurtgebruik lijkt onderlinge contacten tussen buurtbewoners te stimuleren. Een jonge vader uit de Staringstraat doet bijvoorbeeld contacten op via zijn kin-

deren met wie hij veel in de buurt is:

> I: Wat is uw binding met de buurt? Bent u veel in de buurt?
> R: Als ik thuis ben wel. Mijn twee kinderen doe ik heel veel mee van 3 en 1,5. Het wordt nu mooi weer en er zijn meer jonge kinderen in de buurt, dus je kunt met die ouders babbelen. Hier tegenover hebben ze vriendjes, lopen ze de hele dag heen en weer.

Buurtgebruik kan ook leiden tot meer publieke familiariteit buiten de eigen straat. Het blijft vaak bij een vluchtig contact, dat echter toch enige bekendheid met elkaar oplevert.

Thuisvoelen

Bijna alle respondenten zeggen zich thuis te voelen in hun buurt. Het thuisgevoel is sterker bij bewoners die veel sociale contacten hebben in de buurt, maar ook zonder deze contacten bleek thuisgevoel mogelijk. Vaak speelt dan een lange woonduur en emotionele gehechtheid met de buurt een rol. De instroom van nieuwe bewoners kan het thuisgevoel daarentegen verminderen. Zo stelt een autochtone bewoonster dat door de instroom van allochtonen de buurt er anders uit is gaan zien (zij wees daarbij op door haar geconstateerde smaakverschillen ten aanzien van gordijnen en inrichting van de voortuinen). Zij voelt zich daardoor minder thuis. Dit heeft overigens nog geen effect op haar inzet voor de buurt, en ook heeft zij goed contact met haar Turkse buurvrouw. Ook een negatieve woonkeuze hoeft niet te betekenen dat men zich niet thuis kan voelen, zoals het volgende voorbeeld van een bewoner uit de Roofvogelbuurt laat zien. Ondanks een negatieve keuze voor Oss en een blijvend sterke binding met zijn vorige woonplaats, voelt hij zich thuis in Schadewijk, onder meer door het contact met de overbuurvrouw:

> I: Maar toch, je zei, ik ga niet meer weg uit dit huis, al kreeg ik een miljoen. Dat begrijp ik niet.
> R: Ja, dat is heel simpel. Mijn huis staat in Oss, ik heb helemaal niks met Oss. Ik heb een auto voor de deur staan, als ik naar Uden toe wil, rij ik naar Uden. Het is maar 15 km, je bent er zo. Net zo goed als hier tegenover, die vrouw, dat is een Turks vrouw, daar kan ik kei-goed mee opschieten, altijd praten, altijd ouwehoeren en altijd gezellig. Waarom moet ik dan weg?
> I: En je vrienden wonen die vooral in Oss of in Uden?
> R: In Uden, net wat ik zeg, ik heb een auto voor de deur staan .
> I: En je vrouw wil ook hier blijven?
> R: Ja, die zegt het zelfde als ik. Je kunt altijd nog in Uden begraven worden.

Thuisgevoel blijkt verder van belang te zijn voor de leefbaarheid van een buurt, omdat het mensen bereid maakt om in te grijpen bij ongewenst gedrag in de publieke ruimte.

(On)gedeelde normen en waarden en sociale controle

Uit de interviews blijkt dat bijna alle respondenten elkaar durven aan te spreken over zaken die afwijken van hun normen en waarden. De vraag of consensus over normen en waarden de leefbaarheid ten goede komt, is aan de hand van onze interviews lastig te beantwoorden. Wel blijkt het uitoefenen van sociale controle de leefbaarheid van de buurt ten goede te komen:

> "De sfeer is mooi. Mensen in de buurt gaan goed met elkaar om. Er zijn

> geen problemen, maar in de straat zijn wel nieuwe mensen komen wonen, die hard muziek spelen. De buren zijn er toen naar toe gegaan, en daarna is het niet meer gebeurd."

Een respondent uit de Staringstraat, die weinig binding heeft met de buurt, heeft daarentegen weinig behoefte om op te treden tegen vandalisme. Hij belt als het nodig is liever de politie.

> R: "Laatst waren er hier ook jongeren die trokken de paaltjes eruit, gooiden ze op de auto's. Daar kwam de politie voor. (…)
> I: Als u de mensen zou kennen, zou u er dan op af stappen?
> R: Ik ga niet apart naar buiten om te zeggen van eh… nee dat doe ik niet. Maar als het te lang duurt zou ik wel de politie bellen."

In de Staringstraat investeert de pas opgerichte buurtvereniging bewust in het sociaal klimaat om het gemakkelijker te maken elkaar aan te spreken. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het interview met de voorzitter:

> "De activiteiten van de buurtvereniging zijn zowel gericht op het oplossen van fysieke leefbaarheidsproblemen (schoonmaakacties, vuilknijpers voor kinderen via de landelijke actie Beestenbende) als het bevorderen van gezelligheid en contact (nieuwjaarsreceptie, paasbrunch, barbeque). De gezelligheid is een doel op zich, maar is ook goed om het voor mensen makkelijker te maken elkaar aan te spreken als er iets mis gaat. Dat werkt al, mensen attenderen elkaar al makkelijker op dingen."

Een mooi voorbeeld tot slot bood de volgende respondent uit de Ruwaard. Zij woont in een soort hofje met een klein speeltuintje, waar zich in de loop der tijd steeds meer allochtone gezinnen hebben gevestigd. Net als een aantal andere respondenten wijst zij op de soms afwijkende normen wat betreft het gebruik van de openbare ruimte. In haar ogen zijn het met name allochtone kinderen die 'van alles op straat gooien', wat vervolgens de ouders wordt aangerekend. Toch blijft deze mevrouw, die iedereen kent en "tante X" wordt genoemd, haar controle uitoefenen. Zij spreekt alle kinderen en ouders aan. Volgens eigen zeggen wordt een kind dat desondanks een chipszak op de grond gooit nogal eens door een ander kind toegesproken met de woorden "Dat mag niet van tante X, dat weet je toch".

Reputatie

Tot slot zijn we ook benieuwd hoe bewoners denken dat de (externe) reputatie van Schadewijk verbonden is met de bewonerssamenstelling, en of die reputatie voor hen van invloed is op hun inzet voor de buurt. Over het algemeen zijn bewoners zich heel erg bewust van de minder goede reputatie van hun wijk. Op de vraag "Wat denkt u dat inwoners van Oss voor beeld van uw buurt hebben?" antwoorden zij bijvoorbeeld:

> "Van deze buurt? Heel simpel. Een zooitje gajes. (…) "In Uden hebben ze een wijk en dat noemen ze de Boogerd. En als je daar ooit wel eens geweest bent, dan weet je ongeveer wat ik daar mee bedoel. Dat is een buurt die noemen ze de schooiersbuurt. Daar wonen allemaal van die mafkezen en die wonen allemaal voor geen meter en ze zoeken het allemaal daar maar uit. Nou zo dus."

> "Ik weet dat de buurt bij andere bewoners niet zo goed bekend staat. Het is niet de meest gewenste wijk."
> I: "Hoe weet u dat?"
> R: " Nou dat hoor je in de wandelgangen. Dan zeggen mensen "Oh, woon je in de Ruwaard…" en verder niks. Ik weet niet waarom."

Op de vraag waarom er een negatief beeld van de wijk bestaat, denken respondenten aan bepaalde incidenten die de buurt of straat een slechte naam hebben bezorgd. Ook wordt echter de etnische samenstelling van de buurt als oorzaak genoemd:

> " Het beeld van deze buurt? Wel een beetje berucht, omdat er veel allochtonen wonen (…)."

> "Ik denk dat ze denken gewoon hier wonen te veel buitenlanders, dat denk ik wel."

> "We hebben een slechte naam. Schadewijk is alleen maar arm en buitenlanders."

Hoewel bewoners zich bewust zijn van de reputatie, lijken zij zich niet te storen aan het imago dat over hun wijk bestaat: "Het is maar wat je er zelf van maakt", is een vaak gehoorde reactie. Andere bewoners wijzen op delen in de buurt waar het nog erger is. Op die manier distantiëren mensen zich van de slechte reputatie die anders ook op henzelf afstraalt (Permentier, 2009):

> "Nee, dat kan me echt niet barsten. Dat klinkt misschien heel erg raar, maar ik ben hier van deze straat, hier woon ik, en ik woon niet ergens anders, en wat een ander er van vindt moet hij zelf maar weten. Al vind ik het wel hier minder als aan de overkant. Aan de overkant is ook nog Schadewijk dan, dat is ook nog Vogelbuurt zoals ze het dan mooi noemen, dit is eigenlijk de Roofvogel, en daar is het nog veel erger."

Een reputatie kan invloed zijn op (selectieve) verhuisstromen in en uit de wijk. Mensen die vinden dat de buurt een slechte naam heeft, kunnen overwegen om zich niet in de buurt te vestigen, mits zij iets anders te kiezen hebben. Het kan ook van invloed zijn op de verhuiswens:

> "Ik vind het hier goed, maar mijn dochter van 16 zit op het Titus Brandsma college en dat is laat ik maar zeggen een beetje een kakschool. Zij vindt dat we hier in niet zo'n goede buurt wonen. Ze moet ook ver fietsen om naar haar vrienden te gaan, die wonen allemaal in andere delen van Oss. Bij ons thuis is verhuizen dan ook een onderwerp aan tafel, maar vooral vanuit mijn dochter."

Kortom, ook al zijn de meeste bewoners zich wel degelijk bewust van de negatieve reputatie van de buurt, en wordt de rol van etnische en armoedeconcentratie daarin erkent, de collectieve daadkracht lijkt hierdoor niet in sterke mate beïnvloed te worden. Er zijn in de interviews geen aanwijzingen gevonden dat een negatieve reputatie het vertrouwen in andere buurtbewoners beïnvloedt, of dat men minder contacten aangaat. Wel denken we dat reputatie belangrijk is in de woonkeuzes die mensen maken. Als men uit meerdere buurten kan kiezen, zal een negatieve naam nadelig zijn

voor de keuze zich in een dergelijke buurt te vestigen, en zal men eerder geneigd zijn te verhuizen.

6.2 Conclusie

De in de literatuur beschreven mechanismen van een weerbare buurt, blijken voor een deel ook van belang voor het dagelijks leven van bewoners van Schadewijk en Ruwaard. De sociale contacten zijn vaak vluchtig, maar van groot belang voor het herkennen en plaatsen van medebewoners (publieke familiariteit), en het thuisvoelen in de buurt. De etnische gemengde samenstelling leidt volgens verschillende bewoners wel tot minder contact, en de (zichtbare) etnische achtergrond van een bewoner wordt vaak gebruikt in het proces van herkennen en plaatsen. We durven te stellen dat de etnische diversiteit van Ruwaard en Schadewijk echter nog niet zo hoog is dat dit leidt tot publieke anonimiteit, wantrouwen en onveiligheidsgevoelens. Daarbij is van belang dat de grootste allochtone groep in de wijken, de bewoners met een Turkse achtergrond, al heel lang het gezicht van de wijk bepalen. Het is naar onze mening eerder de instroom van nieuwe allochtone groepen, zoals Polen en vluchtelingen, die de onzekerheid onder bewoners vergroot. Veel Turkse bewoners onderhouden sterke relaties met andere Turkse bewoners. In onze interviews betrof dat vooral vrouwen van de eerste generatie die samen koken en elkaar helpen als dat nodig is. Ook vonden wij sterke contacten in straten gekenmerkt door homogeniteit in sociaal-economische status. Of deze interacties of andere vormen van contact tot meer gelijke normen en waarden leidden is op basis van onze interviews moeilijk te zeggen. Contacten worden wel gestimuleerd door het gebruik van ontmoetingsmogelijkheden in de openbare ruimte (een bankje in de voortuin, speelplekken in de buurt, etc.). In de interviews zagen wij ook terug dat thuisgevoel en het uitoefenen van sociale controle nauw met elkaar samenhangen. De rol van (on)gedeelde normen en waarden is minder duidelijk uit de interviews naar voren gekomen. Sommige autochtonen vonden dat allochtonen minder netjes waren op de openbare ruimte, maar dat weerhield hen niet om daarop controle uit te oefenen. Ook al mopperden zij op de door hen ervaren verloedering, zij bleven buurtbewoners, vooral kinderen en de ouders, aanspreken op in hun ogen ongewenst gedrag. Ook zien veel bewoners een relatie tussen de sociaal-economische en etnische samenstelling van de wijk en de reputatie. Die mindere reputatie lijkt echter weinig invloed te hebben op de binding van mensen aan de wijk, omdat bewoners afstand nemen van de reputatie of van andere 'slechte' delen van hun buurt. Wel kan het leiden tot selectieve in- en uitstroom met mogelijke intensivering van vooral etnische concentratie.

Tot slot: bijna alle geïnterviewde personen gaven blijk van een zekere bereidheid zich in te zetten voor de buurt, variërend van passief (de politie bellen) tot zeer actief (met name in de Staringstraat). In de huidige situatie lijken er dus voldoende aanknopingspunten om de collectieve daadkracht en leefbaarheid van de buurt te bevorderen. Het volgende hoofdstuk sluit af met mogelijke toekomstige ontwikkelingen in de wijken, en bijpassende beleidsinstrumenten.

7 Toekomstscenario's

7.1 Inleiding

Wie vandaag een krant uit 2025 zou kunnen openslaan, zou meteen een invloedrijk man of vrouw zijn. Aan het kennen van de toekomst is ons namelijk veel gelegen, ook al heeft een ieder daar zo zijn of haar eigen redenen voor. Maar "voorspellen is moeilijk, vooral als het de toekomst betreft" (geciteerd in Veenman, 2002). Als we toch een poging doen, lopen we onherroepelijk tegen beperkingen op. Een belangrijke beperking is dat veel ontwikkelingen op dit moment nog niet in gang zijn gezet. En datgene wat we (nog) niet kennen, kunnen we ook niet extrapoleren. Van andere processen zijn we ons wel bewust, maar een moeilijkheid is dat we onvoldoende zijn toegerust te doorzien hoe deze in de toekomst op elkaar in zullen spelen. Naarmate een samenleving complexer is, zijn er meer krachten die bovendien sneller op elkaar inwerken, en is het moeilijk te voorspellen welk evenwicht in de toekomst zal ontstaan. Een veelheid aan economische, (milieu-)technische, demografische, politieke en culturele ontwikkelingen mondt uit in een zich uitdijend spectrum aan vergezichten.

Niettemin is het uitvoeren van een toekomstverkenning nuttig met het oog op het ontwikkelen van een strategisch instrument ten behoeve van beleidsvorming (Veenman, 2002), ook dus voor de wijken Ruwaard en Schadewijk. Het geeft per scenario aan hoe en waar ingegrepen moet worden om gewenste ontwikkelingen te bevorderen en ongewenste te voorkomen. Daarbij zijn er ook factoren die als 'zekere' ingrediënten kunnen worden aangemerkt. Bepaalde demografische ontwikkelingen zoals ontgroening en vergrijzing vormen een redelijk zekere factor in toekomstvoorspellingen, omdat het begin van deze processen al aanwezig is en veranderingen niet snel kunnen plaatsvinden (uitgezonderd onvoorspelbare gebeurtenissen zoals oorlog, uitbraak van epidemieën etc.). Ook geeft het provinciaal uitbreidingsplan en de structuurvisie van de gemeente Oss al een vrij duidelijk beeld waar toekomstige in- en uitbreidingslocaties komen te liggen en hoeveel woningen daar ongeveer worden gebouwd. Deze gegevens worden in de volgende twee paragrafen gepresenteerd. Vervolgens stellen we vier scenario's op, waarbij gevolgen van een hoge dan wel lage economische groei en internationale immigratie worden voorspeld voor de woningmarktdruk, de bevolkingssamenstelling en leefbaarheid in Schadewijk en Ruwaard. Aansluitend bespreken de wenselijkheid van verschillende beleidsopties.

7.2 Bevolking

Voor het in kaart brengen van de demografische ontwikkelingen op gemeenteniveau zijn de regionale prognoses van het CBS gebruikt. Hierin zijn bevolkingsgegevens per gemeente doorgerekend naar het jaar 2025, bij een doorzetting van het huidige internationale migratiepatroon. Voor de bevolking van Oss voorspelt CBS dat deze tussen 2008 en 2025 praktisch gelijk blijft (een stijging van 1 procent), waarbij het aandeel autochtonen nauwelijks verandert (met 1 procent), en de groep niet-westerse allochtone Ossenaren met twintig procent groeit. Dit betekent dat het aandeel niet-westerse allochtonen (eerste en tweede generatie) in 2025 zal uitkomen op 13 procent (op dit moment is dat 9 procent). Hoewel het CBS geen gegevens presenteert over de

samenstelling van de categorie niet-westerse allochtonen, mag verwacht worden dat deze meer divers zal zijn en voor een groter deel dan nu uit tweedegeneratie allochtonen zal bestaan. Nieuwe aanwas van migranten kan dit proces wel vertragen, maar zeker niet keren.

Figuur 7.1: Bevolkingsprognose Oss

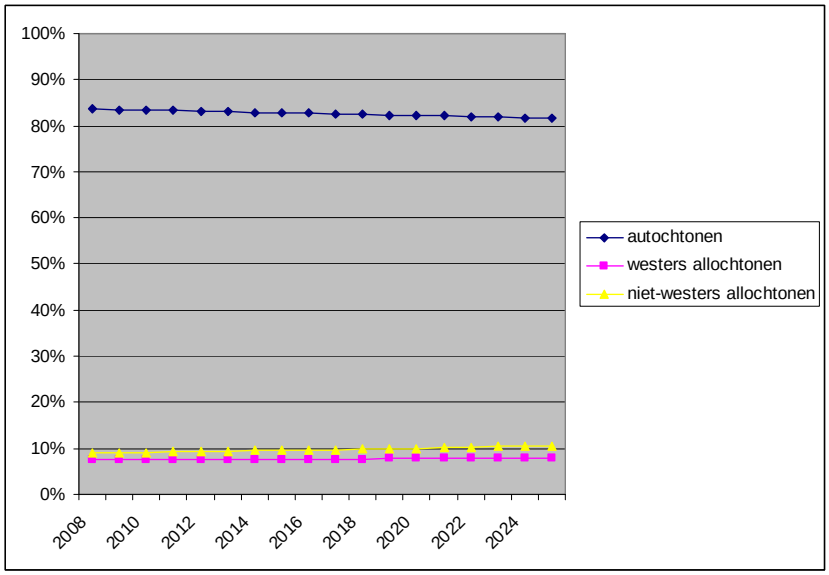

Bron: CBS

De prognose met betrekking tot de leeftijdsopbouw in 2025 laat een piek zien in de categorie 50 tot 60 jaar waar die momenteel (2008) nog in de categorie 40 tot 50 jaar zit: de opschuiving van de baby boom. Er is dus sprake van vergrijzing. Meer in het algemeen wordt voor de zone tussen de Randstad en de 'periferie' van Nederland een lichte krimp van de potentiële beroepsbevolking voorspeld (4 procent) (Bron: Regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose 2007-2025).

Figuur 7.2: Leeftijdsverdeling Ossenaren in 2008 en 2025

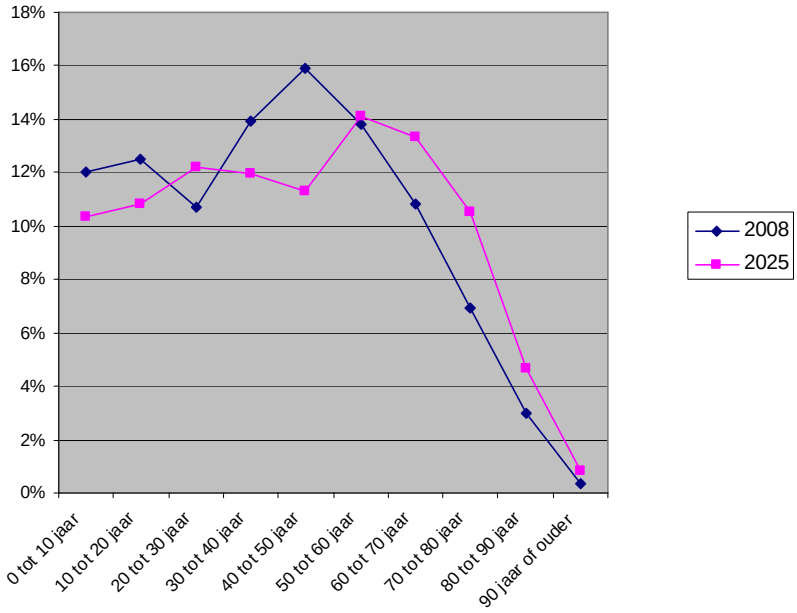

Bron: CBS

Omdat niet-westerse allochtone Ossenaren gemiddeld een stuk jonger zijn dan autochtone (nu 9 procent), komt de interne bevolkingsgroei in Oss vooral op conto van hun kinderen. Door de jonge bevolkingsopbouw zal de vergrijzing minder hard toeslaan in de groep niet-westerse allochtonen. Wel zal het aandeel niet-westerse allochtone kinderen afnemen, enerzijds omdat het geboortecijfer binnen deze groep afneemt en anderzijds omdat de kinderen van de huidige tweede generatie (de derde generatie) niet langer als 'allochtoon' worden gezien, ten minste, in elk geval niet door het CBS.

Figuur 7.3: Leeftijdsverdeling naar etniciteit in 2008

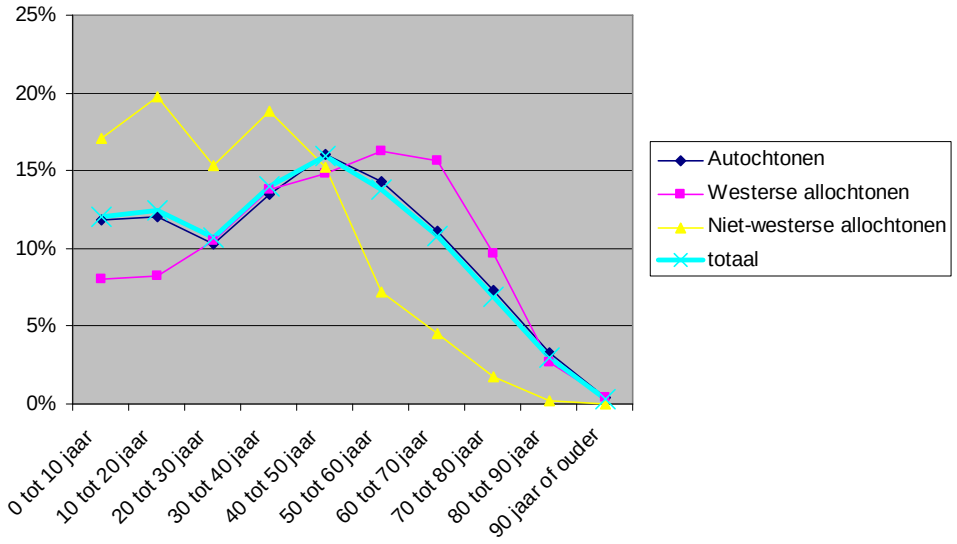

Bron: CBS

Tot slot zijn er prognoses beschikbaar van de toekomstige huishoudensvormen in Oss (Bron: Regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose 2007-2025 van het Centraal Bureau voor de Statistiek en het Planbureau voor de Leefomgeving). De voorspelling is dat het aandeel eenpersoonshuishoudens (nu 26 procent) in 2025 zal zijn toegenomen tot 35 a 40 procent. Het aandeel paren neemt juist af, met ongeveer tien procent. Er is dus sprake van huishoudensverdunning. Dat kan samenhangen met vergrijzing (overlijden van de partner) en de toename van het aantal scheidingen. Aangezien het aandeel eenoudergezinnen volgens de prognose niet zal stijgen (blijft 5 procent), zal het In Oss dus vooral gaan om vergrijzing.

Resumerend zijn in het verkennen van de toekomst ontgroening, vergrijzing en huishoudensverdunning vrij zekere componenten. Bovendien is een belangrijk beleidsgegeven dat Ossenaren met een niet-westerse achtergrond gunstig afwijken van deze algemene trend. Ook in 2025 zullen zij jonger zijn, en dus een relatief groter aandeel van de beroepsbevolking bepalen. Met het oog op de voorspelde krimp, is het zeer aan te raden nu te investeren in het toekomstig potentieel voor de arbeidsmarkt. Daarnaast zijn er 'logische' gevolgen te bedenken voor de woningmarkt: door vergrijzing en ontgroening zal er meer vraag zijn naar senioren- en levensloopbestendige woningen en door gezinsverdunning zal er waarschijnlijk minder vraag zijn naar grote woningen. Dat laatste is gezien de stijging van het gemiddelde woonoppervlakte per huishouden minder zeker.

7.3 Woningmarkt

De woonvisie van de gemeente Oss beschrijft de woningmarktsituatie in 2006, en blikt vooruit op de toekomst (2015 en verder). In 2006 wordt de stad gekenmerkt door een stagnerende woningmarkt, veroorzaakt door achterblijvende woningbouwproductie. Die productieachterstand kan volgens de visie in de periode van 2006 tot 2015 worden ingelopen. Men voorziet voor die periode in elk geval geen tekort aan plancapaciteit in en om de stad. Huidige plannen en ontwikkelingen betreffen de gebieden Berghkwartier (150 woningen, bijna gereed), Bergse Heihoek (100 woningen, in voorbereiding) en 't Reut (200 woningen). Ongeveer de helft van deze woningen wordt gebouwd voor starters of als sociale huur. Voor de nabije toekomst, tot 2015, gaat het om Horzak Noord (450 woningen) en Piekenhoef (1.400 woningen). Hiervan is ongeveer een kwart (Piekenhoef) tot de helft (Horzak) van de woningen bereikbaar voor lage inkomens. Tot 2015 liggen de grote in- en uitbreidingslocaties daarmee aan de oostkant van Oss. Na 2015 komt de locatie Oss West in beeld, waar ruimte is voor ongeveer 1.000 woningen, en zal er woningbouw plaatsvinden in het Sibeliuspark. In totaal gaat de prognose uit van een groei van het aantal woningen van tien procent (tot 2015). Dat is dus meer dan de geraamde bevolkingsgroei van één procent. Gezien de verwachtte huishoudensverdunning hoeft dit niet te leiden tot overschot. Bovendien kan nieuw aanbod bewoners buiten Oss aantrekken, zowel uit de regio, als uit het gehele land, als uit het buitenland. Kortom, op basis van deze prognose is een meer ontspannen woningmarkt te verwachten; echter, een kwakkelende economie zou er reden kunnen geven de plancapaciteit niet volledig te benutten.

Figuur 7.4: Structuurvisie Oss 2020, waarbij de rode vlekken nieuwe bouwlocaties zijn

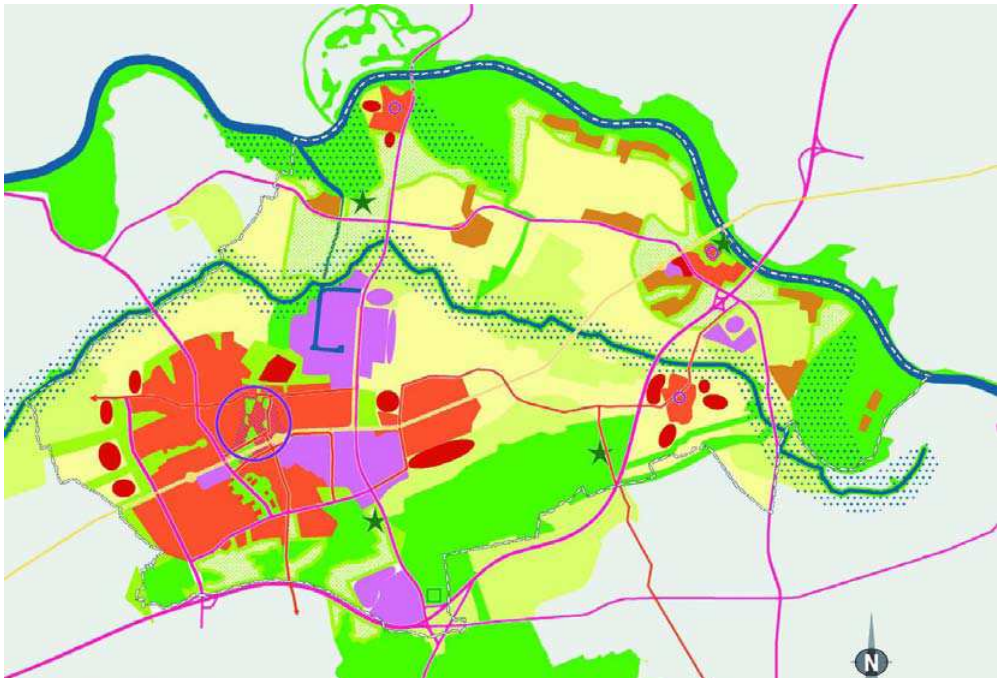

Bron: Woonvisie gemeente Oss 2006

Resumerend is te verwachten dat met geplande bouwproductie kan worden voldaan aan de toekomstige vraag naar woningen. Op basis van de verwachte bevolkingstoename zou men op een meer ontspannen woningmarkt kunnen rekenen, mits de migratie van buiten Oss niet heel sterk toeneemt. Daarnaast is een belangrijk beleidsgegeven dat sommige nieuwe locaties dichtbij de wijken liggen. Een zekere uitstroom naar deze nieuwe locaties is dus te verwachten, zeker als het voornemen om een vrij hoog aandeel bereikbare woningen te bouwen daadwerkelijk wordt uitgevoerd.

7.4 Naar vier scenario's en bijpassende beleidsrecepten

In de voorgaande paragrafen zijn de meest waarschijnlijke ontwikkelingen wat betreft bevolkingsontwikkeling en woningbouwproductie beschreven, die in het opstellen van de vier scenario's als enigszins 'zekere' factoren worden meegenomen. We variëren vervolgens op economische ontwikkeling en de omvang van internationale migratie. Omdat van beide directe en indirecte invloed op de leefbaarheid in Ruwaard en Schadewijk is te verwachten, zijn zij het uitgangspunt voor onze scenario's. Welk scenario meer aannemelijk is, hangt wat betreft internationale migratie in zekere mate af van ontwikkelingen in de binnenlandse politiek, maar vooral van die binnen de Europese Unie, alsook van gebeurtenissen (en dan met name rampspoed) in de rest van de wereld. De economie is door haar slingerbewegingen enigszins voorspelbaar, maar de verrassing die menigeen ervaart bij de huidige crisis weerhoudt het doen van stellige uitspraken. Ontwikkelingen in de nabije toekomst zullen laten zien welke van de vier scenario's meer of minder plausibel is, zodat strategisch beleid kan worden gevoerd ten behoeve van de wijken Ruwaard en Schadewijk.

In tabel 7.1 zijn de verwachtte effecten van de economische toestand (teruggang/groei) en de omvang van internationale migratie (meer/minder dan gemiddeld) voor de wijken weergegeven op de vraagdruk, de tempo van 'verkleuring'/etnische diversiteit/etnische concentratie en de leefbaarheid. Vervolgens zijn de gevolgen van verschillende beleidsalternatieven doorgedacht (tabel 7.2). Aan de hand van beide exercities komen we tot de volgende scenariobesprekingen:

Scenario 1: Economische teruggang en minder dan gemiddelde migratie

In het eerste scenario gaan we na hoe Ruwaard en Schadewijk ervoor zullen staan in 2025 wanneer de migratie minder dan gemiddeld en de economie gestagneerd is. In een dergelijke situatie kan men verwachten dat de vraag naar goedkope woningen groot blijft. Ook is er minder geld voor het ontwikkelen van de uitleglocaties (Oss-West), zodat de woningproductie daalt. Dit betekent dat de vraagdruk in de wijken redelijk hoog blijft. De door vergrijzing vrijkomende woningen zullen voornamelijk worden betrokken door allochtone huishoudens, ook omdat de woningen relatief groot zijn (geldt vooral Ruwaard). Naar onze indruk maken allochtone huishoudens op dit moment al veel vaker dan autochtonen een positieve keuze voor Ruwaard en Schadewijk. In dit scenario verwachten we blijvende belangstelling, vooral van 'doorstromers' uit de wijk. Het zou daarbij vooral gaan om de kinderen van huidige bewoners die hier (zowel uit wens als noodzaak) hun eerste woning betrekken of om huishoudens voor wie een dergelijke verhuizing een treetje omhoog op de woningladder betekent. Omdat vertrekkers vooral oudere autochtonen zijn en de door- en instromers veelal allochtonen betreft, is dus een toename van etnische concentratie te verwachten. De uitsortering qua inkomen is echter minder sterk. Zij die in tijden van economische teruggang toch sociale stijgers zijn, kiezen eerder voor een woning in

Schadewijk of Ruwaard dan in tijden van economische bloei. Naast individueel vertrouwen in de toekomst, en vertrouwen dat financierende instellingen geven, zijn de mogelijkheden buiten de buurt beperkt door stagnatie van de woningmarktproductie en algehele stroperigheid op de woningmarkt.

Door de lage verhuismobiliteit en het toegenomen aantal verhuizingen binnen de wijk, is er een redelijke sociale samenhang te verwachten. Bestaande sociale netwerken worden geïntensiveerd en de publieke familiariteit is hoog. Het externe imago van Ruwaard en Schadewijk gaat door de 'verkleuring' wel achteruit. Bovendien is er een kans dat door financiële problemen (koop)woningen minder goed worden bijgehouden, en achter de voordeur vragen werkloosheid en schulden meer aandacht van de bewoners. Alles bij elkaar gaat de leefbaarheid er daarom niet op vooruit, maar ook niet op achteruit.

Als we mogelijke beleidsmaatregelen bezien, denken we dat het bevorderen van de instroom van kansrijke bewoners in Schadewijk en Ruwaard geen haalbare strategie zal zijn. Omdat de vraag naar goedkope woningen hoog blijft, is herstructurering (vervangen van goedkope (sociale huur-) door dure (koop)woningen) in de wijken niet gewenst. De druk op (het bereikbare deel van) de woningmarkt zal daarmee stijgen. Huishoudens die als gevolg van sloop geherhuisvest dienen te worden, hebben door de immobiliteit op de woningmarkt moeite elders een woning te vinden. Zij zijn in elk geval aangewezen op de minst populaire delen van de woningvoorraad, waardoor nieuwe concentraties van lage inkomens te verwachten zijn. Anderzijds is er weer te weinig vraagdruk op de Osse woningmarkt om rijkere huishoudens via de woonruimteverdeling (bijvoorbeeld door het verlenen van voorrang) te verleiden naar Ruwaard of Schadewijk te verhuizen. Het is ook mogelijk kansarme bewoners te stimuleren naar andere wijken te verhuizen. Omdat de verhuismobiliteit in dit scenario echter laag is, is er weinig substantiële spreiding te verwachten van toewijzingsmaatregelen in de huidige woningvoorraad. Wel is aan te bevelen om een substantieel aandeel van de uitleglocaties die wel doorgaan, te reserveren voor of met voorrang toe te wijzen aan kansarme huishoudens uit Ruwaard en Schadewijk. Tot slot is het mogelijk om voor kansarme huishoudens de toegang tot Schadewijk en Ruwaard te bemoeilijken (via de Rotterdam- of Huisvestingswet). Maar dat zou alleen te rechtvaardigen zijn als de slaagkansen voor kansarme huishoudens in Oss gewaarborgd zijn. Bij een blijvende druk op de goedkope voorraad wordt die kans kleiner.

Vanwege de laagconjunctuur is achterstandenbeleid (werktoeleiding, bijzondere bijstand, omscholing etc.) hard nodig. Het op deze wijze tegengaan van achterstanden kan als rem dienen op verwachte leefbaarheidsproblemen. Gezien de stabiliteit van de buurtpopulatie is er minder behoefte aan interventies met het oog op sociale herovering of ontmoeting dan in de andere scenario's. De corporatie en overheid dienen meer dan gemiddelde aandacht te besteden aan het fysieke onderhoud van de buurt, omdat door financiële problemen van bewoners fysieke verloedering dreigt.

Scenario 2: Economische groei en minder dan gemiddelde migratie

In het tweede scenario gaan we uit van economische groei en een lage internationale migratie. Een rooskleurig economische getij maakt het waarschijnlijker dat geplande uitleggebieden volledig worden ontwikkeld. Veel bewoners uit Ruwaard en Schadewijk die de stap kunnen maken, zullen ervoor kiezen om naar deze woningen te verhuizen. Meer in het algemeen is de verhuismobiliteit in de stad relatief hoog, wat ruimtelijke uitsortering naar inkomen in de hand werkt. Omdat de inwoners van Oss

er gemiddeld in inkomen op vooruit gaan, en de minst gewilde woningen deels in Ruwaard en Schadewijk staan, is bij een grote woningproductie elders leegstand te verwachten. Ook de allochtone middenklasse zal in dit scenario eerder voor een woning buiten de wijk kiezen. Het aandeel allochtonen in Ruwaard en Schadewijk zal daardoor niet sterk toenemen, ook omdat de kinderen van veel van de huidige allochtone bewoners (de tweede generatie allochtonen) dan derde generatie zijn en daarmee, in ieder geval voor het CBS, autochtoon zijn geworden en het geboortecijfer bovendien afneemt. Deze derde generatie zal geheel vertrouwd zijn met de Nederlandse samenleving en nauwelijks taalproblemen ervaren. Alhoewel er voor een gemiddeld huishouden relatief weinig problemen achter de voordeur zijn te verwachten, door de scherpe uitsortering op de woningmarkt zijn huishoudens met problemen wel sterker geconcentreerd in de wijken Ruwaard en Schadewijk. De fysieke ruimte in de wijken ziet er echter goed uit, want er is geld voor onderhoud bij overheid en corporaties.

In dit scenario zijn dus zowel positieve effecten (goed onderhoud, minder problemen binnen huishoudens, minder interculturele onwennigheid) als negatieve effecten (mogelijk plaatselijke leegstand, meer uitsortering van inkomensgroepen in de stad) te verwachten. Als gemiddeld resultaat denken wij dat er geen duidelijke toename van problemen zal zijn. Feitelijk lijkt deze toekomstsituatie het meest op de huidige situatie van niet heel hoge concentraties van kansarmoede, geringe etnische concentratie en slechts plaatselijk verminderde leefbaarheid.

Welke beleidsrecepten passen bij het beschreven scenario? Door economische gunstige omstandigheden zal er minder vraag zijn naar de minst goede woningen in Ruwaard en Schadewijk. Hierdoor zou leegstand kunnen ontstaan in delen van de Vogel- en Roofvogelbuurt, Het Woud en Wagenaarsstraat e.o. In deze situatie is herstructurering een geschikte beleidsoptie. Wel zouden we adviseren op zeer laag ruimtelijk schaalniveau te mengen in prijsklasse, zodat de herstructureringsbuurten geen rijke eilanden in de wijk worden. Er is dan waarschijnlijk ook een hogere kans op interactie tussen oude en nieuwe bewoners. Het belemmeren van kansarme bewoners om zich te vestigen of het stimuleren tot uitverhuizen lijkt geen goed idee, omdat er al niet veel vraag is naar woningen in deze wijken.

Gezien de economische voorspoed en het lagere aantal recente immigranten is achterstandenbeleid of taalonderwijs minder nodig. Maar omdat de achterstanden meer geconcentreerd zijn, zullen de wijken voldoende middelen moeten krijgen om mogelijke negatieve effecten op de leefbaarheid te verminderen. Beleid op sociale menging en sociale verovering als middelen voor meer cohesie en begrip zijn minder nodig. Het fysiek onderhoud zou zich tot slot moeten richten op het snel samenvoegen van leegstaande woningen, of het geven van een nieuwe functie aan die woningen.

Scenario 3: Economische teruggang en meer dan gemiddelde migratie

Het derde scenario past bij een toekomst waarin de economie kwakkelt, en de buitenlandse migratie naar Nederland en Oss hoog is. In die omstandigheden zal de vraag naar goedkope woningen zeer hoog zijn. De woningmarkt is echter stroperig, ook omdat niet alle nieuwbouwplannen in en om de stad worden uitgevoerd. Nieuwe migranten (gezien de Osse economie zal het hoogstwaarschijnlijk niet gaan om hoogopgeleide kenniswerkers) komen voor een groot deel wel in Schadewijk en vooral Ruwaard terecht, vooral als gevolg van de prijsverhoudingen in de stad. De ruime woningen die door vergrijzing in de wijk vrij zijn gekomen, zijn bovendien zeer ge-

wild bij migrantenfamilies (door een hoger geboortecijfer in de nieuwe migrantengroepen, is de gezinsomvang gemiddeld genomen hoger). Het is afhankelijk van globale ontwikkelingen in welke mate de etnische diversiteit in de wijken zal toenemen, maar wij verwachten sowieso een toename. Autochtone huishoudens die op dat moment nog in de wijk wonen, willen door de hoge en nieuwe instroom van migrantengroepen misschien wel weg (witte vlucht). Gezien de verstopte woningmarkt en financiële problemen is dit echter moeilijk. Werkloosheid, geldzorgen en een snelle verandering van de bevolkingssamenstelling van de wijk, kunnen leiden tot een verharding van de sfeer in de buurt. Ook de gesettelde Turkse bewoners zouden zich bedreigd en minder thuis kunnen voelen door de nieuwe instroom, resulterend in enige 'Turkse vlucht' uit Ruwaard en Schadewijk. Een groot deel zal echter niet weg kunnen, zodat ook spanningen kunnen ontstaan tussen gevestigde en nieuwe allochtonen. Tot slot schiet het onderhoud van woningen en de openbare ruimte er vaker bij in, en hebben bestaande individuele problemen (ook onder recente migranten) hun weerslag op de wijk. Kortom, een verslechtering van de leefbaarheid is zeer waarschijnlijk.

Naar onze mening vraagt deze situatie niet zozeer om spreidingsbeleid. Omdat de goedkope woningen, vooral die in Ruwaard, voldoen aan een grote vraag, ligt het niet voor de hand om te gaan herstructureren in de wijken. Om dezelfde reden is het belemmeren van de toegang tot deze wijken voor kansarme huishoudens niet wenselijk. Wel zou de toch uitgevoerde nieuwbouw elders zo moeten worden geprogrammeerd dat ook kansarme huishoudens hier terechtkunnen.

Andere typen beleid zijn wel zeer gewenst. Er is grote behoefte aan achterstandenbeleid en ondersteuning voor (het groeiende aantal) minderheden, vooral ook in het onderwijs. Om negatieve effecten op ontwikkelingskansen van kinderen te voorkomen, zou een spreidingsbeleid voor scholen wel wenselijk zijn. Minimaal zijn projecten nodig die kinderen met verschillende achtergronden bij elkaar brengen. Voor het opvangen van sociale spanningen in de wijk is het bovendien verstandig herhaalde ontmoetingen in de publieke ruimte te faciliteren. Sociale herovering middels buurtbudgetten kan tot toenadering en contacten leiden, maar ook tot meer spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen die elkaar lastig begrijpen en wellicht rancuneus zijn naar elkaar. Dus als dit middel wordt ingezet, moet het goed worden gereguleerd en is het inzetten van mediators gewenst. Het fysiek onderhoud tenslotte, moet door corporaties en gemeente actief worden opgepakt, daar bewoners er zelf minder geld en zorg voor hebben.

Scenario 4: Economische groei en meer dan gemiddelde migratie

In het laatste scenario gaat het economisch voorspoedig en zorgt een sterke internationale migratie voor een sterkere groei van de bevolking van Oss dan de één procent die thans wordt verwacht. De productie van nieuwe woningen kan deze groei hoogstwaarschijnlijk opvangen, zodat de woningmarkt enigszins ontspannen zal zijn. Mits aandelen bereikbare woningen in de nieuwe locaties afdoende zijn, verwachten wij ook voldoende aanbod voor de lage inkomens. Door gestegen inkomens is er flinke doorstroming naar duurdere delen van Oss. De hierdoor vrijgekomen woningen in Ruwaard en Schadewijk worden door nieuwe migranten betrokken. Dit zijn voor een deel seizoensarbeidsmigranten die aangetrokken worden door de hoge werkgelegenheid. Zij huren samen bij een private huurbaas. Door de soepele woningmarkt en de instroom van migranten in Oss, veranderen de wijken Ruwaard en Schadewijk snel van etnische samenstelling. Waarschijnlijk neemt de etnische diversi-

teit toe (naast nieuwe groepen uit Oost-Europa komen er migranten uit zeer verschillende delen van de wereld). Door doorstroming naar andere delen, neemt het aantal autochtonen verder af, en zal ook de allochtone (Turkse) middenklasse kiezen voor een woning buiten de wijk. Door de hoge verhuismobiliteit en etnische diversiteit is de sociale samenhang zwak. Wanneer de verschillende groepen verschillende aanspraken maken op de openbare ruimte, zouden spanningen kunnen ontstaan. Daarbij komt dat de seizoensarbeiders de leefbaarheid van de buurt niet als eerste prioriteit hebben, en zijn voor hen ontmoetingskaders met andere buurtbewoners beperkt. Anderzijds zien de woningen en de openbare ruimte er relatief goed uit. Economische voorspoed zorgt voor minder individuele problemen en maakt de sfeer in de buurt beter. De wijken worden misschien wat anoniemer, maar erg grote overlast en criminaliteit ligt niet in de lijn der verwachting. Kortom, in totaal zullen leefbaarheidsproblemen niet erg toenemen. De reputatie van de wijk zal door de sterke instroom van nieuwe migranten wel minder worden.

In deze situatie zijn verschillende maatregelen gericht op spreiding denkbaar. Om sociale stijgers voor Ruwaard en Schadewijk te behouden, zou herstructurering van delen van de wijken aan te raden zijn. Met een hogere verhuismobiliteit in heel Oss is het ook zinvol om in de woningtoewijzing voorrang te verlenen aan kansarme huishoudens in kansrijke wijken. Het op slot zetten van de wijken voor kansarme huishoudens lijkt minder zinvol, aangezien kansrijke huishoudens minder te verleiden zijn om zich hier te vestigen, waardoor verhuurproblemen zouden kunnen ontstaan. Tot slot zou het verstandig zijn voorzieningen te realiseren voor de groep seizoensarbeiders. Omdat zij vaak een ander dagritme hebben, ook wellicht een andere leefstijl en minder wijkbinding, kunnen andere huishoudens vaak maar moeilijk wennen aan hun aanwezigheid in de wijk. Het is beter de sociale samenhang in Ruwaard en Schadewijk op dit punt wat te ontzien.

Omdat het economisch gezien voor de wind gaat, is achterstanden beleid minder nodig. Wel dienen nieuwe migranten ondersteund te worden wat betreft taal en toegang tot voorzieningen (waaronder onderwijs). Omdat de wijk snel van etnische samenstelling verandert en etnisch zeer divers is, lijkt vooral sociale menging hard nodig. Gezien de hoge doorstroom, is inzetten op langdurige en 'innige' contacten een minder zinvolle strategie, en zouden vooral (etnisch-overschrijdende) losse verbindingen tussen verschillende groepen moeten worden gestimuleerd. Opnieuw zou een spreidingsbeleid voor scholen een mogelijke optie zijn, maar andere, minder dwingende, initiatieven om kinderen van scholen met een eenzijdige leerlingenpopulatie met elkaar in contact te komen, zijn wellicht afdoende. Ook lijkt sociale herovering (buurtbudgetten, straatacties) hier een gepast middel. Gezien de vraagdruk en financiële ruimte bij gemeente, corporaties en bewoners is er weinig kans op fysieke verloedering.

Tabel 7.1: Overzicht te verwachten effecten bij verschillende economische en migratie ontwikkelingen

	economische terug-gang, lage int. immi-gratie	economische bloei, lage int. immigratie	economische terug-gang, hoge int. immi-gratie	economische bloei, hoge int. immigratie
vraagdruk, leegstand	* vraag goedkope woningen blijft * minder uitleglocaties * allochtonen maken vaker positieve keuze voor de wijken dan autochtonen: * wooncarrières binnen de wijk * Mobiliteit verder vrij laag	* ontwikkeling van uitleggebieden: * hogere inkomens trekken weg * vraag goedkope woningen neemt af: * leegstand mogelijk in delen van R en S	* vraag goedkope woningen is heel hoog * minder uitleglocaties * instroom migranten (aanbod grote woningen, vrijkomende woningen door vergrijzing) * gevestigde autochtone en Turkse bewoners willen misschien weg, maar kunnen vaak niet	* ontwikkeling van uitleggebieden: * hogere inkomens trekken weg * aanzienlijke instroom nieuwe migranten (waaronder seizoensarbeiders)
etnische diversiteit / tempo 'verkleuring'	gemiddeld	laag	redelijk hoog	zeer hoog
sociaal klimaat (A)	netwerken redelijk in stand door lange woonduren.	verschilt van buurt tot buurt, maar merendeels goed	diversiteit maakt communicatie moeilijker. Sfeer in de wijk verhardt door economisch zwaar weer, rancuneuze gevoelens.	minder sociale 'straat' netwerken door hoge mobiliteit, etnische diversiteit en seizoensmigratie
onderhoud woningen en publieke ruimte (B)	verval van vooral koopwoningen, matig onderhoud publieke ruimte	mogelijk leegstand	verval van vooral koopwoningen, verloedering publieke ruimte	goed onderhoud, maar mogelijk conflicterende aanspraken op publieke ruimte
problemen in huishoudens (C)	werkloosheid	minder problemen achter de voordeur	werkloosheid, taalproblemen en cultuuromslagproblemen bij nieuwe immigranten	taalproblemen en cultuuromslagproblemen bij nieuwe immigranten
leefbaarheid (A t/m C)	meer leefbaarheidsproblemen	voortzetting huidige situatie, weinig concrete problemen	veel meer leefbaarheidsproblemen	iets meer leefbaarheidsproblemen

Tabel 7.2: Beleidsrecepten per scenario

	economische teruggang, lage migratie	economische bloei, lage migratie	economische teruggang, hoge migratie	economische bloei, hoge migratie
bevorderen instroom kansrijke bewoners in Ruwaard en Schadewijk	herstructurering moeilijk omdat er nog veel vraag is naar goedkope woningen	grootschalige herstructurering mogelijk	herstructurering moeilijk omdat er nog veel vraag is naar goedkope woningen	beperkte herstructurering mogelijk
bevorderen instroom kansarme bewoners in kansrijke gebieden	beperkt mogelijk, het best meenemen in nieuwbouwprogramma's (die niet geheel tot stand komen)	ongewenst, risico op leegstand	mogelijk, het best meenemen in nieuwbouwprogramma's	mogelijk, inzet op heel Oss
belemmeren instroom kansarme bewoner in Ruwaard en Schadewijk	mogelijk, maar slaagkansen van kansarme huishoudens monitoren	ongewenst, risico op leegstand	moeilijk, vraag zit vooral aan de onderkant van de woningmarkt	niet zo zinvol, kans op verhuurproblemen
achterstandenbeleid	nodig	minder nodig	nodig	minder nodig
ondersteuning voor minderheden	minder nodig	minder nodig	nodig	nodig
interventies voor sociale menging	minder nodig	minder nodig	hard nodig	nodig
sociale herovering		gewenst	moeilijker door verharding van de sfeer	gewenst
fysiek onderhoud	nodig, onderhoud van huizen en publieke ruimte faciliteren	nodig, leeggekomen woningen een functie geven	nodig, onderhoud van huizen en publieke ruimte faciliteren	minder nodig

8 Conclusies

Aanleiding voor dit onderzoek was de vraag of de door bewoners ervaren leefbaarheidsproblemen in Ruwaard en Schadewijk, samenhangen met kenmerken van de bevolkingssamenstelling. Als daarop het antwoord ja zou zijn, is de volgende vraag of (in)directe vormen van spreiding van bewoners (in preventieve zin) kunnen bijdragen aan een vermindering van problemen op het gebied van leefbaarheid, of dat daarvoor beter andere beleidsmaatregelen kunnen worden gekozen.

De vraagstelling van dit onderzoek luidde aldus:

> *Op welke wijze kunnen concentraties van kansarmoede en etnische categorieën in Schadewijk en Ruwaard leiden tot een verslechtering van de leefbaarheid, en welke beleidsinterventies zijn vervolgens mogelijk?*

Daarbij zijn de volgende onderzoeksvragen geformuleerd:

1. In welke mate en op welk schaalniveau zijn er binnen Ruwaard en Schadewijk concentraties van kansarmoede, concentraties van allochtone huishoudens en leefbaarheidsproblemen te identificeren?
2. Wat zijn mogelijke (toekomstige) gevolgen van segregatie naar inkomen en etniciteit op de leefbaarheid van wijken?
3. In hoeverre kunnen directe of indirecte vormen van spreiding van bewoners (in preventieve zin) bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid?
4. Welke andere beleidsstrategieën zijn mogelijk om eventuele negatieve effecten van segregatie op de leefbaarheid te voorkomen? (zoals bewonersparticipatie of sociale stijging).

Om de vragen te beantwoorden zijn verschillende onderzoeksmethoden gehanteerd. Het hart van het onderzoek betrof het kwalitatieve onderzoek onder professionals en bewoners, maar ook zijn rapporten en statistisch materiaal geanalyseerd. Bovendien is de toekomstverkenning als methode toegepast. We beantwoorden hieronder de vragen stuk voor stuk.

In welke mate en op welk schaalniveau zijn er binnen Ruwaard en Schadewijk concentraties van kansarmoede, concentraties van allochtone huishoudens en leefbaarheidsproblemen te identificeren?

Uit de beschrijvende analyse kwam naar voren dat er vooral in de Roofvogelbuurt sprake is van kansarmoede concentratie. De buurt hoort bij de 1 procent kansarmste buurten van Nederland. Ook komt kansarmoede voor in de Dichtersbuurt, Vogelbuurt en Verzetsheldenbuurt II, maar in de andere buurten zijn de cijfers over langdurig lage inkomens heel gemiddeld. De mate van etnische concentratie ligt hoger, maar is ten opzichte van vergelijkbare steden niet uitzonderlijk. Ook op lager schaalniveau zijn er niet veel concentratiegebieden te zien. De straten waar meer dan de helft van de huishoudens allochtoon is, zijn op één hand te tellen. Tot slot is er geen sterke samenhang tussen etnische concentratie en leefbaarheid gevonden, maar is er wel enig verband waar te nemen tussen kansarmoede en problemen zoals overlast.

Wat zijn mogelijke (toekomstige) gevolgen van segregatie naar inkomen en etniciteit op de leefbaarheid van wijken?

Volgens de professionals met wie we hebben gesproken, doen zich binnen Schadewijk en Ruwaard geen problematische concentraties qua inkomen en etniciteit voor. Zij vinden dat zich geen grote problemen voordoen. Zaken die wel werden genoemd, zijn minder thuisgevoel bij autochtone bewoners in wijken waar veel allochtonen wonen, minder contactkansen op school, en minder zorg voor de openbare ruimte. Alleen het laatste punt is direct te relateren aan het voorkomen van leefbaarheidsproblemen. Kortom, op basis van de interviews met professionals lijkt spreiding van allochtonen geen zinvol instrument voor de verbetering van leefbaarheid. Professionals zien wel negatieve gevolgen van de concentratie van armoede, waarbij het vooral gaat om de belasting voor de wijk van problemen achter de voordeur, en de gevolgen van armoede voor ontwikkelingskansen voor kinderen. Het valt te betwijfelen of spreiding wat betreft deze leefbaarheidsproblemen een directe oplossing zou zijn. Spreiding zou de problemen ruimtelijk gezien verdunnen, maar de problemen lossen daarmee niet op, en dus zou additioneel beleid noodzakelijk blijven. Uiteindelijk zorgt verdunning wel voor een vermindering van de druk op de leefbaarheid in wijken waar nu kansarmoede sterk geconcentreerd is.

De interviews met bewoners lieten zien dat de in de literatuur besproken mechanismen ook plaatsvinden in de context van Ruwaard en Schadewijk, maar veel minder scherp dan in steden waar de etnische diversiteit veel hoger is. De sociale contacten zijn vaak vluchtig, maar inderdaad zeer belangrijk voor het herkennen en plaatsen van medebewoners (publieke familiariteit) en het thuisvoelen. De etnische gemengde samenstelling maakt het contact soms moeilijker, en de (zichtbare) etnische achtergrond van een bewoner wordt vaak gebruikt in het proces van herkennen en plaatsen. In Ruwaard en Schadewijk leidt dat niet tot grote vormen van publieke onbekendheid, wantrouwen en onveiligheidsgevoelens. Daarbij is van belang dat de grootste allochtone groep in de wijken, de bewoners met een Turkse achtergrond, al heel lang het gezicht van de wijk bepalen. Het is naar onze mening eerder de instroom van nieuwe allochtone groepen, zoals Polen en vluchtelingen, die bewoners onzekerder maakt. Dit geldt net zo goed voor de gevestigde Turkse migrantengroep. We vonden geen aanwijzingen dat interacties leiden tot meer consensus in normen en waarden, wat niet betekent dat deze relatie niet bestaat, onze interviews gaven op dit punt echter te weinig informatie. Wel is ondersteuning gevonden voor de relatie tussen thuisvoelen en het uitoefenen van sociale controle. Indirect hebben sociale interacties dus wel invloed op het elkaar aanspreken over ongewenst gedrag. De rol van (on)gedeelde normen en waarden lijkt daarbij minder van belang te zijn. Er zijn ook geen aanwijzingen gevonden dat reputatie de informele controle beïnvloedt. Tot slot lijkt een slechte reputatie niet altijd in de weg te staan van de binding aan de buurt. Wel kan het leiden tot selectieve in- en uitstroom met mogelijke intensivering van met name etnische concentratie. Uit onze interviews bleek namelijk dat allochtone huishoudens vaker een positieve keuze voor de buurt maakten, en dat autochtone zich meer ontstemd voelde door nieuwe instroom (hoewel dat ook werd gevonden onder de gevestigde Turkse migrantengroep). Tot slot concludeerden we dat gezien de gevonden bereidheid zich in te zetten voor de buurt, variërend van passief tot zeer actief, er voldoende aanknopingspunten zijn om de collectieve daadkracht en leefbaarheid van de buurt te bevorderen

In hoeverre kunnen directe of indirecte vormen van spreiding van bewoners (in preventieve zin) bijdragen aan de verbetering van de leefbaarheid?

Op grond van de huidige situatie denken wij dat ruimtelijke spreiding van bewoners niet het meest geschikte instrument is voor leefbaarheidbevordering. Leefbaarheidproblemen zijn niet in heel sterke mate verweven met het voorkomen van kansarmoede, en nog minder met de mate van etnische concentratie. Wel zou spreiding tot een meer gelijkmatige verdeling van de 'last' leiden, namelijk de overlastgevende problemen op huishoudensniveau. Maar ook dan is additioneel beleid noodzakelijk, aangezien de problemen niet verdwijnen, maar slechts op ruimtelijk niveau verdunnen. Ook de gesprekken met bewoners lijken niet een directe aanleiding te vormen om te spreiden. Ondanks dat vooral etnische diversiteit het sociale leven in de buurt op sommige punten bemoeilijkt, zien wij daarin geen aanleiding om de nadruk te leggen op het veranderen van de bevolkingssamenstelling. Bovendien zijn de verwachte effecten van mengingsstrategieën soms te hoog gespannen. Zo kan herstructurering tot nieuwe concentraties leiden, als geherhuisveste huishoudens opnieuw in wijken terecht komen waar al veel lage inkomens en/of allochtonen wonen. Ook het stimuleren van instroom in kansrijke gebieden heeft gezien het aandeel vrijkomende woningen in kansrijke wijken maar beperkte effect op segregatie. Tot slot heeft het tegenhouden van kansarme huishoudens wel invloed op de concentratiedruk van betreffende wijken, maar ook hier geldt dat deze huishoudens toch ergens moeten wonen, zodat nieuwe concentraties kunnen ontstaan.

Kortom, zowel motief als daadwerkelijke mogelijkheden ontbreken om het zwaartepunt van beleid in te zetten op spreidingsbeleid. Dat gezegd hebbende zijn er wel specifieke situaties denkbaar waarin spreiding het overdenken waard is, waarbij leefbaarheidsbevordering echter niet het centrale motief zou moeten zijn:

- In een toekomstige situatie van economische bloei en een minder dan gemiddelde migratie naar Oss, is leegstand in delen van de wijken Ruwaard en Schadewijk te verwachten. Herstructurering zou dan vanuit woningmarktperspectief zinvol zijn. Kleinschalige herstructurering zou ook bij een meer dan gemiddelde migratie denbaar zijn. In beide gevallen is een voorwaarde dat voldoende bereikbare woningen in nieuwe uitleglocaties worden gebouwd. De plannen van Oss stemmen op dit punt hoopvol, gezien de aanzienlijke delen die geserveerd zijn voor lage inkomens.
- In een toekomstige situatie van economische teruggang en een lage migratie zou de optie om kansarme huishoudens te weren meer hout snijden. De nieuwe huisvestingswet zal hiertoe als het goed is mogelijkheden geven, ten minste als de leefbaarheid van Ruwaard en Schadewijk onder druk komt te staan, wat in dit scenario valt te verwachten. Wel zouden gezien de taak van corporatie om lage inkomens te huisvesten, de slaagkansen van kansarme huishoudens goed in de gaten moeten worden gehouden zodat op tijd kan worden ingegrepen als deze verminderen. Het zou de corporatie sieren als zij in deze situatie meer ondersteuning in het woonkeuzeproces bieden (door te informeren en te begeleiden).
- Tot slot is het stimuleren van instroom van kansarmen in kansrijke wijken wellicht niet zo effectief voor het niveau van segregatie, het geeft wel een duidelijke boodschap, namelijk dat de keuzevrijheid van lage inkomens serieus wordt genomen; dit lijkt ons moreel gezien een betere boodschap dan in het geval van het weren van lage inkomens.

Welke andere beleidsstrategieën zijn mogelijk om eventuele negatieve effecten van segregatie op de leefbaarheid te voorkomen?

Wij denken wat betreft andere strategieën vooral aan achterstandenbeleid om individuele problemen van huishoudens te verminderen. Ook zien wij veel in de aanbevelingen die eerder door de RMO (2006b) zijn gedaan: investeer in de publieke ruimte van de wijk zodat contacten, herkenning, thuis voelen en publieke familiariteit gestimuleerd worden. Minder zeker zijn wij ten aanzien van de zogenoemde bewonersbudgetten en sociale herovering. Enerzijds lijkt het ons goed dat bewoners zelf aan de slag kunnen in de buurt, en ook is er door samenwerking meer kans op losse en innige contacten tussen buurtbewoners. Anderzijds denken we dat niet te veel van bewoners verwacht moet worden. Zij hebben het vaak druk met het organiseren van hun eigen leven. Bewoners verantwoordelijk stellen voor de leefbaarheid is misschien een stap te ver, vooral als bewoners die niet mee doen daar door andere buurtbewoners op aan worden gekeken. Ook dient goed te worden bezien of op deze wijze wel de belangen van alle groepen bewoners worden behartigd. Als blijkt dat professionals al veel moeite hebben alle groepen bewoners te bereiken, dan is het zeker een hele kluif voor bewoners.

Literatuur

Blokland, T. (2008) 'Ontmoeten doet er toe', Rotterdam, Vestia.

Blokland, T. (2006). 'Het sociaal weefsel van de stad', Den Haag: Gradus Hendriks Stichting.

Bolt, G. en Van Kempen, R. (2008) 'De Mantra van de Mix', Rotterdam, Uitgeverij Ger Guijs.

Bolt, G. en M. Torrance (2005) 'Stedelijke herstructurering en sociale cohesie' Utrecht, DGW/Nethur Partnership.

Dekker, K. en Bolt. G. (2005) 'Social cohesion in post-war estates in the Netherlands: Differences between socioeconomic and ethnic groups', In: Urban Studies 42:13 pp. 2447-2481.

Dietz, R. (2002) 'The estimation of neighbourhood effects in the social sciences: an interdisciplinary approach' In: Social Science Research 31 pp. 539-575.

Doff, W. en Kleinhans, R. 'Residential outcomes of forced relocation: Lifting a corner of the veil on neighbourhood selection', te verschijne in Urban Studies.

Fischer, C. (1982) 'To Dwell Among Friends: Personal Networks in Town and City', Chicago, University of Chicago.

Galster, G. (2005) 'Neighborhood mix, social opportunities and the policy challenges of an increasingly diverse Amsterdam', Amsterdam, AMIDSt.

Gijsberts, M. en Dagevos, J. (2007) 'Interventies voor integratie', Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gijsberts, M. (2006) 'De afnemende invloed van etnische concentratie op schoolprestaties in het basisonderwijs, 1988–2002', In: Sociologie 2:2 pp. 157-177.

Gijsberts, M. en Dagevos, J. (2005) 'Uit elkaars buurt? De invloed van etnische concentratie op integratie en beeldvorming', Den Haag, Sociaal en Cultureel Planbureau.

Gramberg, P. en Ledoux, G. (2005) 'Bestrijden van schoolsegregatie: dringend nodig, zinloos of onhaalbaar?' In P. Brassé en H. Krijnen (ed.) Gescheiden of gemengd. Een verkenning van etnische concentratie op school en in de wijk. Utrecht, Forum, Instituut voor Multiculturele Ontwikkeling.

Ireland, P. (2008) 'Comparing Responses to Ethnic Segregation in Urban Europe' In: Urban Studies 45:7 pp. 1333-1358.

Kleinhans, R. en Laan Bouma-Doff, W. van der (2008) 'On priority and progress: forced residential relocation and housing chances in Haaglanden, the Netherlands', In: Housing Studies 23:4 pp. 565-587.

Laan Bouma-Doff, W. van der (2005) 'De Buurt als Belemmering?' Assen, Van Gorcum.

Marlet, G. en Woerkens, C. van (2008) 'Atlas voor Gemeenten 2008', Utrecht, Stichting Atlas voor Gemeenten.

Permentier, M. (2009) 'Reputation, neighbourhoods and behaviour', Utrecht, Faculty of Geosciences, Utrecht University.

Pinkster, F.M. (2008) 'De sociale betekenis van de buurt', Amsterdam, Amsterdam University Press.

Pinkster, F. (2007) 'Localized social networks, socialization and social mobility in a low income neighborhood in the Netherlands', In: Urban Studies 44:13 p. 2587 – 2604.

Planbureau voor de Leefomgeving en Centraal Bureau voor de Statistiek (2008) Regionale bevolkings-, allochtonen- en huishoudensprognose 2007-2025, DenHaag, PBL.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005) 'Eenheid, Verscheidenheid en Binding', Den Haag, Sdu Uitgevers.

Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2005) 'Niet langer met de ruggen naar elkaar', Den Haag, Sdu Uitgevers.

Reijndorp, A., en van der Zwaard, J. (2004) 'Op zoek naar de middenklasse'. In F. Becker (ed.) Het vijfentwintigste jaarboek voor het democratisch socialisme, Amsterdam, Mets & Schilt en Wiardi Beckman Stichting.

RIGO (2004) 'Leefbaarheid van wijken', Den Haag, Ministerie van VROM.

Sampson, R. , Raudenbush, S. en Earls, F. (1997) 'Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy', In: Science 277:5328 pp. 918 – 924.

Scheffer, P. (2004) 'De vermijding voorbij', In: Over insluiting en vermijding, Twee essays over segregatie en integratie, Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, Den Haag, Sdu Uitgevers.

Snel, E. en Burgers, J. (2000) '"The comfort of strangers". Etnische enclaves in de grote steden', In: Amsterdams sociologisch tijdschrift 27:33 pp. 292-313.

Veenman, J. (2002) 'De toekomst in meervoud, Perspectief op multicultureel Nederland', Assen, Van Gorcum.

Völker, B. en Flap, H. (2004) 'Gemeenschap, informele controle en collectieve kwaden in de buurt', In: Völker, B. (red) Burgers in de Buurt, Amsterdam, Amsterdam University Press.

Vries, A. de (2005), 'Inkomensspreiding in en om de stad, een voorstudie', Ruimtelijk Planbureau, Rotterdam, NAi Uitgevers.

Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (2005) 'Vertrouwen in de buurt', Amsterdam, Amsterdam University Press

Wilson, W. (1987) 'The truly disadvantaged. The inner city, the underclass and public policy' Chicago/London, The University of Chicago Press.

Bronnen

Collegebesluit Gemeente Oss (2008) Besluit 17 juni 2008 'Onderzoek OTB naar leefbaarheidproblemen Ruwaard en Schadewijk'

Gemeente Bergen op Zoom, Soomland woningstichting en Wonen West Brabant (2008) Beleidsvisie Gageldonk-West

Gemeente Helmond en WoCom (2008) Wijkvisie Helmond West

Gemeente Deventer en Rentree (2007) Wijkactieplan Rivierenwijk

Gemeente Oss (2009) Wijkplan Schadewijk

Gemeente Oss (2008) Wijkplan Ruwaard

Gemeente Oss (2006) Vitale stad en leefbare dorpen Visie op de woonopgave in Oss

Gemeente Oss (2006) Monitor inwonersonderzoek Leefbaarheid & Veiligheid

Gemeente Oss (2006) 'Kleurrijk Oss, Beleidskader Integratie 2006-2009', Gemeente Oss

KuiperCompagnons (2005) Stedenbouwkundig Ontwikkelingsplan Slotjes Midden, Gemeente Oosterhout en Cires Welkom Wonen

Raadsbesluit Gemeente Oss (2008) Besluit 25 september 2008 'besluit beschikbaar-stellen krediet onderzoek OTB naar leefbaarheidproblemen Ruwaard en Schadewijk'

VROM, (2008) Cijfers over wonen, te raadplegen via http://www2.vrom.nl/pagina.html?id=11242&o=7

Bijlage I Itemlijst interviews bewoners

Vestiging in huidige woning & buurt

- Laten we even terug gaan naar het moment dat u hier kwam wonen. Kunt u uw toenmalige situatie schetsen? Wat deed u in het dagelijkse leven? Wat was uw gezinssituatie?
- Wat was de reden dat u moest/wilde verhuizen?
- Waarom heeft u precies voor deze woning/buurt gekozen? Weet u nog wat u belangrijk vond aan de nieuwe woning/buurt?
- Had u het gevoel dat u iets te kiezen had?

Betekenis buurt

- Wat is uw binding met de buurt? Welke rol speelt de buurt in uw leven? Op welke vlakken wel/niet?
- Op welke plekken in de buurt komt u vaak? (Bijvoorbeeld voor boodschappen, hobby's, hond uitlaten, wandelen etc.)
- Vindt u dat u bij deze buurt 'past'? Waarom wel/niet? En als niet, vindt u dat een probleem? Voelt u zich thuis in deze buurt?Als u zegt dat u zich (niet) thuis voelt, wat bedoelt u daar dan mee? Wat is het aan de buurt dat u zich (niet) thuis voelt?
- Als u in uw buurt rondloopt, herkent u dan de meeste mensen of zijn het meestal vreemden die u ziet? Als niet, vindt u dat vervelend? En de mensen die u tegen komt in uw eigen straat? Heeft u daar contact mee? Als niet, vindt u dat vervelend?

Sfeer buurt

- Hoe vindt u de sfeer in de buurt? Hoe gaan mensen met elkaar in uw buurt om? Is dat anders of komt dat overeen met uw opvatting hoe mensen in een buurt met elkaar om zouden moeten gaan? En zo anders, stoort u zich daar aan?
- Letten mensen in deze buurt op elkaar(s kinderen) en bezit (woning/auto)? Zeggen zij iets over het gedrag van anderen? Grijpen zij in als iets gebeurd?
- Vindt u het makkelijk om iemand te wijzen op onjuist gedrag? Grijpt u in? En zo nee, hoe komt dat denkt u?
- Voelt u zich veilig in de buurt? Waarom voelt u zich wel/niet veilig?

Oordeel buurt

- Wat is uw algemene oordeel over de buurt? Vindt u dat uw buurt in de afgelopen jaren vooruit of achteruit is gegaan? Waarom?
- Als u uw buurt vergelijkt met andere buurten, vindt u dan dat u beter of slechter af bent met de gemiddelde Ossenaar?
- Wat denkt u dat inwoners van Oss voor een beeld van uw buurt hebben? En als niet zo'n goed beeld, stoort u dat?
- Als u zou moeten verhuizen, zou u dan in deze buurt blijven of juist niet? Waarom wel/niet?

Inzet voor de buurt

- Bewoners kunnen samen dingen aanpakken om de buurt beter te maken. Gebeurt dat hier in de buurt? Doet u daar aan mee? Waarom wel/niet?

Bijlage II Itemlijst interviews met professionals

Over het signaleren van (de omvang van) problemen in de wijk

- Spelen er leefbaarheidproblemen? Wat is precies het probleem? [sociale cohesie, sociale controle, sociale contacten, binding buurt, overlast jongeren, onveiligheid, criminaliteit, verloedering openbare ruimte, voorzieningen, werkloosheid, falende integratie etc.]
- Doen deze zich geconcentreerd in bepaalde straten voor? Welke?
- Zijn de problemen anders dan in andere wijken? Hoe dan?
- Welke oorzaken hebben deze problemen volgens u? [selectieve migratie, achterstallig onderhoud etc.]

Is concentratie naar inkomen en etniciteit een probleem?

- In welke mate is Oss in uw ogen gesegregeerd naar inkomen/etniciteit? In welke mate speelt concentratie in de wijken? Waar precies? Welke straten? Welke groepen?
- Oorzaken concentratie? [woningvoorraad, voorkeuren etc.]
- Is concentratie volgens u een probleem? Waarom wel/niet?

Samenhang armoede/etnische concentratie en leefbaarheid

- Is er volgens u een verband tussen concentratie en leefbaarheid? [welk soort leefbaarheid, zie hierboven] Zo ja, waarom? Zo nee, waarom niet?
- Zijn er volgens u ook positieve effecten van concentratie aan te wijzen? [steun netwerk, werk, voorzieningen]

Inventariseren beleidsrecepten armoede / etnische concentratie

- Wordt er momenteel beleid gevoerd om wijken gemengd te maken? [directe spreiding/ differentiatie van de woningvoorraad/WRV]
- Kan woonbeleid bijdrage leveren aan oplossen leefbaarheidsproblemen? [directe spreiding, WRV, differentiatie woningvoorraad] Waarom wel/niet?
- Welke mogelijkheden biedt WRV om tot een andere bevolkingssamenstelling te komen? Welke andere instrumenten?

Inventariseren beleidsrecepten leefbaarheid

- Welk beleid wordt gevoerd om leefbaarheidsproblemen tegen te gaan? [per type probleem zoals hierboven]
- In hoeverre draagt dit programma bij aan het voorkomen van leefbaarheidproblemen volgens u?

[slotvraag: Als u morgen burgemeester van Oss zou worden, wat zou u dan als eerste voor de wijken doen?]

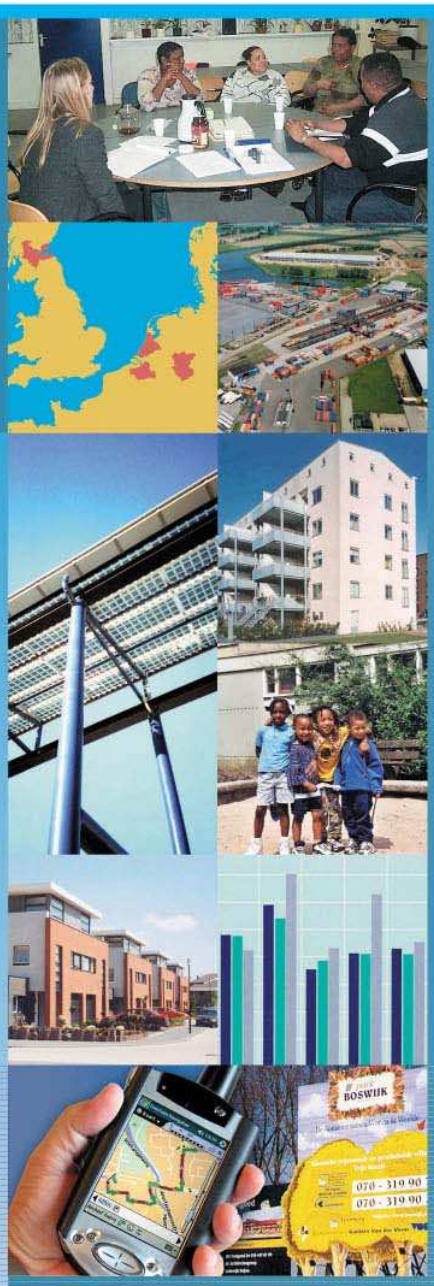

Onderzoeksinstituut OTB
Technische Universiteit Delft
Jaffalaan 9, 2628 BX Delft
Postbus 5030, 2600 GA Delft
Telefoon (015) 278 30 05
Fax (015) 278 44 22
E-mail mailbox@otb.tudelft.nl
www.otb.tudelft.nl